

เครื่องสูงที่ใช้ในขบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพและพระศพในสมัยพระบาทสมเด็จพระบรม
ชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

โดย
นายจิรายุ ปัญญาแหลม

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ก ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

เครื่องสูงที่ใช้ในขบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพและพระศพในสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ก ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต
ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ROYAL DECORATIONS USED IN THE ROYAL FUNERAL PROCESSIONS
DURING THE REIGN OF HIS MAJESTY KING BHUMIBOL ADULYADEJ THE
GREAT

A Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Arts ART HISTORY
Department of Art History
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2019
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ เครื่องสูงที่ใช้ในขบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพและพระศพ
ในสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลย
เดชมหาราช บรมนาถบพิตร

โดย จิรายุ ปัญญาแหลม

สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ศิลปะ แผนก ข ระดับปริญญาโท

อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พัศวีสิริ เปรมกุลนันท์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย ..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัศวีสิริ เปรมกุลนันท์)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ดร.ลีโรตม์ กิณันท์รัชต์ธร)

58107303 : ประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ข ระดับปริญญาโทบัณฑิต

คำสำคัญ : ขบวนพระราชอิสริยยศ, เครื่องสูง, สมัยรัตนโกสินทร์, รัชกาลที่ 9, พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

นาย จิรายุ ปัญญาแหลม: เครื่องสูงที่ใช้ในขบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพและพระศพในสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พัศวีสิริ เปรมกุลนันท์

การค้นคว้าอิสระนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ ลวดลาย เทคนิคและฝีมือช่างในอดีตรวมถึงที่มาของงานประดับเครื่องสูงแบบต่างๆ ผ่านหลักฐานเอกสารและงานศิลปกรรมเครื่องสูงที่ปรากฏจากอดีตจนถึงปัจจุบันทั้งที่เก็บรักษาในพิพิธภัณฑสถานวัดพระพุทธบาท สระบุรี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กองพระราชพิธีและกองศิลปกรรม สำนักพระราชวัง ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบลวดลายต่างๆ ที่ปรากฏบนเครื่องสูงยังคงสืบทอดต่อกันมาภายในราชสำนัก แม้ว่าช่างหลวงในราชสำนักปัจจุบันจะมีการเพิ่มเติมหรือลดทอนบางประการ แต่ก็ยังคงรูปลักษณะงานศิลปกรรมตามโบราณราชประเพณีให้สมเด็จพระเกียรดิยศ อย่างไรก็ตามในด้านเทคนิค กรรมวิธีและวัสดุต่างๆ ที่ใช้นั้น ปัจจุบันพบว่ามีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาประยุกต์ใช้ในการจัดสร้างเพื่อให้ทันต่อภารกิจที่ได้รับมอบหมายในการจัดทำเครื่องสูง เช่น การนำจักรมาใช้ทดแทนการเย็บด้วยมือ การใช้พลาสติกแทนกระดาษปิดทอง เป็นต้น

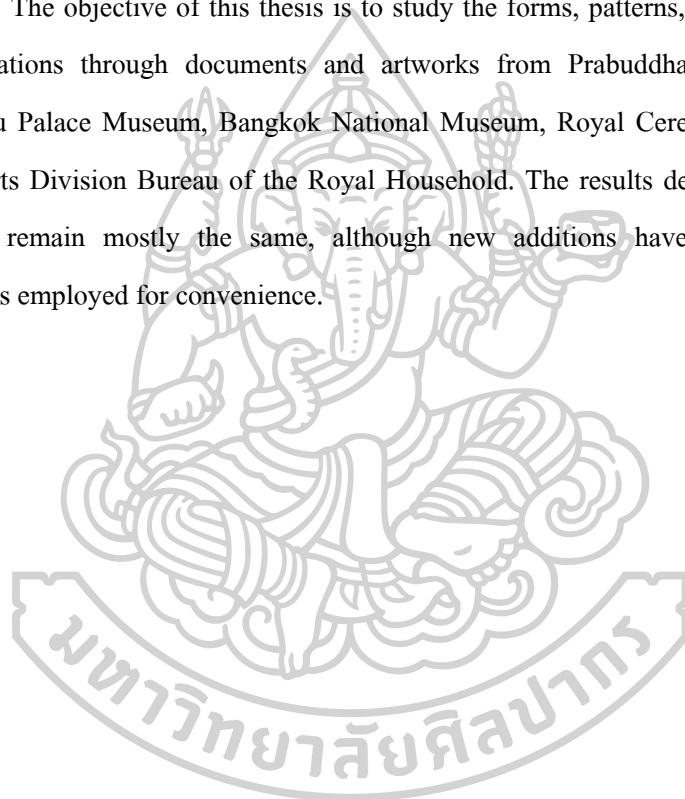

58107303 : Major ART HISTORY

Keyword : Royal Decorations used in the Royal Funeral Processions, Royal Decorations, His Majesty King Bhumibol Adulyadej, Rattanakosin

MR. JIRAYU PHANYALAM : ROYAL DECORATIONS USED IN THE ROYAL FUNERAL PROCESSIONS DURING THE REIGN OF HIS MAJESTY KING BHUMIBOL ADULYADEJ THE GREAT THESIS ADVISOR : ASSISTANT PROFESSOR PATSAWEESIRI PREAMKULANAN, Ph.D.

The objective of this thesis is to study the forms, patterns, techniques and skills of royal decorations through documents and artworks from Prabuddhapada Temple Museum, Fontainebleau Palace Museum, Bangkok National Museum, Royal Ceremonial Affairs Division and Fine Arts Division Bureau of the Royal Household. The results demonstrate that the royal decorations remain mostly the same, although new additions have been added and new technology is employed for convenience.

กิตติกรรมประกาศ

ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่การค้นคว้าอิสระฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีจากบุคคล
ทั้งนั้น จึงขอขอบพระคุณและขอบคุณมา ณ ที่นี้

พลอากาศตรี สุพิชัย สุนทรบุระ รองเลขาธิการพระราชวัง (๓) ผู้ใหญ่ที่เคารพและอนุญาติให้
ข้าพเจ้าจัดทำหัวข้อการค้นคว้าอิสระฉบับนี้

ศาสตราจารย์ ดร. หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ท่านอาจารย์ซึ่งข้าพเจ้าเคารพรักประดุจ
คิงญาติผู้ใหญ่ผู้มีพระคุณ มอบโอกาสในการดำเนินชีวิต อุปการะและอบรมสั่งสอนข้าพเจ้าด้วยดีเสมอ
มา

นางนภาพร เล่าสินวัฒนา และนางสาวศุภลักษณ์ ทิพย์กำจรวงศ์ รุ่นพี่โบราณคดีที่ข้าพเจ้า
เคารพรัก มีความกรุณาห่วงใยซึ่งกันและกันอยู่เสมอตลอดเวลาที่จัดทำการค้นคว้าอิสระฉบับนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์ อาจารย์ที่ปรึกษาผู้คอยให้คำแนะนำและช่วย
แก้ไขปัญหาในทุกๆ ด้านของการจัดทำการค้นคว้าอิสระฉบับนี้

รองศาสตราจารย์ ดร. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง ประธานกรรมสอบผู้ให้คำปรึกษาแนะนำเป็น
อย่างดี

ดร. สิโรตม์ ถิณันท์รัชต์ธร ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบ

นายปรัชญา เลิศกิจจานุวัฒน์ รุ่นน้องร่วมชั้นเรียนสาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ ผู้เป็นดั่ง
น้องชายและคอยให้ความช่วยเหลือในการจัดทำการค้นคว้าอิสระฉบับนี้

นายบุญเสริม เนตรเก่ง ผู้เป็นน้ำของข้าพเจ้า เปรียบดั่งบุพการีที่คอยสนับสนุนและให้การ
ส่งเสริมด้านการศึกษาของข้าพเจ้าด้วยดีเสมอมา

สุดท้าย ขอสำนึกในพระคุณอันประเสริฐอย่างหาที่สุดมิได้ของบุพการีทั้งบิดาแลมารดาของ
ข้าพเจ้าเอง

จิรายุ ปัญญาแหลม

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ	ฌ
บทที่ ๑.....	๑
บทนำ.....	๑
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	๔
สมมติฐานของการศึกษา.....	๔
ขอบเขตการศึกษา.....	๔
ขั้นตอนการศึกษา.....	๔
วิธีการศึกษา.....	๕
แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา.....	๕
บทที่ ๒.....	๖
เครื่องสูงสมัยรัตน โกสินทร์	๖
ความหมายของเครื่องสูง.....	๖
ประเภทของเครื่องสูง.....	๗
๑. กลุ่มฉัตรหรือร่ม	๗
๒. กลุ่มเครื่องกำบังป้องกัน	๑๓
๓. พัด โบก	๑๗

วัสดุและวิธีการสร้างเครื่องสูงสมัยรัตนโกสินทร์	๑๕
วิธีการสร้างเครื่องสูง	๒๘
กลุ่มนั้ตรหรือร่ม	๒๘
กลุ่มเครื่องกำบังป้องกัน.....	๓๑
วิธีการปักประดับ	๓๒
การปักทองแผ่ลวด.....	๓๒
การปักหักทองขวาง.....	๓๗
บทที่ ๓	๔๑
เครื่องสูงในขบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพและพระศพในสมัยรัตนโกสินทร์	๔๑
ขบวนพระบรมราชอิสริยยศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๕๒
ขบวนพระบรมราชอิสริยยศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	๕๓
ขบวนพระบรมราชอิสริยยศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร	๕๔
ขบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า.....	๕๖
ขบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗.....	๕๘
ขบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	๖๔
ขบวนพระอิสริยยศพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์.....	๖๗
ขบวนพระอิสริยยศพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี๖๕	
ขบวนพระบรมราชอิสริยยศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร	๗๒
บทที่ ๔	๗๖

วิเคราะห์เครื่องสูงที่ใช้ในริ้วขบวนพระราชอิสริยยศในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ
และพระราชทานเพลิงพระศพสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ๗๖

พระบรมชนกาศิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ๗๖

งานศิลปกรรมเครื่องสูง..... ๗๖

    กลุ่มเครื่องสูงสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนรัชกาลที่ ๕ ..... ๗๗

    กลุ่มเครื่องสูงสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ..... ๕๔

    ที่มางานประดับเครื่องสูง..... ๑๐๘

บทที่ ๕ ..... ๑๑๒

บทสรุป..... ๑๑๒

รายการอ้างอิง 114

ประวัติผู้เขียน 123

สารบัญภาพ

ภาพที่ ๑	ฉัตรเจ็ดชั้นประดับลายแบบหักทองขวาง (ซ้าย) และแบบทองแผ่ลวด (ขวา).....	๕
ภาพที่ ๒	ฉัตรห้าชั้นประดับลายแบบหักทองขวาง (ซ้าย) และแบบทองแผ่ลวด (ขวา).....	๑๐
ภาพที่ ๓	ฉัตรชুমสายประดับลายแบบหักทองขวาง (ซ้าย) และแบบทองแผ่ลวด (ขวา)	๑๑
ภาพที่ ๔	พระกลดประดับลายแบบหักทองขวาง (ซ้าย) และสัปทนผ้าตัด (ขวา)	๑๓
ภาพที่ ๕	บังพระสุริย์ประดับลายแบบหักทองขวาง (ซ้าย) และบังสุริย์แบบทองแผ่ลวด (ขวา).....	๑๔
ภาพที่ ๖	บังแทรกประดับลายแบบหักทองขวาง (ซ้าย) และแบบทองแผ่ลวด (ขวา)	๑๖
ภาพที่ ๗	จามรประดับลายแบบหักทองขวาง (ซ้าย) และแบบทองแผ่ลวด (ขวา)	๑๗
ภาพที่ ๘	พัด โบกรูปช้อย (ซ้าย) และพัด โบกรูปมน (ขวา)	๑๘
ภาพที่ ๙	ไม้สัคนำมาใช้ทำคันเครื่องสูง ในภาพเป็นคันบังแทรกหรือจามร และที่ตั้งเครื่องสูง	๒๑
ภาพที่ ๑๐	โครงในบังสุริย์ทำด้วยไม้สานทรงรูปหยดน้ำหรือทรงรูปใบโพธิ์ มีสาบไม้ซี่ตาม คาบต้นไม้จริง กรอบนอกโค้งใช้หวายค้ำตรง.....	๒๑
ภาพที่ ๑๑	โครงในบังแทรกรุ่นใหม่ใช้แผ่นอะลูมิเนียม	๒๒
ภาพที่ ๑๒	ลวดโลหะตามขอบโครงพัดโบก	๒๓
ภาพที่ ๑๓	การประดับเลื่อมในเครื่องสูงหักทองขวาง	๒๔
ภาพที่ ๑๔	การประดับแวกระจากเป็นไส้ลายทองแผ่ลวด	๒๕
ภาพที่ ๑๕	กระดายน้ำตาลและกระดายน้ำตาลที่ทาน้ำมันปิดทอง สำหรับนำไปจลุลายแล้วตรึงบนผืนผ้าในงานทองแผ่ลวด	๒๖
ภาพที่ ๑๖	พัดโบกทำด้วยใบตาลหรือใบลานปิดทองทึบ.....	๒๗
ภาพที่ ๑๗	คันฉัตรทำด้วยไม้กลึงสอบปลายเจาะรู.....	๒๘
ภาพที่ ๑๘	ซี่ บ้องและยอดฉัตรทำด้วยไม้ล่ำมะลอกทาสีปิดทอง	๒๘
ภาพที่ ๑๙	โครงเครื่องสูงเปล่ากับโครงเครื่องสูงที่ประกอบระบายผ้าปักทองแผ่ลวดแล้ว.....	๓๐
ภาพที่ ๒๐	ยอดฉัตรเครื่องสูงทำด้วยไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจาก	๓๐

ภาพที่ ๒๑ คันหรือแกนเครื่องสูงทองแผ่ลวดประเภทเครื่องกำบังป้องกัน	๓๑
ภาพที่ ๒๒ พัดโบกที่ประกอบสร้างแล้ว	๓๒
ภาพที่ ๒๓ ตัวอย่างงานทองแผ่ลวดประดับแววกระจก สมบัติวัดพระพุทธบาท สระบุรี	๓๔
ภาพที่ ๒๔ ตัวอย่างงานทองแผ่ลวดประดับแววกระจก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	๓๔
ภาพที่ ๒๕ ตัวอย่างงานทองแผ่ลวดประดับแววผ้าสีต่างๆ สมบัติพิพิธภัณฑ์พระราชวังพงแดนโบล ประเทศฝรั่งเศส	๓๕
ภาพที่ ๒๖ ตัวอย่างงานทองแผ่ลวดที่ใช้กระดาษปิดทองประดับแววกระดาษพอยล์ปักจักร	๓๖
ภาพที่ ๒๗ ตัวอย่างงานทองแผ่ลวดที่ใช้วัสดุทดแทนประดับแววกระดาษพอยล์ปักจักร	๓๖
ภาพที่ ๒๘ งานปักหักทองขวางแบบโบราณ จากบึงแตรกรุงเก่าสมัยต้นรัชกาลที่ ๕ หรือก่อนหน้า นั้น	๓๘
ภาพที่ ๒๙ งานปักหักทองขวางแบบโบราณ จากบึงแตรกรุงเก่าสมัยต้นรัชกาลที่ ๕ หรือก่อนหน้า นั้น	๓๙
ภาพที่ ๓๐ บังพระสุริย์ปักหักทองขวางแบบใหม่ในรัชกาลที่ ๕	๓๙
ภาพที่ ๓๑ บังพระสุริย์ปักหักทองขวางแบบใหม่ในรัชกาลที่ ๕	๔๐
ภาพที่ ๓๒ เครื่องสูงแบบวัฒนธรรมเขมร ในสมัยอยุธยาตอนต้น หน้าบันเก่าวัดพายัพ จังหวัด นครราชสีมา	๔๒
ภาพที่ ๓๓ เครื่องสูงจำลองทำด้วยทองคำ พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัด พระนครศรีอยุธยา	๔๓
ภาพที่ ๓๔ เครื่องสูงจำลองทำด้วยทองคำบุชาพระบรมธาตุในพระเจดีย์สุริโยทัย จังหวัด พระนครศรีอยุธยา	๔๓
ภาพที่ ๓๕ ภาพลายเส้นฉัตร ๗ ชั้น และ ๕ ชั้น บนราชรถทรงพระโกศพระบรมศพพระเพทราชา	๔๕
ภาพที่ ๓๖ ภาพลายเส้นบังแทรกแบบดอกกลีบขาวในการออกพระเมรุพระเพทราชา.....	๔๖
ภาพที่ ๓๗ ภาพลายเส้นบังแทรกดอกจอกกลีบมนในการออกพระเมรุพระเพทราชา	๔๖
ภาพที่ ๓๘ ภาพลายเส้นเครื่องสูงทรงพุ่มในการออกพระเมรุพระเพทราชา	๔๗

ภาพที่ ๓๙ ภาพลายเส้นเครื่องสูงทรงพุ่มในการออกพระเมรุพระเพทราชา.....	๔๗
ภาพที่ ๔๐ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระราชอิสริยยศพระศพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ.....	๕๒
ภาพที่ ๔๑ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระบรมราชอิสริยยศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เวียนพระเมรุมาศท้องสนามหลวง.....	๕๓
ภาพที่ ๔๒ รถปืนใหญ่รางเกวียนทรงพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	๕๔
ภาพที่ ๔๓ เครื่องสูงหักทองขวางในริ้วขบวนอัญเชิญพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลพระอัฐมรามาธิบดินทร.....	๕๖
ภาพที่ ๔๔ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระราชอิสริยยศพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิรา.....	๕๘
ภาพที่ ๔๕ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระราชอิสริยยศพระบรมศพ.....	๖๑
ภาพที่ ๔๖ นักรทองแผ่ลวด ๗ ชั้น ในริ้วขบวนที่ ๓.....	๖๒
ภาพที่ ๔๗ นักรทองแผ่ลวด ๗ ชั้น ในริ้วขบวนที่ ๕.....	๖๒
ภาพที่ ๔๘ นักรทองแผ่ลวด ๗ ชั้น และบังสุรย์ทองแผ่ลวดในริ้วขบวนที่ ๔.....	๖๓
ภาพที่ ๔๙ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระราชอิสริยยศในริ้วขบวนที่ ๕.....	๖๖
ภาพที่ ๕๐ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระอิสริยยศพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้างเอก.....	๖๘
ภาพที่ ๕๑ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระอิสริยยศพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ในริ้วขบวนที่ ๑.....	๗๑
ภาพที่ ๕๒ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระบรมราชอิสริยยศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในริ้วขบวนที่ ๑.....	๗๓
ภาพที่ ๕๓ โครงนักร ๕ ชั้น วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี.....	๗๘
ภาพที่ ๕๔ พระกลด วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี.....	๗๘
ภาพที่ ๕๕ บังแทรก วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี.....	๗๙
ภาพที่ ๕๖ จามร วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี.....	๘๐

ภาพที่ ๕๗ บังสุราย์ วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี	๘๑
ภาพที่ ๕๘ พัด โบก วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี	๘๒
ภาพที่ ๕๙ พระกลดทองแผ่ลวดสมบัติพิพิธภัณฑ์พระราชวังฟงแตนโบล ประเทศฝรั่งเศส.....	๘๔
ภาพที่ ๖๐ ลวดลายบนพระกลดทองแผ่ลวด สมบัติพิพิธภัณฑ์พระราชวังฟงแตนโบล ประเทศ ฝรั่งเศส	๘๕
ภาพที่ ๖๑ ลวดลายบนฉัตร ๕ ชั้น สมบัติพิพิธภัณฑ์พระราชวังฟงแตนโบล ประเทศฝรั่งเศส	๘๖
ภาพที่ ๖๒ ลวดลายบนฉัตรชุมสาย สมบัติพิพิธภัณฑ์พระราชวังฟงแตนโบล ประเทศฝรั่งเศส	๘๖
ภาพที่ ๖๓ ฉัตร ๗ ชั้น ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.....	๘๙
ภาพที่ ๖๔ ฉัตร ๕ ชั้น ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.....	๙๐
ภาพที่ ๖๕ ฉัตรเบญจาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	๙๐
ภาพที่ ๖๖ ฉัตร ๓ ชั้น ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	๙๑
ภาพที่ ๖๗ ฉัตรชุมสายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	๙๑
ภาพที่ ๖๘ บังแทรกในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มีร่องรอยเศษผ้าสีเขียวเหลืออยู่.....	๙๒
ภาพที่ ๖๙ ฉัตร ๓ ชั้น ซึ่งอาจเป็นเครื่องสูงวังหน้า ครั้งหนึ่งเคยจัดแสดงในพระที่นั่งวายุสถาน อมเรศ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	๙๒
ภาพที่ ๗๐ จามรหักทองขวาง ครั้งจัดแสดงในพระที่นั่งวายุสถานอมเรศ.....	๙๓
ภาพที่ ๗๑ พัด โบก รูปช้อย ครั้งจัดแสดงในพระที่นั่งวายุสถานอมเรศ.....	๙๔
ภาพที่ ๗๒ ตัวอย่างบังพระสุราย์หักทองขวางรุ่นเก่า.....	๙๕
ภาพที่ ๗๓ รายละเอียดวัสดุที่ปักลายบนบังพระสุราย์หักทองขวางรุ่นเก่า	๙๖
ภาพที่ ๗๔ ตัวอย่างบังแทรกหักทองขวางรุ่นเก่า	๙๗
ภาพที่ ๗๕ หลังผ้าคามแลเห็นด้ายซึ่งใช้ปักตรึงลายบังแทรกหักทองขวางรุ่นเก่า.....	๙๗
ภาพที่ ๗๖ การเสื่อมสภาพของบังแทรกหักทองขวางรุ่นเก่า	๙๘
ภาพที่ ๗๗ จามรหักทองขวางรุ่นเก่า	๙๘
ภาพที่ ๗๘ พระกลดหักทองขวางรุ่นเก่าในแผนกราชูปโภค	๑๐๐

ภาพที่ ๓๕ รายละเอียดพระกลดหักทองขวางรุ่นเก่าในแผนกราฟูปโภค.....	๑๐๐
ภาพที่ ๓๖ พระกลดฝ้ายคอกกรุ่นเก่าในแผนกราฟูปโภค.....	๑๐๑
ภาพที่ ๓๗ พระกลดคอกคอกกรุ่นเก่าในแผนกราฟูปโภค.....	๑๐๑
ภาพที่ ๓๘ ยอดพรหมพัคตร์พระกลดคอกคอกกรุ่นเก่าในแผนกราฟูปโภค.....	๑๐๒
ภาพที่ ๓๙ พระราชพิธีเสด็จเลียบพระนครโดยขบวนพยุหยาตราชลมารคและ พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน พ.ศ. ๒๔๗๓.....	๑๐๒
ภาพที่ ๔๐ ชุมสายหักทองขวาง ปักด้นหนูนสูง ฝ้ายเครื่องสูงและกลองชนะ.....	๑๐๓
ภาพที่ ๔๑ ตัวอย่างชุมสายทองแผ่ลวดที่ใช้กระดาศสีทองแล้วเย็บด้วยจักร.....	๑๐๔
ภาพที่ ๔๒ ตัวอย่างฉัตรทองแผ่ลวดที่ใช้พลาสติกสีทองแทนกระดาศปิดทองแล้วเย็บด้วยจักร .	๑๐๕
ภาพที่ ๔๓ ตัวอย่างฉัตร ๓ ชั้น ปักแบบหักทองขวางบนผ้าพื้นแทนผ้ากำมะหยี่.....	๑๐๕
ภาพที่ ๔๔ บังพระสุริย์หักทองขวางใช้วัสดุไหมทองเทียมปักด้วยเครื่องจักรบนผ้าพื้น.....	๑๐๖
ภาพที่ ๔๕ บังพระสุริย์หักทองขวางใช้วัสดุทดแทนไหมทองปักด้วยเครื่องจักรบนผ้ากำมะหยี่..	๑๐๖
ภาพที่ ๔๖ ชุดแต่งงานซึ่งประดับด้วยเทคนิค Gota.....	๑๐๕
ภาพที่ ๔๗ ผ้ามันปักคล้ายหักทองขวาง จากมัสยิดแห่งพระผู้เป็นเจ้า เมืองมะดีนะห์.....	๑๐๑

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เครื่องสูง ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ นิยามว่าเป็นของสำหรับแสดงอิสริยยศหรือยศ เช่น ฉัตร พัดโบก จามร และกลด¹ ส่วนในพจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อักษร ก-ข ได้ให้ความหมายว่า เครื่องสูงเป็นเครื่องสำหรับแสดงและประดับพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ ประกอบด้วย ฉัตรเจ็ดชั้น ฉัตรห้าชั้น ฉัตรชุมสาย บั้งแทรก จามร พระกลด บังสุรัสวดีและพัดโบก² ดังนั้นเครื่องสูงจึงถือเป็นสิ่งประกอบพระราชอิสริยยศของพระมหากษัตริย์ และประกอบศักดิ์ของพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งพระมหากษัตริย์พระราชทานให้เป็นเกียรติยศสืบต่อกันมาเป็นประเพณีตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน³

ทั้งนี้เครื่องสูงแบ่งเป็นผ้าปักแบบหักทองขวาง สำหรับเป็นเครื่องสูงประกอบพระบรมราชอิสริยยศสำหรับพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระอัครมเหสี สมเด็จพระยุพราช ส่วนเจ้านายตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าฟ้าหลวงมาจนถึงหม่อมเจ้าและสมเด็จพระสังฆราช ตลอดจนท่านผู้ได้รับพระราชทานเกียรติยศเป็นพิเศษ เครื่องสูงประดับ พระโกศพระศพและศพจะเป็นผ้าปักแบบทองแผ่ลวด

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพและพระศพเจ้านายในราชสกุลวงศ์จักรีรวม ๖ ครั้ง ได้แก่ พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖๒.

² พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม อักษร ก-ข ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘๑ - ๑๘๓.

³ วิทย์ พิณคันเงิน, เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง), หน้า ๓๕.

พระอัฐมรามาธิบดินทร พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้า ฟีนางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และการพระราชพิธีพระราชทานเพลิง พระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

ในปีพ.ศ. ๒๕๕๑ เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟีนางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ สิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังจัดการพระศพถวายพระเกียรติยศสูงสุดตามโบราณราชประเพณี โดยให้เจ้าพนักงานจัดเสวตฉัตร ๗ ชั้น กางกั้นพระโกศ พร้อมทั้งจัดตั้งเครื่องประกอบพระอิสริยยศ เครื่องอภิรมย์ห่มสายหักทองขวาง ได้แก่ ฉัตรห่มสาย ๓ ชั้น ฉัตร ๕ ชั้น ฉัตร ๗ ชั้นและบังแทรก พระราชทานเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติยศให้ปรากฏสืบไป⁴ อย่างไรก็ตามเครื่องสูงประกอบพระอิสริยยศของสมเด็จพระเจ้าฟีนางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ก่อนการสิ้นพระชนม์ เครื่องสูงที่ได้รับพระราชทานตามพระอิสริยยศจะเป็นเครื่องสูงทองแผ่ลวดเท่านั้น⁵

ส่วนในปีพ.ศ. ๒๕๕๔ ภายหลังจากการสิ้นพระชนม์และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานเป็นลำดับมา กระทั่งถึงวาระที่จะพระราชทานเพลิงพระศพเป็นอวสานแห่งการพระราชกุศลของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระเกียรติยศโดยอนุโลมตามโบราณราชประเพณี จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้

⁴ กรมศิลปากร, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าฟีนางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, (กรุงเทพฯ : กรม, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐ – ๒๑.

⁵ ศาสตราจารย์ ดร.หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ กล่าวว่า ในขณะที่สมเด็จพระเจ้าฟีนางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ก่อนและหลังการสถาปนาทรงกรมหลวงนั้น เครื่องสูงที่ได้รับพระราชทานประกอบพระอิสริยยศ ก็ยังเป็นเครื่องสูงทองแผ่ลวด ต่อมาภายหลังจากพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสดุดีมหาราชถวายพระศพครบ ๗ วัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนเครื่องสูงประกอบพระเกียรติยศเป็นเครื่องสูงหักทองขวาง โดยอนุโลมตามโบราณราชประเพณี เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๑. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร. หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๔.

เจ้าพนักงานจัดเสวตฉัตร ๗ ฉัตร กางกั้น พระโกศ พร้อมเครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระเกียรติยศสืบไป⁶ แม้ว่าเครื่องสูงที่รับพระราชทานตามพระอิสริยยศจะเป็นแค่ชั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้า คือเครื่องสูงทองแผ่ลวดเท่านั้น

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการเปลี่ยนหรือเลื่อนพระอิสริยยศภายหลังการสิ้นพระชนม์ เครื่องสูงที่ได้รับจึงเปลี่ยนหรือเลื่อนไปด้วย จึงทำให้รูปแบบการใช้งานของเครื่องสูงเปลี่ยนแปลงไปตามพระอิสริยยศเมื่อได้รับพระราชทานภายหลังการสิ้นพระชนม์

จากลวดลายเครื่องสูงที่ยังคงมีอยู่และถูกใช้ในช่วงรัชกาลที่ ๕ พบว่ามีลักษณะลวดลายที่ทำขึ้นโดยฝีมือช่างหลวงในราชสำนักที่สืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีในราชสำนักและใช้งานมาตั้งแต่หลังการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เรื่อยมาถึงการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จากนั้นเมื่อถึงการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ในปีพ.ศ. ๒๕๕๑ พบว่ามีการสร้างเครื่องสูงเพื่อประกอบพระราชอิสริยยศในริ้วขบวนงานพระศพขึ้นใหม่ทั้งหมด เช่น ฉัตรห้าชั้นหักทองขวาง จามรบังสุรย์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามในปีพ.ศ. ๒๕๕๔ ครั้งการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ได้มีการสร้างขุมสายทองแผ่ลวดจำนวน ๔ ต้น ขึ้นมาใหม่ด้วยเช่นกัน⁷

ส่วนเทคนิคการช่างพบว่ารูปแบบลวดลายต่างๆ ที่ปรากฏบนเครื่องสูงยังคงสืบทอดภายในราชสำนัก แม้ว่าช่างหลวงในราชสำนักปัจจุบันจะมีการเพิ่มเติมหรือลดทอนบางประการ แต่ก็ยังคงรูปลักษณะงานศิลปกรรมตามโบราณราชประเพณีให้สมเด็จพระเกียรติยศ อย่างไรก็ตามในด้านเทคนิคกรรมวิธีและวัสดุต่างๆ ที่ใช้นั้น ปัจจุบันพบว่าการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาประยุกต์ใช้ในการจัดสร้างเพื่อให้ทันต่อภารกิจที่ได้รับมอบหมายในการจัดทำเครื่องสูง เช่น การนำจักรมาใช้ทดแทนการเย็บด้วยมือ การใช้พลาสติกแทนกระดาษปิดทอง เป็นต้น

⁶ กรมศิลปากร, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, (กรุงเทพฯ : กรม, ๒๕๕๑), หน้า ๘๒.

⁷ สัมภาษณ์ นายสุภกิตต์ อ้อยเขียวชัย หัวหน้าฝ่ายคลังราชพัสดุพิธี กองศิลปกรรม สำนักพระราชวัง เมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๖๐.

ลักษณะลวดลายที่ปรากฏในงานเครื่องสูงมีความน่าสนใจว่ามีลวดลายและฝีมือในเชิงช่าง สืบทอดลักษณะมาแต่อดีตหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไรในปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญ ของการศึกษาเครื่องสูงเพื่อเป็นการอนุรักษ์และต่อยอดการสร้างสรรค้เครื่องสูงประกอบพระราช อิศริยยศสำหรับใช้ในราชสำนักต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

ศึกษารูปแบบ ลวดลาย เทคนิคและฝีมือช่างในอดีตรวมถึงที่มาของงานประดับเครื่องสูง แบบต่างๆ ผ่านหลักฐานเอกสารและงานศิลปกรรมเครื่องสูงที่ปรากฏจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้ เห็นพัฒนาการ ในการสร้างและการใช้เครื่องสูงในงานพระบรมศพและพระศพ

สมมติฐานของการศึกษา

รูปแบบและลวดลายในปัจจุบันอาจมีการลดทอนหรือเพิ่มเติมรายละเอียด แต่ยังคงรักษา ลักษณะโดยรวมไว้ตามเดิม โดยมีปัจจัยต่างๆ เช่น ฝีมือช่างในปัจจุบันอาจไม่เทียบเท่าช่างหลวงใน อดีต ส่วนวัสดุมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย

ขอบเขตการศึกษา

ศึกษางานศิลปกรรมเครื่องสูงที่หลงเหลืออยู่เป็นหลัก ทั้งงานโบราณถึงงานปัจจุบันซึ่งใช้ ในริ้วขบวนแห่พระบรมศพและพระศพที่จัดขึ้นในการพระราชพิธีช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕

ขั้นตอนการศึกษา

๑. เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย แล้วนำเอกสารเหล่านั้นมาประเมิน คุณค่าก่อนการอ้างอิง
๒. สืบหาข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการจดบันทึกรายละเอียด ถ่ายภาพเครื่องสูงที่ตั้งอยู่ ภายในฝ่ายคลังราชพัสดุพิธี กองศิลปกรรม สำนักพระราชวังเพื่อนำมาศึกษาและวิเคราะห์ สัมภาษณ์ หรือสอบถามบุคคลที่มีความรู้ในเรื่องที่ต้องการศึกษาเป็นพิเศษ
๓. การจัดระเบียบของข้อมูล โดยการรวบรวมข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาจัดตามเนื้อหาและ วิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์

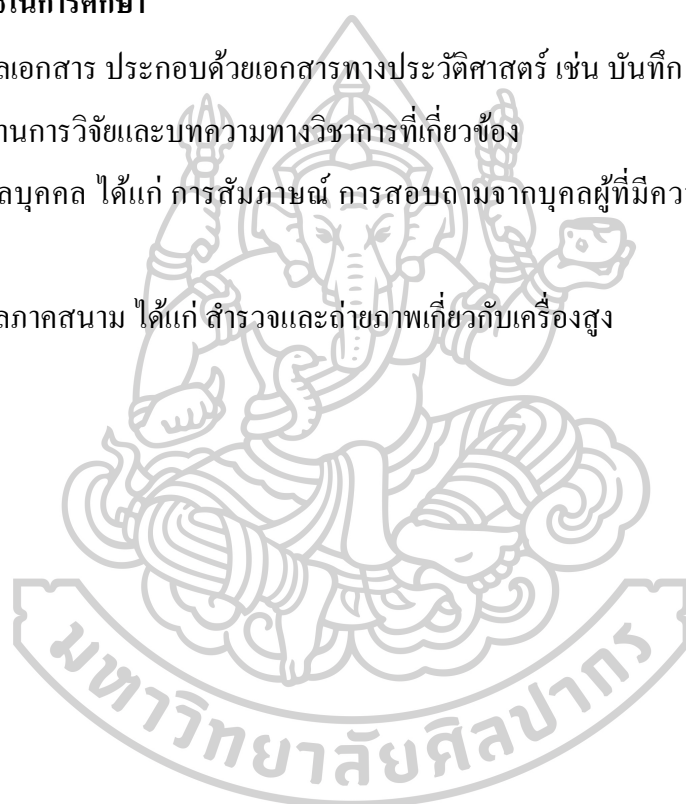
๔. สรุปและเสนอผลงานการศึกษา

วิธีการศึกษา

วิธีการศึกษาวิจัยจะใช้วิธีการแบบพรรณนา (Descriptive Research) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการบรรยายถึงความเป็นมา และลักษณะลวดลาย จากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์ (Analytical Research) ในส่วนที่ต้องการเปรียบเทียบลักษณะลวดลาย เทคนิคและวัสดุ

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

๑. ข้อมูลเอกสาร ประกอบด้วยเอกสารทางประวัติศาสตร์ เช่น บันทึก จดหมายเหตุ รูปถ่ายเก่า หนังสือ รายงานการวิจัยและบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง
๒. ข้อมูลบุคคล ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสอบถามจากบุคคลผู้ที่มีความรู้เป็นพิเศษในเรื่องที่ต้องการศึกษา
๓. ข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ สัมภาษณ์และถ่ายภาพเกี่ยวกับเครื่องสูง

บทที่ ๒

เครื่องสูงสมัยรัตนโกสินทร์

การศึกษาเครื่องสูงในรัชชบวณการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพและพระราชทานเพลิงพระศพสมัยรัตนโกสินทร์ในบทต่อไปนี้จะกล่าวถึงความหมายและประเภทของเครื่องสูง วัสดุและวิธีการที่ใช้สร้างเครื่องสูงในสมัยรัตนโกสินทร์

ความหมายของเครื่องสูง

เครื่องสูง คือเครื่องแสดงและประดับพระราชอิสริยยศสำหรับพระมหากษัตริย์ ประกอบด้วย ฉัตรเจ็ดชั้น ฉัตรห้าชั้น ฉัตรชুমสาย บังแทรก จามร พระกลด บังสุริย์และพัดโบก^๘ เรียกรวมว่า “พระอภิรุชมชুমสาย” หรือเครื่องอภิรุมาก็เรียก เป็นของสำหรับประดับพระเกียรติยศในพระราชพิธีและขบวนเสด็จพระราชดำเนินทั้งสถลมารคและขบวนรถตาม โบราณราชประเพณีอันเนื่องมาจากพระราชพิธีสำคัญๆ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีออกพระเมรุและถวายพระเพลิงพระบรมศพ เป็นต้น^๙

เหตุที่เรียกว่าเครื่องสูง สันนิษฐานว่ามาจากเครื่องใช้ที่มีลักษณะสูงโดยสูงทั้งทางกายภาพ คือเป็นเครื่องใช้ที่ต่อด้ามยาวสำหรับยกสูงเพื่อใช้ในขบวนแห่ และสูงศักดิ์สถานะ คือเป็นเครื่องใช้สำหรับแสดงสถานะของกษัตริย์หรือชนชั้นสูง จากความหมายและความสำคัญของเครื่องสูงที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ เครื่องสูงจึงถูกสร้างขึ้นให้มีลักษณะเฉพาะเป็นเอกลักษณ์ทั้งรูปแบบและหน้าที่อันแสดงถึงพระเกียรติยศของผู้ใช้

เครื่องสูงที่ใช้กันในราชสำนักสมัยรัตนโกสินทร์มีอยู่ด้วยกัน ๒ ลักษณะ จำแนกสอดคล้องตามพระราชอิสริยยศและเทคนิคเชิงช่างในการปักประดับซึ่งรายละเอียดจะกล่าวถึงต่อไปคือ ถ้าเป็นเครื่องสูงซึ่งใช้ประกอบพระราชอิสริยยศสำหรับพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระบรมราชชนนี

^๘ พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม อักษร ก - ข ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๑๘๑ - ๑๘๓.

^๙ ยุพร แสงทักษิณ, เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การการค้าสุรสุภา, ๒๕๓๕), หน้า ๓๓.

สมเด็จพระอัครมเหสี และสมเด็จพระยุพราชจะเป็น «เครื่องปักหักทองขวาง» เต็มสำหรับประกอบไปด้วย ฉัตร ๗ ชั้น ฉัตร ๕ ชั้น ฉัตรชุมสาย บังแทรก จามร บังพระสุริย์ พระกลดและพัดโบก

สำหรับชั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้าและพระองค์เจ้าจะเป็น «เครื่องปักทองแผ่ลวด» โดยชั้นเจ้าฟ้าจะใช้เครื่องสูงประกอบพระอิสริยยศเต็มสำหรับประกอบไปด้วย ฉัตร ๗ ชั้น ฉัตร ๕ ชั้น ฉัตรชุมสาย บังแทรก จามร บังพระสุริย์ พระกลดและพัดโบก สำหรับชั้นพระองค์เจ้าเครื่องสูงเต็มสำหรับจะมีจำนวนเท่ากับเจ้าฟ้าเพียงแต่ไม่มีฉัตรชุมสายและจามรประกอบพระอิสริยยศ¹⁰ นอกจากนี้เครื่องสูงทองแผ่ลวดยังใช้ในขบวนแห่ประกอบพระอิสริยยศในการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุหรือพระพุทธรูปสำคัญด้วย

ประเภทของเครื่องสูง

เครื่องสูงในริ้วขบวนพระราชอิสริยยศสมัยรัตนโกสินทร์สามารถแบ่งตามลักษณะได้ ๓ ประเภท ประกอบด้วยกลุ่มประเภทกลุ่มฉัตรหรือร่ม กลุ่มเครื่องกำบังป้องกัน และพัดโบก

๑. กลุ่มฉัตรหรือร่ม

ประกอบไปด้วยฉัตร ๗ ชั้น ฉัตร ๕ ชั้น ฉัตรชุมสาย และพระกลด

๑.๑. ฉัตร

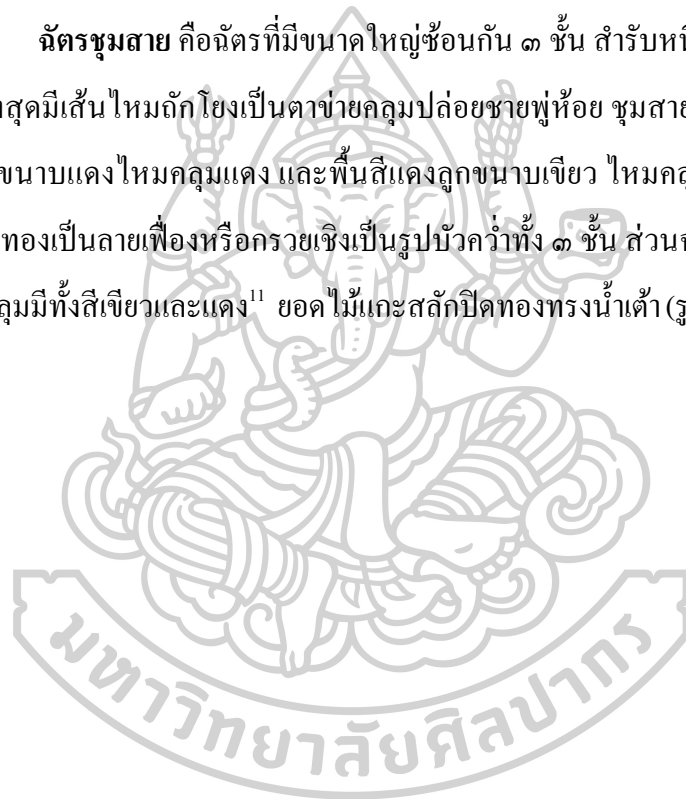
คำว่า “ฉัตร” แปลว่า เครื่องกั้น เครื่องบังแดดหรือร่ม เป็นเครื่องสูงที่ใช้สำหรับแขวน ปักตั้งหรือเชิญเข้ากระบวนแห่เป็นเกียรติยศ มีรูปร่างเป็นร่มที่มีขนาดใหญ่ บางประเภททำซ้อนชั้นมีระบาย คันฉัตรเป็นแกนกลางสามารถกางและหุบได้ ตัวฉัตรมีการตกแต่งโดยใช้ผ้าสีต่างๆ มีการปักลวดลายด้วยเส้นไหม ดิ้นเงินและดิ้นทอง

¹⁰ แสงสุริย์ ลดาวัลย์, “เครื่องยศ บำเหน็จความชอบในราชการแผ่นดิน,” ใน *ศรदानุสรณ์*, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ในรัชกาลที่ ๕ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๒๖, (กรุงเทพฯ : พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๒.

ฉัตรเจ็ดชั้น สำหรับหนึ่งมี ๔ คัน ฉัตรมีระบายน ๒ ชั้น พื้นลายสีส้ม ลูกขนานสีแดง ซ้อนลดหลั่นกัน ขึ้นไป ๗ ชั้น ยอดรูปเจดีย์ (รูปที่ ๑)

ฉัตรห้าชั้น สำหรับหนึ่งมี ๑๐ คัน ฉัตรมีระบายน ๒ ชั้น พื้นมี ๓ สี คือ เขียว แดง น้ำเงิน ฉัตรทองแผ่ลวดพื้นมีสีเขียว แต่ในฉัตรหักทองขวางพื้นระบายนจะมีสองสีคือส่วนพื้นและส่วนลูกขนาน โดยฉัตรพื้นเขียวมีลูกขนานแดง พื้นแดงขนานน้ำเงิน พื้นน้ำเงินขนานแดง ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป ๕ ชั้น ยอดรูปเจดีย์ (รูปที่ ๒)

ฉัตรชুমสาย คือฉัตรที่มีขนาดใหญ่ซ้อนกัน ๓ ชั้น สำหรับหนึ่งมี ๔ คัน ฉัตรมีระบายน ๒ ชั้น ชั้นล่างสุดมีเส้นไหมถักโยงเป็นตาข่ายคลุมปล่อยชายพู่ห้อย ชุมสายหักทองขวางมี ๒ สีคือพื้นสีเขียวลูกขนานแดงไหมคลุมแดง และพื้นสีแดงลูกขนานเขียว ไหมคลุมเขียว ปักลายด้วยเส้นทองหรือไหมทองเป็นลายเฟื่องหรือกรวยเชิงเป็นรูปบัวคว่ำทั้ง ๓ ชั้น ส่วนฉัตรทองแผ่ลวดมีสีเขียว สีเดียว ไหมคลุมมีทั้งสีเขียวและแดง¹¹ ยอดไม้แกะสลักปิดทองทรงน้ำเต้า (รูปที่ ๓)

¹¹ คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพัณณวดี, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๕), หน้า ๗๓ – ๘๑.

ภาพที่ ๑ นั้ตรเจ็ดชั้นประดับลายแบบหักทองขวาง (ซ้าย) และแบบทองแผ่ลวด (ขวา)
 ที่มา : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้า
 เพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชร
 รัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๕), หน้า ๖๔.

ภาพที่ ๒ น้ตรห้าชั้นประดับลายแบบหักทองขวาง (ซ้าย) และแบบทองแผ่ลวด (ขวา)
 ที่มา : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้า
 เพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชร
 รัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, หน้า ๑๕.

ภาพที่ ๓ นั้ตรชุมสายประดับลายแบบหักทองขวาง (ซ้าย) และแบบทองแผ่ลวด (ขวา)
ที่มา : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชร
รัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, หน้า ๗๖.

๑.๒. พระกลด

คำว่า “กลด” บางครั้งเรียกว่า “กลิ่งกลด” คือร่ม คำว่ากลิ่งนั้น มี ๒ ความหมาย ความหมายแรกคืออาการอย่างของกลมพลิกเลื่อนไปตามพื้นอย่างหนึ่ง และเป็นคำโบราณแปลว่า ร่ม อย่างหนึ่ง¹² คำว่ากลิ่งกลดจึงอาจเป็นคำซ้อนที่หมายถึงร่มอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงตั้งข้อสังเกตว่ากลิ่งเองอาจหมายถึงการหมุน

¹² ราชบัณฑิตยสภา. (๒๕๕๔). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. ๑๐ ม.ก. ๒๕๖๒, (<http://www.royin.go.th/dictionary/>)

อย่างความหมายแรกก็ได้เพราะพบอยู่ในการแสดงตรวจพลโขม¹³ สำหรับคำราชาศัพท์ที่ใช้ว่า “พระกลด”

ลักษณะเป็นฉัตรชั้นเดียวขนาดใหญ่ เป็นเครื่องสูงประกอบพระราชอิสริยยศสำหรับเชิญอยู่ข้างพระราชยานในริ้วขบวนแห่เพื่อบังแดดกับฝนหรือเชิญถวายงานในการตามเสด็จฯ พระกลดมีทั้งพระกลดหักทองขวางซึ่งปักกลดลายด้วยไหมทอง และชนิดที่ไม่ได้ปักกลดลายแต่ทำด้วยผ้าชนิดต่างๆ เช่น ผ้าตาลหรือผ้าเยียรบับ ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ หรือผ้าไหมด ผ้าสีต่างๆ เช่น สีขาว สีน้ำเงิน สำหรับพระราชวงศ์ที่มีศักดิ์รองลงมา ด้ามจับหรือคันพระกลดส่วนใหญ่ทำด้วยไม้ปิดทอง โลหะปิดทอง หรือไม้หุ้มปลอกโลหะกะไหล่ทอง (รูปที่ ๔)

พระกลดมักใช้เพื่อแสดงพระราชอิสริยยศขณะที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินออกภายนอกเขตพระราชฐานในพิธีการทั่วไป แต่ถ้าเสด็จพระราชดำเนินในพิธีราชการทางทหารหรือออกราชการสนามจะไม่มีการกั้นพระกลด เพื่อแสดงความเป็นจอมทัพที่เข้มแข็งแห่งองค์พระมหากษัตริย์ และเพื่อเป็นการผดุงขวัญของทหารในสนามรบ นอกจากนี้ยังเพื่อความสะดวกในการปฏิบัติพระราชกิจและความปลอดภัยสำหรับพระองค์ในสนามรบ การที่พระมหากษัตริย์โบราณทรงช้างและมีฉัตรปักนั้นจะปรากฏเฉพาะเวลาเดินทัพ ถ้าเป็นเวลาที่ต้องเข้าทำการรบก็มักจะทรงช้างหลังเปล่า ไม่มีเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศเพื่อความคล่องตัวขณะทำสงคราม

¹³ พูนพิศ อมาตยกุล (บรรณาธิการ), เพลงดนตรี : จากสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ถึงพระยาอนุমানราชธนะ, (นครปฐม : วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๒), หน้า ๘๗.

ภาพที่ ๔ พระกลดประดับลายแบบหักทองขวาง (ซ้าย) และสัปทนผ้าคาด (ขวา)

ที่มา : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, หน้า ๘๐.

๒. กลุ่มเครื่องกำบังป้องกัน

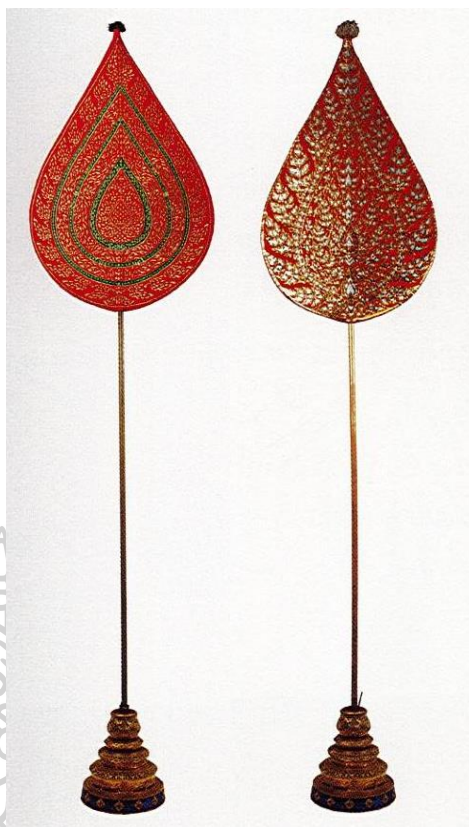
ประกอบด้วยบังพระสุริย์ บังแทรก และจามร

๒.๑. บังพระสุริย์หรือบังสุริย์

บังพระสุริย์หรือบังสุริย์ คือเครื่องกันบังแดดขนาดใหญ่ มีโครงในเป็นเหล็กเส้นรูปร่างคล้ายทรงหยดน้ำ ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์หรือรูปทรงใบโพธิ์กว่า ตัวใบปกคลุมด้วยวิธีปักหักทองขวางและทองแผ่ลวด ค้ำเป็นไม้หุ้มด้วยทอง ปิดทองหรือโลหะปิดทอง สำหรับใช้ในขบวนพระราชอิสริยยศ

ในการพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับพระบรมศพและพระศพจะมี ๑ คัน สำหรับพนักงานถืออยู่เคียงพระโกศ ตรงข้ามกับพระกลด ส่วนขบวนพระราชอิสริยยศในการพระราชพิธีอื่นอาจเพิ่มจำนวนได้ตามการใช้งาน (รูปที่ ๕)

ภาพที่ ๕ บังพระสุรย์ประดับลายแบบหักทองขวาง (ซ้าย) และบังสุรย์แบบทองแผ่ลวด (ขวา)
ที่มา : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, หน้า ๗๗.

๒.๒. บังแทรก

บังแทรกเป็นเครื่องกั้นบังแดด มีผู้สันนิษฐานถึงที่มาไว้สองแนวทางคืออาจมีที่มาจากร่มในลักษณะตะแคง¹⁴ หรืออาจมีที่มาจากพัดซึ่งใช้ทำให้เกิดลมและเป็นเครื่องกำบังด้วย¹⁵ บังแทรกมีรูปร่างกลมแบน ส่วนขอบทำเป็นรูปคล้ายกลีบบัว ส่วนปลายทำเป็นยอดรูปกระจังเรียวยาว

¹⁴ เสถียร โกเศศ (นามแฝง) “เรื่องอินทร์พรหมถือจามร,” ใน ศิลปากร ปีที่ ๒ เล่มที่ ๑ (มิ.ย.๒๔๕๑), หน้า ๖๖.

¹⁵ ปรัชญา เลิศกิจจานุวัฒน์, “การวิเคราะห์ภาพกระบวนแห่พระศพและพระเมรุฉบับ Dresden State Art Collections” (การค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๐), หน้า ๑๒๓.

แหลมทำด้วยผ้าประดับลายแบบหักทองขวางและแบบทองแผ่ลวด ต่อค้ำด้วยไม้หรือโลหะ บังแทรกหักทองขวางมีพื้นสีแดง ส่วนบังแทรกทองแผ่ลวดมีพื้น ๓ สี คือ แดง เขียว น้ำเงิน¹⁶ บังแทรกสำหรับหนึ่งมี ๖ คัน ใช้ปักในพระราชมณเฑียร ท้องพระโรง และเชิญเข้าริ้วขบวนพระราชอิสริยยศโดยแทรกอยู่ระหว่างฉัตร ๕ ชั้น¹⁷ (รูปที่ ๖)

๒.๓. จามร

จามรมีที่มาจากเส้นจามรด้ามยาวเพื่อถวายเป็น โบกปิดแมลง¹⁸ ในขณะที่พระมหากษัตริย์ประทับอยู่บนที่สูง เช่นเวลาทรงพระราชยาน จามรมีลักษณะเป็นแผ่นคล้ายรูปน้ำเต้าซึ่งเป็นปลอกครอบเส้นจามริแต่เดิม โดยปรากฏหลักฐานการเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากเส้นเป็นปลอกเสื่ออย่างน้อยในสมัยอยุธยาตอนปลาย ดังพบหลักฐานภาพจามรแบบที่มีแต่ปลอกเส้นในจิตรกรรมสมัยอยุธยาตอนปลายหลายแห่ง¹⁹ และคงเป็นลักษณะที่สืบทอดมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ด้วย จามรที่มีการประดับแบบหักทองขวางจะมีแต่พื้นสีแดง ส่วนจามรทองแผ่ลวดจะมีทั้งพื้นแดงและเขียว²⁰ สำหรับหนึ่งมี ๑๖ คัน แบ่งเป็นด้านซ้าย ๘ คันและด้านขวา ๘ คัน พนักงานถือเขียว

¹⁶ คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, หน้า ๗๗.

¹⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน อักษร ข-ฉ (กรุงเทพฯ : เพื่อนพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๙๒.

¹⁸ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, (กรุงเทพฯ : สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ๒๕๕๘), หน้า ๑๐๘ – ๑๐๙.

¹⁹ ดู ปรินซ์ญา เลิศกิจจานุวัฒน์, การวิเคราะห์ภาพกระบวนแห่พระศพและพระเมรุฉบับ Dresden State Art Collections, หน้า ๑๒๓ – ๑๒๔.

²⁰ คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, หน้า ๗๓ – ๗๑.

เรียกว่า “อินทร์” ถือจามร ๘ คัน ทางด้านซ้ายพระราชยาน และพนักงานเสื่อแดง เรียกว่า “พรหม” ถือจามร ๘ คัน ทางด้านขวาของพระราชยาน²¹ (รูปที่ ๗)

ภาพที่ ๖ บังแทรกประดับลายแบบหักทองขวาง (ซ้าย) และแบบทองแผ่ลวด (ขวา)

ที่มา : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, หน้า ๗๗.

²¹ พระยาอนุমানราชชนได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับคำว่า “อินทร์และพรหม” ไว้ว่าน่าจะมาจาก “พรม” ซึ่งหมายถึง ขน ผู้ที่ถือขมจามรจึงเรียกว่า พรม แต่เมื่อเลิกถือขมจามรมาถือจามรรูปพัดแล้ว คำว่าพรมก็ถูกลากเข้าความให้เป็น “พรหม” ซึ่งมีความหมาย และยังเข้ากับคำว่า “อินทร์” ซึ่งมีเครื่องแต่งตัวเป็นสีเขียวด้วย อ้างจาก เสถียร โกเศศ (นามแฝง) “เรื่องอินทร์พรหมถือจามร,” ใน ศิลปากร ปีที่ ๒ เล่มที่ ๑ (มิ.ย.๒๔๕๑), หน้า ๖๖.

ภาพที่ ๗ จามรประดับลายแบบหักทองขวาง (ซ้าย) และแบบทองแผ่ลวด (ขวา)

ที่มา : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, หน้า ๗๘ – ๗๙.

๓. พัดโบก

พัดโบกทำด้วยใบลานปิดทอง ตัวพัดปิดคกลงคล้ายหูช้างและมีปลายงอนขึ้นเล็กน้อย เรียกว่า “ปลายบัด” ต่อค้ำยาวขวางกับตัวพัด ขอบพัดมีลายเนื่องประดับโดยรอบ ที่นมพัดและปลายค้ำมจำหลักลายปิดทอง ใช้สำหรับพนักงานเชิญถวายงานพัดในขบวนพระราชอิสริยยศ

ในการพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับพระบรมศพและพระศพจะใช้พัดโบกรูปช้อยหรือพัดปลายบัด ๑ คัน สำหรับพนักงานเชิญตามพระโกศ ส่วนพัดโบกรูปมนใช้สำหรับพระมหากษัตริย์เมื่อประทับในพระบรมมหาราชวัง (รูปที่ ๘)

ภาพที่ ๘ พัดโบกรูปช้อย (ซ้าย) และพัดโบกรูปমন (ขวา)

ที่มา : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, หน้า ๗๗.

อนึ่ง ในการเสด็จพระราชดำเนิน โดยขบวนพยุหยาตราทางสถลมารคจะมีการเชิญเครื่องสูงครบสำหรับทั้ง ๘ สิ่งอย่างข้างต้น แต่ถ้าเป็นการจัดเครื่องสูงตั้งถวายพระบรมศพในพระที่นั่งจะลดลงเหลือ ๔ สิ่ง คือนัทร ๗ ชั้น นัทร ๕ ชั้น นัทรชุมสายและบังแทรก เนื่องจากไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องกำกับแดดอย่างพระกลดและบังพระสุริย์ และเครื่องพัดปัดอย่างพัดโบกและจามร^{๒๒}

^{๒๒} ชนกฤต ลออสุวรรณ, “ศิลปะและคติความเชื่อในเครื่องประกอบพระราชพิธีพระบรมศพ,” ใน พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ (บรรณาธิการ), เสด็จสู่แดนสรวง ศิลปะ ประเพณี และความเชื่อในงานพระบรมศพและพระเมรุมาศ, (กรุงเทพฯ : สถาบันพิพิธภัณฑการเรือนรู้อแห่งชาติ, ๒๕๖๐), หน้า ๑๒๑ – ๑๒๒.

จะเห็นได้ว่าเครื่องสูงแต่ละชนิดมีรูปลักษณะเฉพาะตัวรวมทั้งวัสดุที่นำมาใช้ รูปทรงและหน้าที่ โดยเฉพาะหน้าที่ของเครื่องสูงเห็นได้ชัดเจนว่าทุกชิ้นต่างมีหน้าที่เฉพาะเพื่อการป้องกันแดดฝน ดังนั้น เครื่องสูงทุกชิ้นจึงมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องโดยฉัตรยังคงใช้อยู่เบื้องสูงเหนือศีรษะ จามรมีการปรับรูปแบบจากเส้าที่ใช้ปิดแมลง ส่วนพัดที่ใช้โบกพัดที่ทำให้เกิดลมและความเย็น รวมถึงบังสุรย์และบังแทรกใช้บังแดดกับฝนและปกป้องกันอันตราย

วัสดุและวิธีการสร้างเครื่องสูงสมัยรัตนโกสินทร์²³

ในส่วนนี้จะแบ่งเป็นสองประเด็นคือวัสดุหลักที่ใช้สร้างเครื่องสูง และวิธีการสร้างเครื่องสูงแต่ละประเภท โดยแบ่งกลุ่มเครื่องสูงเป็น ๓ ประเภท คือ กลุ่มฉัตรหรือร่ม กลุ่มเครื่องกำบังป้องกัน และ พัดโบก ตามลักษณะ ที่มา และ โครงสร้างซึ่งสอดคล้องกัน ไล่เรียงตามขั้นตอนวิธีการสร้างเครื่องสูง อย่างไรก็ดี ได้กล่าวมาแล้วว่าส่วนสำคัญของเครื่องสูงอยู่ทำงานปักประดับซึ่งบ่งบอกสถานะเจ้าของ ดังนั้นจึงจะเน้นความสำคัญที่งานปักประดับเครื่องสูง โดยตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือเครื่องสูงซึ่งเก็บรักษาในพระบรมมหาราชวัง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พิพิธภัณฑวัดพระพุทธบาท สระบุรี และพิพิธภัณฑพระราชวังพงแดนโบล ประเทศฝรั่งเศส

วัสดุที่ใช้สร้างเครื่องสูง

ไม้

นิยมใช้ไม้สักเพราะมีน้ำหนักเบา ทนทานเหมาะสำหรับการทำเป็นเครื่องสูงสำหรับเชิญเข้าขบวนแห่ อีกทั้งมีเนื้อไม้อ่อนแคะสลักได้ง่าย วัสดุไม้มีอยู่สองส่วนคือส่วน โครงสร้างแกนหรือคันทองทั้งสามกลุ่ม ในเครื่องสูงทองแผ่นลวดจะใช้แกนหรือคันทองที่ทำด้วยไม้เท่านั้น และส่วนยอดของกลุ่มฉัตรหรือร่มซึ่งเป็นส่วนประดับจะแคะสลักปิดทองประดับกระจก ส่วนพัดโบกนั้น ไม้เป็นทั้ง

²³ ข้อมูลส่วนใหญ่ได้จากการสัมภาษณ์นายศุภกิตต์ อ้อยเชียรชัย หัวหน้าฝ่ายคลังราชพัสดุพิพิธภัณฑศิลปกรรม สำนักพระราชวัง และนายอนันต์ ศรีระอุดม เจ้าหน้าที่ฝ่ายเครื่องสูงและกองขนะ สังกัดกองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง เมื่อวันที่ ๕ - ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒.

โครงสร้างและส่วนประดับ นอกจากนี้ก็คือฐานปักเครื่องสูง²⁴ก็ใช้ไม้สักกลึงแกะสลักหรือติดตะกั่ว
ลายแล้วลงรักปิดทองประดับกระจก (รูปที่ ๕)

ใผ่

นิยมใช้ใผ่ล่ำมะลอกเนื่องจากมีลำตรง ช้อยาว เนื้อแน่น โคนหนาปลายบาง ใช้ในส่วน
โครงสร้างของกลุ่มฉัตรหรือร่มและกลุ่มเครื่องกำบังป้องกัน ในกลุ่มฉัตรหรือร่ม ใผ่ใช้ทำส่วนซี่ปีก
ซี่ค้ำ บ้อง กำพู่และกระบอกค้ำในแต่ละชั้น²⁵ ส่วนในกลุ่มเครื่องกำบังป้องกันรุ่นเก่าที่พบใช้ใผ่สาน
เป็นโครงในและซี่ค้ำโครงของบังแทรกและบังสุรย์เพื่อให้มีน้ำหนักเบา (รูปที่ ๑๐)

หวาย

ใช้สำหรับทำขอบ โครงบังสุรย์รุ่นเก่าที่ใช้โครงใผ่สาน และใช้เย็บตรึงมัดโบกใบตาลกับ
ขอบ (รูปที่ ๑๐)

ไผ่

ใช้ไผ่เกลียวขนาดใหญ่สำหรับหนุนลายปักหักทองขวางที่เป็นเส้นลายยาวต่อเนื่อง (ดูรูป
ที่ ๓๑)

²⁴ พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม อักษร ก – ข ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๕๗.

²⁵ ฝ่ายคลังราชพัสดุพิธิ กองศิลปกรรม สำนักพระราชวัง, คู่มือการปฏิบัติงานซ่อมแซมพระมหาเศวต
ฉัตร, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ. , ม.ป.ป.), หน้า ๒๘.

ภาพที่ ๕ ไม้สีกนำมาใช้ทำคันเครื่องสูง ในภาพเป็นคันบั้งแทรกหรือจามร และที่ตั้งเครื่องสูง

ภาพที่ ๑๐ โครงในบั้งสุรย์ทำด้วยไผ่สานทรงรูปหยดน้ำหรือทรงรูปใบโพธิ์ มีสายไผ่ซี่ตาม
คาบตับไม้จริง กรอบนอกโค้งใช้หวายค้ำตรง

โลหะ

ใช้ในส่วนโครงสร้างของเครื่องสูงกลุ่มฉัตรหรือร่มและกลุ่มเครื่องกำบังป้องกัน แบ่งเป็นสองส่วนหลักคือส่วนแกนหรือคันทองเหลืองหล่อกลาง ปัจจุบันใช้เฉพาะกับเครื่องสูงหักทองขวางเพื่อรับน้ำหนักผ้าปักหักทองขวาง กับส่วนโครงใบในกลุ่มเครื่องกำบังป้องกันรุ่นหลังจากโครงไผ่สานใช้แผ่นสังกะสีเป็นโครง ต่อมาใช้แผ่นอะลูมิเนียมเป็นโครง ส่วนพัดโบกจะใช้ลวดโลหะขนาบเป็นโครงกรอบนอก (รูปที่ ๑๑ – ๑๒)

ภาพที่ ๑๑ โครงในบังแทรกรุ่นใหม่ใช้แผ่นอะลูมิเนียม

ภาพที่ ๑๒ ลวดโลหะตามขอบ โคร่งพัด โบก

ผ้า

เป็นส่วนประดับสำคัญที่แสดงฐานะศักดิ์ของเครื่องสูง ในสมัยโบราณมักใช้ผ้ากำมะหยี่หรือผ้าสักหลาดสำหรับเครื่องสูงหักทองขวาง ส่วนเครื่องสูงทองแผ่ลวดจะใช้ผ้าพื้น^{๒๖} จำพวกผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้าปัสตู^{๒๗} ปัจจุบันใช้ผ้าโสร่งทั้งเครื่องสูงแบบหักทองขวางและทองแผ่ลวด

ดิน

คือเส้นโลหะหุ้มด้วยเงินหรือทองมี ๒ ชนิด คือดินข้อและดินโปรง^{๒๘} ใช้ในเครื่องสูงหักทองขวางเป็น ตัวประดับลาย

^{๒๖} ผ้าทอไม่มีลาย เป็นสีเดียวกันตลอดทั้งผืน อ้างจาก โชติ กัลยาณมิตร, พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปเกี่ยวเนื่อง, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๘), หน้า ๓๓๐.

^{๒๗} ผ้าสักหลาดทอด้วยขนแกะเป็นลายสอง อ้างจาก วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, พจนานุกรมผ้าและเครื่องถักทอ, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗๖.

^{๒๘} เรื่องเดิม, หน้า ๑๔๒.

ไหมทอง

คือเส้นไหมที่ควบคือพันหุ้มด้วยทองแล่งอีกชั้นหนึ่ง²⁹ นิยมใช้สำหรับปักประดับเครื่องบน ผืนผ้าในเครื่องสูงหักทองขวางด้วยเช่นกัน

เลื่อม

ทำด้วยโลหะกลมแบนบาง มีรูตรงกลาง เป็นเงามันจึงเรียกเลื่อม พบใช้ประดับตกแต่งในเครื่องสูงหักทองขวาง (รูปที่ ๑๓)

ภาพที่ ๑๓ การประดับเลื่อมในเครื่องสูงหักทองขวาง

²⁹ เรื่องเดิม, หน้า ๒๕๐.

กระจก

ใช้เป็นแนวประดับไว้ภายในเครื่องสูงทองแผ่ลวด ประดับยอดฉัตรและก่³⁰และอาจใช้ประดับนมพัด โบกด้วย พบทั้งกระจกเกรียบ กระจกฉาบปรอท กระจกเงา (รูปที่ ๑๔)

ภาพที่ ๑๔ การประดับแนวกระจกเป็นไว้ลายทองแผ่ลวด

กระดาศ

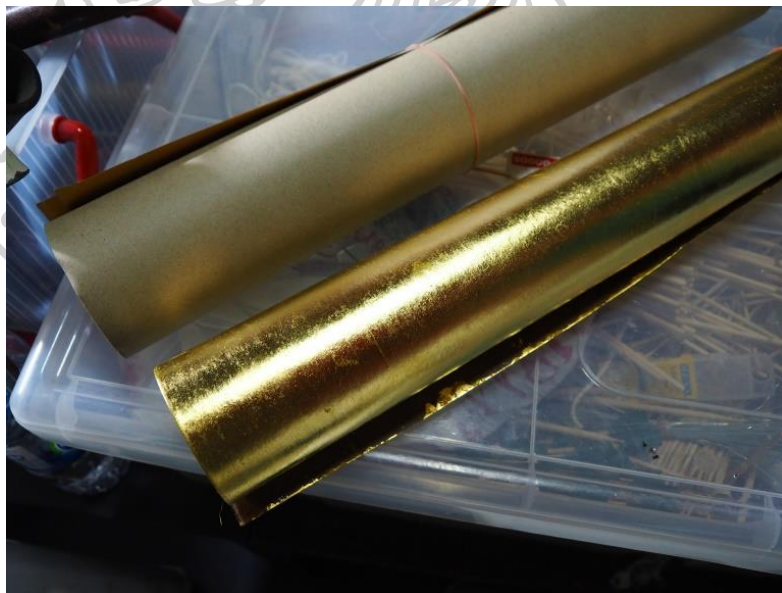
ใช้หลากหลายส่วนทั้งในเครื่องสูงทองแผ่ลวดและหักทองขวาง แบ่งเป็นส่วน โครงสร้าง และส่วนประดับ

ส่วนโครงสร้างพบในเครื่องสูงกลุ่มฉัตรหรือร่มและกลุ่มเครื่องกำบังป้องกัน กลุ่มฉัตรหรือร่มปัจจุบันใช้กระดาศแข็งตามระบายฉัตรให้ตั้งตัวลงตรงๆ ซึ่งเป็นพระราชนิยมในรัชกาลปัจจุบัน

³⁰ ฐานสำหรับปักฉัตรหรือเครื่องสูงและงาช้าง ลักษณะเป็นฐานบัวกลมมักทำด้วยไม้กลึงแคะสลักปิดทองประดับกระจก บางครั้งประดับตะกั่วลายแทนการแคะสลักก็มี ปากตัดเจาะรูตรงกลาง อ้างจาก พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม อักษร ก - ข ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๕๗.

กลุ่มเครื่องกำบังในบังแทรกและจามรใช้กระดาษตามหลังผ้าที่ปักลายแล้วเพื่อเสริมความแข็งแรง ก่อนประกอบกับแผ่นโครงโลหะ (ดูรูปที่ ๑๑)

ส่วนประดับเครื่องสูงหักทองขวางใช้กระดาษเนื้อหนาฉลุเป็นตัวหุ่นลายปัก รุนหลังใช้กระดาษสาเนื้อบางเขียนลาย วางทาบบนผ้าแล้วปักลาย เครื่องสูงทองแผ่ลวดกระดาษคือตัววัสดุหลักของลายประดับบนผืนผ้า โดยจะใช้กระดาษสาเนื้อหนาหรือกระดาษข่อยผนึกทับกันหลายชั้น จนมีความหนาพอสมควร นำมาแช่น้ำยาซึ่งทำจากเถาหัวด้วน (บอระเพ็ด) ใบจาก งวงมะพร้าว แช่น้ำให้ออกเป็นสีน้ำตาล พอให้กระดาษชื้นๆ แล้วซ้อนกันประมาณ ๔ - ๕ ชั้น จากนั้นจึงนำไปเคาะบนทั่งเหล็กหน้าตัดด้วยค้อนเขาควย เพื่อให้เนื้อกระดาษประสานกันเป็นแผ่นเดียวกันและหน้าเรียบแน่น ต่อจากนั้นจึงฝังให้แห้งสนิท แล้วปิดทอง ในสมัยโบราณเรียกว่า ใบลวด³¹ ปัจจุบันใช้กระดาษสาชนิดหนาเรียกว่ากระดาษน้ำตาลตามลักษณะ (รูปที่ ๑๕) นอกจากนี้ ในปัจจุบันยังได้ใช้กระดาษฟอยล์ห่ออาหารเป็นวัสดุทดแทนแนวกระจกด้วย

ภาพที่ ๑๕ กระดาษน้ำตาลและกระดาษน้ำตาลที่ทำน้ำมันปิดทอง สำหรับนำไปฉลุลายแล้วตรึงบนผืนผ้าในงานทองแผ่ลวด

³¹ กรมศิลปากร, งานช่างหลวง : หนังสือประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๐.

ทองคำเปลว

คือทองคำที่ตีแผ่เป็นแผ่นบางอย่างที่สุด ตัดใส่แผ่นกระดาษไว้ใช้สำหรับปิดบนผิวที่ลงยางรัก³² ในงานเครื่องสูงทองคำเปลวถูกใช้ประดับพื้นผิวอย่างมากมายหลายส่วน เริ่มตั้งแต่ที่ ค้ำจับไม้ ยอดฉัตร และพัด โบกที่ทำด้วยใบตาลปิดทองที่บัพแผ่น และในงานทองแผ่ลวดจะใช้ทองคำเปลวปิดลงบนกระดาษเนื้อหนาสำหรับจลุลายปักตริ่งบนผืนผ้า ในงานหักทองขวางแม้จะไม่ใช้ทองคำเปลวในการประดับลายโดยตรง แต่ในกระบวนการซ่อมบำรุงใช้ทองคำเปลวปิดทับบนลายปักหักทองขวางที่สีหมองให้กลับมาสดใสดังเดิม

ใบตาลหรือใบลาน

ใช้ใบตาลหรือใบลานแก่เนื้อหนาดกให้แห้ง จีบจิบประกอบทรงตามต้องการแล้วปิดทองคำเปลว ประกอบเข้ากับนมพัดที่ต่อกับค้ำ (รูปที่ ๑๖)

ภาพที่ ๑๖ พัด โบกทำด้วยใบตาลหรือใบลานปิดทองที่บัพ

³² สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (๒๕๕๑). ทอง (ออนไลน์). สืบค้นจาก : <http://www.royin.go.th/?knowledge=ทอง-๖-สิงหาคม-๒๕๕๑> (๑ มิถุนายน ๒๕๖๒).

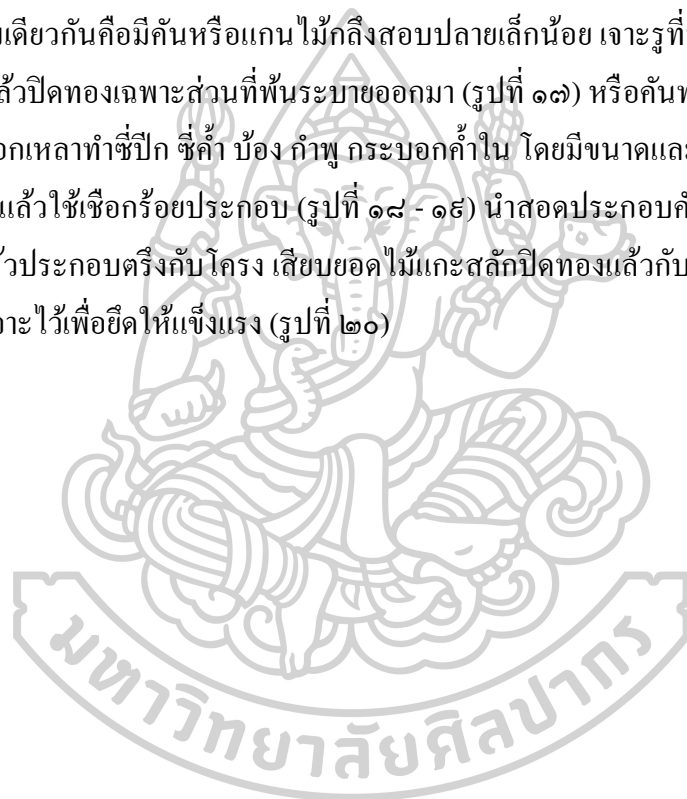

วิธีการสร้างเครื่องสูง³³

โดยหลักแล้วการสร้างนั้นไม่แตกต่างกันมาก นอกจากลักษณะการปักประดับซึ่งมี ๒ แบบตามชั้นยศ สามารถแบ่งได้ตามกลุ่มประเภทที่ผู้วิจัยได้แบ่งไว้เป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มฉัตรหรือร่ม กลุ่มเครื่องกำบังป้องกัน และพัดโบก โดยการจัดสร้างเครื่องสูงแต่ละชนิดจะทำเป็นสำหรับ ไม่ทำทีละคัน การใช้งานก็จะใช้เป็นสำหรับไม่ปะปนกัน

กลุ่มฉัตรหรือร่ม

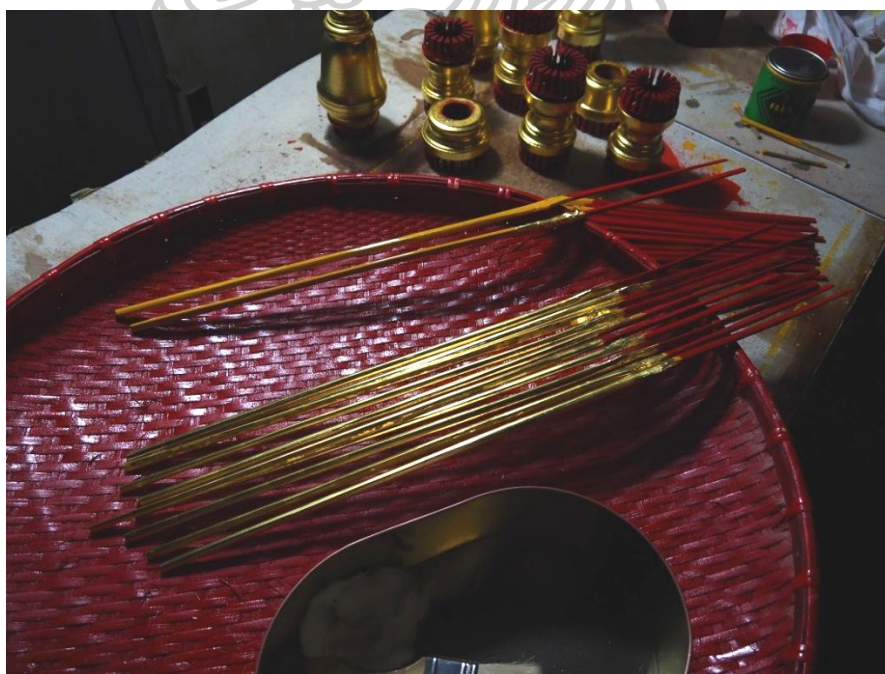
ประกอบไปด้วยฉัตร ๗ ชั้น ฉัตร ๕ ชั้น ฉัตรชุมสายและพระกลด มีกระบวนการสร้างโดยหลักเป็นแบบเดียวกันคือมีคันทหรือแกนไม้กลึงสอบปลายเล็กน้อย เจาะรูที่ปลายยอดและจุดห้ามที่กำพู่ เคลือบแล้วปิดทองเฉพาะส่วนที่พื้นระบายออกมา (รูปที่ ๑๗) หรือคันททองเหลืองหล่อกลวง ใช้ไม้ไผ่ลั่นทะลอกเหลาทำซี่ปัก ซี่ค้ำ บ้อง กำพู่ กระจับอกค้ำใน โดยมีขนาดและสัดส่วนลดหลั่นกันไปตามแต่ละชั้นแล้วใช้เชือกร้อยประกอบ (รูปที่ ๑๘ - ๑๙) นำสอดประกอบคันท กางออกแล้วเย็บผ้าที่ปักประดับแล้วประกอบตรึงกับโครง เสียบยอดไม้แกะสลักปิดทองแล้วกับซี่ปัก ร้อยเชือก ตอกลิ้มขัดในรูคันทที่เจาะไว้เพื่อยึดให้แข็งแรง (รูปที่ ๒๐)

³³ ข้อมูลส่วนใหญ่ได้จากการสัมภาษณ์คุณศุภกิตต์ อ้อยเชิรชัช หัวหน้าฝ่ายคลังราชพัสดุพิธิ สังกัดกองศิลปกรรม สำนักพระราชวัง และคุณอนันต์ ศรีระอุดม เจ้าหน้าที่ฝ่ายเครื่องสูงและกองขนะ สังกัดกองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง เมื่อวันที่ ๕ - ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒.

ภาพที่ ๑๗ คันฉัตรทำด้วยไม้กลึงสอปลายเจาะรู

ภาพที่ ๑๘ ชี บ้องและยอดฉัตรทำด้วยไฟลำนะลอกทาสีปิดทอง

ภาพที่ ๑๕ โครงเครื่องสูงเปล่ากับโครงเครื่องสูงที่ประกอบระบายผ้าปีกทองแผ่ลวดแล้ว

ภาพที่ ๒๐ ยอดฉัตรเครื่องสูงทำด้วยไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจก
สังเกตรูที่เจาะไว้สำหรับเสียบลิ่มขัดกับคันทันเครื่องสูง

กลุ่มเครื่องกำบังป้องกัน

จามรและบังแทรก คันทำด้วยไม้กลึงปลายบากสำหรับเสียบแผ่น โครงโลหะ หรือคันทองเหลืองหล่อกลาง (รูปที่ ๒๑) ซึ่งประกอบฝาปักประดับไว้แล้ว เมื่อใช้จึงนำมาประกอบแล้วเขี่ยติดไม่ให้เคลื่อน

ภาพที่ ๒๑ คันทำหรือแกนเครื่องสูงทองแผ่ลวดประเภทเครื่องกำบังป้องกัน
ทำด้วยไม้ปลายบากสำหรับเสียบแผ่น โครงประกอบฝาปักประดับ

พัดโบก

พัดโบกมีองค์ประกอบอยู่สองส่วนคือคันทัดกับใบพัด คันทัดไม้ตัดปลายโค้งหรือต่อปลายโค้งหุ้มโลหะ นมจำหลักลายมีช่องสำหรับเสียบใบตาลหรือใบลานที่จับจีบ เเดินขอบลวด ตัดแต่งทรง พันแต่งด้วยหวาย แล้วปิดทองทึบทั่ว (รูปที่ ๒๒)

ภาพที่ ๒๒ พัดโบกที่ประกอบสร้างแล้ว

วิธีการปักประดับ

การปักทองแผ่ลวดและหักทองขวางมีขั้นตอนหลักเหมือนกัน โดยเริ่มจากการเขียนแบบลายที่ต้องการลงบนกระดาษ ลวดลายที่ใช้ยึดตามลายเก่าที่ทำต่อกันมาโดยแทบไม่เปลี่ยนแปลงเลย คือกลุ่มฉัตรหรือร่มจะประดับลายกรวยเชิง กลุ่มเครื่องกำบังป้องกันประดับลายลือตามกรอบทรงลายเถาใบเทศและหน้าขบพุ่มข้าวบิณฑ์ อย่างไรก็ตามงานทองแผ่ลวดและงานหักทองขวางมีระบบลายที่แตกต่างกัน งานทองแผ่ลวดจะเป็นลายเนื่องแบบทิ้งพื้นก็จะฉลุตัวลายให้ติดต่อเนื่องกันไปทั้งชิ้น ส่วนหักทองขวางเป็นลายแยกประกอบแบบลายฉลุ จึงไม่สามารถใช้ “แบบ” เดียวกันได้ จากนั้นจึงลงมือปักวัสดุประดับลายลงบนผ้าที่ขึงบนสะตั้ง แล้วจึงนำมาเย็บประกอบ โครงเครื่องสูงที่ต้องการเป็นแล้วเสร็จ

การปักทองแผ่ลวด

เมื่อได้แบบที่ต้องการแล้ว นำกระดาษปิดทองที่โบราณเรียกว่า “ใบลวด” วางซ้อนกันแล้วจึงนำกระดาษแม่แบบมาทาบ ตรึงด้วยหมุดไม่ให้เคลื่อน จากนั้นใช้ลวดและตุ้ดสอดอกฉลุกระดาษให้เป็น

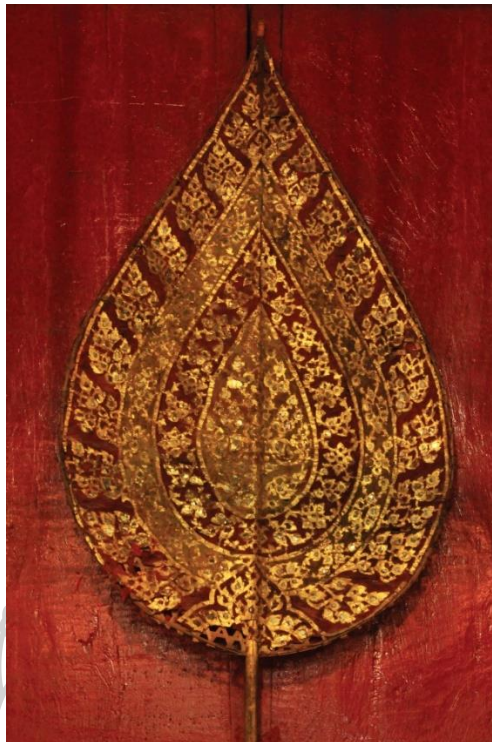
ช่องลายตามแม่แบบ³⁴ ขึ้นตอนต่อไปจึงนำกระดาษทองที่ฉลุลายแล้วมาทาบบีบตรึงบนผ้ากำมะหยี่หรือผ้าพื้น การเย็บตรึงจะใช้ไหมสีเหลืองหรือทองเส้นใหญ่วางทาบบนขอบลายแล้วใช้ด้ายสีเหลืองเย็บตรึง เมื่อแล้วเสร็จจะมีลักษณะมองเห็นเป็นเส้นทองวิ่งแผ่ไปบนกระดาษทองหรือใบลวด จึงเรียก “ทองแผ่ลวด” ไม่ได้หมายถึงทองใบลวดแผ่นบนพื้นผ้าแต่อย่างใด การตกแต่งทองแผ่ลวดนิยมคิดแฉกกระจกกรียบเป็นไส้ลายเรียกว่า “ทองแผ่ลวดแฉกมณี”³⁵ โดยแทรกกระจกไว้ระหว่างใบลวดกับผ้าพื้นหลังก่อนที่จะเย็บตรึง อาจใช้กาทาเพื่อช่วยยึด อีกแรงก็ได้ มีตัวอย่างสำคัญคือเครื่องสูงในวัดพระพุทธรบาทสระบุรี (รูปที่ ๒๓) เครื่องสูงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (รูปที่ ๒๔) นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้กำมะหยี่สีต่างๆ สอดเป็นแฉกทำนองว่าเป็นลายลงยาด้วยดั่งตัวอย่างเครื่องสูงซึ่งเป็นหนึ่งในเครื่องมงคลราชบรรณาการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมกุฎวิทยมหาราช ส่งไปถวายพระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ แห่งฝรั่งเศส ณ พระราชวังฟงแตนโบล (รูปที่ ๒๕)

กรรมวิธีที่ค่อนข้างซับซ้อนกว่าจะได้กระดาษทองแผ่ลวดฉลุลายพร้อมปัก และการใช้งานเครื่องสูง ทองแผ่ลวดที่มีอยู่บ่อยครั้งทั้งในการพระราชพิธีพระบรมศพและพระศพ รวมถึงงานศพผู้มีบรรดาศักดิ์ได้รับพระราชทาน โศกประกอบเกียรติยศล้วนใช้เครื่องสูงทองแผ่ลวด ดังนั้นปัจจัยด้านความคงทนและจำนวนมากที่ใช้ในราชการ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงเริ่มมีการใช้วัสดุทดแทนกระดาษปิดทอง โดยช่วงแรกได้ใช้กระดาษปิดทองฉลุลายสอดแฉกกระดาษฟอยล์เย็บตรึงโดยจักร (รูปที่ ๒๖) ต่อมาช่วงหลังจึงได้เปลี่ยนมาใช้พลาสติกสีทองและหนังเทียมสีทอง นำมาจัดลวดลาย สอดแฉกกระดาษฟอยล์ แล้วปักลงบนผ้าด้วยจักรแทนการปักด้วยมือแบบโบราณ (รูปที่ ๒๗) ทำให้ในปัจจุบันงานปักทองแผ่ลวดในราชสำนักได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างน่าเสียดายแทบจะหาผู้ที่ฝีมือทำอย่างโบราณไม่ได้สัก

³⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม อักษร ก – ฮ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๑๘, ๒๖๖. และ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในนามคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี, ช่างสิบหมู่, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๖ - ๑๕๗.

³⁵ กรมศิลปากร. งานช่างหลวง : หนังสือประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย, หน้า ๕๖-๕๗. และ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, พจนานุกรมผ้าและเครื่องถักทอ, หน้า ๑๕๔.

ภาพที่ ๒๓ ตัวอย่างงานทองแผ่ลวดประดับแววกระจก สมบัติวัดพระพุทธบาท สระบุรี
ที่มา : วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร

ภาพที่ ๒๔ ตัวอย่างงานทองแผ่ลวดประดับแววกระจก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพที่ ๒๕ ตัวอย่างงานทองแผ่ลวดประดับแนวผ้าสีต่างๆ สมบัติพิพิธภัณฑ์พระราชวังฟงแตน โบล
ประเทศฝรั่งเศส
ที่มา : สำนักพิมพ์สยามเรนเนสซอง

ภาพที่ ๒๖ ตัวอย่างงานทอแก่ลวดที่ใช้กระดาษปิดทองประดับแนวกระดาษฟอยล์ปักจักร
เก็บรักษาในฝ่ายเครื่องสูงและกองชนะ กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง

ภาพที่ ๒๗ ตัวอย่างงานทอแก่ลวดที่ใช้วัสดุทดแทนประดับแนวกระดาษฟอยล์ปักจักร
เก็บรักษาในฝ่ายเครื่องสูงและกลองชนะ กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง

การปักหักทองขวาง

เมื่อได้แบบร่างลายที่ต้องการแล้ว จากการศึกษาตรวจสอบจากงานที่หลงเหลืออยู่พบว่า การปักแบบโบราณจะนำกระดาษแม่แบบวางทาบบนกระดาษเนื้อหนานูนแล้วตอกหลุหรือตัดกระดาษเนื้อหนาเป็นรูปลายต่างๆ เพื่อใช้เป็นตัวหุ่นลาย ส่วนลายที่เป็นเส้นยาวต่อเนื่องหรือเส้นขอบชั้นจะใช้ไหมเกลียวเส้นใหญ่เป็นตัวหุ่นลาย ทำให้มีชั้นตอนที่ซับซ้อนและยุ่งยากกว่างานทองแผ่ลวด เมื่อจลกระดาษเนื้อหนาเป็นตัวหุ่นลายตามแบบที่ต้องการได้แล้ว นำมาจัดวางเรียงประกอบบนผืนผ้าแล้วตากาวเพื่อไม่ให้เคลื่อน ขั้นตอนการปักจะใช้ด้นทองหรือไหมทองปักแทงทะลุผ้าเป็นจุดเริ่มไม่ให้ชายลุ่ย จากนั้นหักเบี่ยงเส้นด้นทองหรือไหมทองขวาง ตัวลาย แล้วตริงด้นทองหรือไหมทองลงบนผ้าด้วยด้ายสีเหลืองหรือส้ม แล้วหักเบี่ยงขวางกลับทางเก่า ตริงด้วยด้าย ทำอย่างนี้ไปจนสุดตัวลายตัวนั้นๆ จึงเรียกงานปักอย่างนี้ว่า หักทองขวาง คือหักด้นเบี่ยงตามขวางตัวลาย³⁶ (รูปที่ ๒๘ - ๒๙)

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีการใช้กระดาษแม่แบบทาบบนผ้าแล้วใช้ด้นทองหรือเงินทั่วไปซึ่งหาได้ในท้องตลาด ปักลงบนผ้าโดยใช้จักร ระยะแรกยังปักบนผ้ากำมะหยี่ ต่อมาจึงปักบนผ้าพื้น (รูปที่ ๓๐ - ๓๑) การปักจะปักแบบถมให้นูน ไม่ใช้กระดาษหุ่นลายอีก งานที่ได้จึงนูนขึ้นเพียงเล็กน้อยหรือราบเรียบไปเลยก็มี

³⁶ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, พจนานุกรมผ้าและเครื่องถักทอ, หน้า ๓๑๓.

ภาพที่ ๒๘ งานปักหักทองขวางแบบโบราณ จากบึงแตรกรุ่นเก่าสมัยต้นรัชกาลที่ ๕ หรือก่อนหน้านั้น

เก็บรักษาในฝ่ายเครื่องสูงและกลองชนะ กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง
ใช้กระดาดเนื้อหนาและไหมเกลียวหุนนลายปัก

ภาพที่ ๒๘ งานปักหักทองขวางแบบ โบราณ จากบังแทรกกรุ่นเก่าสมัยต้นรัชกาลที่ ๕ หรือก่อนหน้านั้น

เก็บรักษาในฝ่ายเครื่องสูงและกลองชนะ กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง
จะเห็นว่ามีการใช้ด้ายเหลืองสั้มปักครึ่งไหมทองบนผ้า ไม่ได้ใช้ไหมทองปักทะเลดงผ้าโดยตรง

ภาพที่ ๓๐ บังพระสุรย์ปักหักทองขวางแบบใหม่ในรัชกาลที่ ๕
เก็บรักษาในฝ่ายเครื่องสูงและกลองชนะ กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง

ภาพที่ ๓๑ บังพระสุรย์ปักหักทองขวางแบบใหม่ในรัชกาลที่ ๕
เก็บรักษาในฝ่ายเครื่องสูงและกลองชนะ กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง
ใช้จักรปักคั่นทองลงบนผ้าพื้น

บทที่ ๓

เครื่องสูงในขบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพและพระศพในสมัยรัตนโกสินทร์

การจะเข้าใจความเป็นมาของเครื่องสูงสมัยรัตนโกสินทร์จำเป็นต้องย้อนกลับไปมองอดีตก่อนหน้าว่าในดินแดนประเทศไทยมีการใช้เครื่องสูงอย่างไรบ้าง การศึกษาในส่วนนี้เพื่อให้เห็นภาพรวมที่ชัดเจนขึ้นจึงจะศึกษาเครื่องสูงที่ถูกกล่าวถึงในขบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพและพระศพพร้อมกับเครื่องสูงที่ไม่ได้ระบุเจาะจงว่าเป็นของใช้ในขบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพและพระศพประกอบตามควร

หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับเครื่องสูงพบตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ซึ่งมีต้นแบบมาจากอินเดีย โดยให้ความสำคัญกับฉัตรเป็นอย่างมาก ส่วนเครื่องสูงชนิดอื่นมีปรากฏมาน้อยไม่เท่ากันซึ่งอาจแสดงลำดับศักดิ์ที่ต่างกัน³⁷

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นพบว่ายังมีการใช้เครื่องสูงที่ยังคงสืบทอดรูปแบบมาจากเครื่องสูงในวัฒนธรรมเขมรอยู่จากภาพสลักมณฑปบนพระพุทธรูป หน้าบันไม้จำหลักเป็นต้นว่าที่พบที่วัดท่ามะนาว ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร หรือจากวัดพายัพ จังหวัดนครราชสีมา ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเมืองนครราชสีมา (รูปที่ ๓๒) ส่วนงานศิลปกรรมที่เป็นรูปธรรมชัดเจนนั้นก็พบเครื่องสูงจำลองขนาดเล็กที่ทำด้วยทองคำ เช่น พัดโบก บังสุรย์ (รูปที่ ๓๑) บรรจุไว้ในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งพระปรางค์องค์นี้สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น³⁸ และเครื่องสูงถวายพระบรมสารีริกธาตุในพระเจดีย์สุริโยทัยสมัยอยุธยาตอนกลาง (รูปที่ ๓๔)

ดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นตัวอย่างเครื่องสูงที่ปรากฏในการที่เกี่ยวข้องในพระศาสนา ทั้งสิ้น คือมีทั้งเครื่องสูงที่ถวายเป็นพุทธบูชาในกรุพระเจดีย์และเครื่องสูงประกอบภาพเล่าเรื่องเนื่องในศาสนาต่างๆ อย่างไรก็ตามหลักฐานศิลปกรรมเครื่องสูงที่ปรากฏใช้ในขบวนพระบรมศพสมัย

³⁷ จินตนา เมืองเจริญ, การศึกษาเรื่องเครื่องสูงจากหลักฐานทางโบราณคดีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๒๐, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕, หน้า ๖๖ – ๖๗. ดูหลักฐานเพิ่มเติมใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐ – ๒๘.

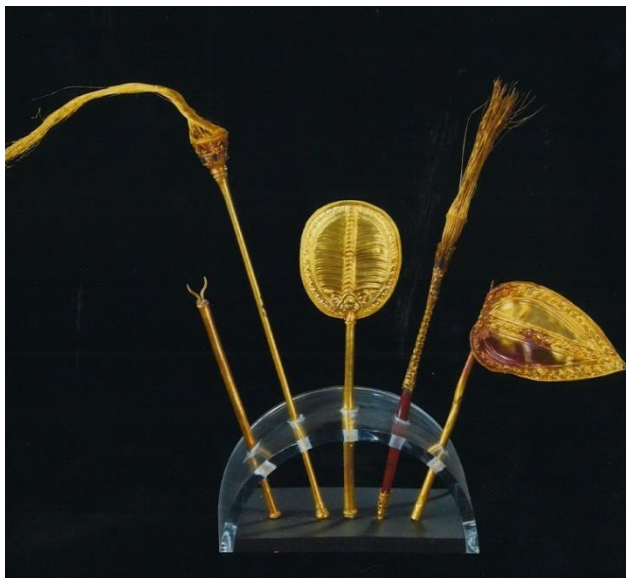
³⁸ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์, เครื่องทองกรุงศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๑) หน้า ๓๑.

อยุธยา นั้นมีตัวอย่างชัดเจนในภาพลายเส้นซึ่งเชื่อว่าเป็นภาพงานออกพระเมรุพระเพทราชา³⁹ ปรากฏเครื่องสูง ๓ ประเภทคือฉัตร บังแทรกและเครื่องสูงทรงคล้ายบังสุรย์ ปรากฏเป็นคู่ๆ ใน ขบวนแห่คั่นหว่างขบวนรูปสัตว์และราชรถ

ภาพที่ ๓๒ เครื่องสูงแบบวัฒนธรรมเขมร ในสมัยอยุธยาตอนต้น หน้าบันเก่าวัดพายัพ จังหวัด นครราชสีมา
ที่มา : ประยูร เลิศกิจจานุวัฒน์

³⁹ Barend J. Terwiel, “Two Scrolls Depicting Phra Phetracha’s Funeral Procession in 1704,” *Journal of Siam Society*, Vol.104, 2016. p. 79 – 94.

ภาพที่ ๓๓ เครื่องสูงจำลองทำด้วยทองคำ พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๓๔ เครื่องสูงจำลองทำด้วยทองคำบูชาพระบรมธาตุในพระเจดีย์สุริโยทัย จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา
ที่มา : ประจักษ์ เลิศกิจจานุวัฒน์

ฉัตรนั้นปรากฏทั้งสามชั้นและห้าชั้น ส่วนฉัตรเจ็ดชั้นปักประดับบนราชรถทรงพระโกศ ทั้งหมดไม่มีลวดลาย (รูปที่ ๓๕) บังแทรกพบสองแบบคือแบบรูปดอกไม้กลีบยาวในวงกลม (รูปที่ ๓๖) กับแบบรูปดอกจอกในวงกลม (รูปที่ ๓๗) ส่วนนี้แตกต่างจากบังแทรกในปัจจุบันที่จักขอบเป็นกลีบไปทีเดียว ความแตกต่างได้นี้พบความเปลี่ยนแปลงที่อาจเป็นพัฒนาการในจิตรกรรมสมัยอยุธยาตอนปลายอยู่ด้วย

เครื่องสูงอีกชนิดในภาพลายเส้นลักษณะเป็นทรงพุ่มคล้ายบังสุริยแต่กลับปรากฏเป็นคู่ๆ (รูปที่ ๓๘ – ๓๙) ต่างกับการใช้บังสุริยซึ่งควรมีองค์เดียวในสำหรับ จึงมีผู้สันนิษฐานว่าอาจเป็น “ทานตะวัน” ซึ่งเป็นเครื่องสูงอีกชนิดหนึ่ง ดังที่พบกล่าวในเอกสารเก่า เช่นคำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช⁴⁰

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้มีโอกาสสอบถามเจ้าหน้าที่ฝ่ายเครื่องสูงและกลองชนะ ในพระบรมมหาราชวังเกี่ยวกับเครื่องสูงทานตะวัน ได้ความว่า ทานตะวันเป็นอย่างเดียวกับบังสุริย ต่างกันแต่เพียงศักดิ์ของผู้ใช้ที่ทำให้คำเรียกนั้นต่างกัน ทว่าในกฎหมายตราสามดวงซึ่งแต่งขึ้นในสมัยพระบรมไตรโลกนาถก็ได้กล่าวถึงทานตะวันเช่นกัน โดยเป็นเครื่องยศขุนนางกินเมืองศักดินา ๑๐๐๐๐ มี ทานตะวันเบ็ญคู่หนึ่ง⁴¹ คือเครื่องสูงชื่อทานตะวันประดับกระจกและมีการใช้งานเป็นคู่ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเชื่อว่าทานตะวันเป็นเครื่องสูงอีกชนิดต่างหาก แล้วในสมัยรัตนโกสินทร์ได้สูญไปอย่างที่มีผู้สันนิษฐานไว้ไม่ใช่บังสุริยแต่อย่างใด

⁴⁰ ปรัชญา เลิศกิจจานุวัฒน์, การวิเคราะห์ภาพกระบวนแห่พระศพและพระเมรุฉบับ Dresden State Art Collections, หน้า ๑๒๓ – ๑๓๓.

⁴¹ วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ), กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในโอกาสที่กฎหมายตราสามดวงมีอายุครบ ๒๐๐ ปี และเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชในโอกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติปีที่ ๖๐ พุทธศักราช ๒๕๔๘, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ๒๕๔๘), หน้า ๗๗.

ภาพที่ ๓๕ ภาพลายเส้นฉัตร ๗ ชั้น และ ๕ ชั้น บนราชรถทรงพระโกศพระบรมศพพระเพทราชา
ที่มา : Barend J. Terwiel, "Two Scrolls Depicting Phra Phetracha's Funeral Procession in 1704," *Journal of
siam society*, Vol.104, 2016.

ภาพที่ ๓๖ ภาพลายเส้นบังแทรกแบบดอกกลีบยาวในการออกพระเมรุพระเพทราชา
 ที่มา : Barend J. Terwiel, " Two Scrolls Depicting Phra Phetracha's Funeral Procession in 1704," *Journal of
 siam society*, Vol.104, 2016.

ภาพที่ ๓๗ ภาพลายเส้นบังแทรกดอกจอกกลีบมนในการออกพระเมรุพระเพท
 ที่มา : Barend J. Terwiel, " Two Scrolls Depicting Phra Phetracha's Funeral Procession in 1704," *Journal of siam society*,
 Vol.104, 2016.

ภาพที่ ๓๘ ภาพลายเส้นเครื่องสูงทรงพุ่มในการออกพระเมรุพระเพทราชา

ที่มา : Barend J. Terwiel, "Two Scrolls Depicting Phra Phetracha's Funeral Procession in 1704," *Journal of siam society*,
Vol.104, 2016

ภาพที่ ๓๙ ภาพลายเส้นเครื่องสูงทรงพุ่มในการออกพระเมรุพระเพทราชา

ที่มา : Barend J. Terwiel, "Two Scrolls Depicting Phra Phetracha's Funeral Procession in 1704," *Journal of siam society*,
Vol.104, 2016.

ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยาซึ่งแต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ โดยข้าราชการครั้งกรุงเก่า กล่าวว่าเมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนิน โดยขบวนพยุหยาตราสถลมารค มีการใช้ฉัตรเครื่องสูง ๕ ชั้น สีเขียว สีแดง และสีเหลืองอย่างละคู่เชิญสลับบังแทรกสีเหลืองและสีค้ำอย่างละคู่แห่หน้า และเชิญฉัตรเครื่องสูง ๕ ชั้น สีขาวและสีค้ำอย่างละคู่เชิญสลับบังแทรกสีแดงคู่หนึ่งแห่หลัง^{๔๒} ซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าในสมัยรัตนโกสินทร์มาก

สมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น เครื่องสูงยังคงมีบทบาทสำคัญในขบวนพระราชอิสริยยศของพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏหลักฐานเอกสารกล่าวถึงการใช้เครื่องสูงในขบวนแห่พระบรมศพกรมพระเทพามาตย์ พระราชชนนีในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ให้มีการเกณฑ์เรือโคมคยา^{๔๓} ไล่เครื่องสูงแห่หน้า ๒ ลำ เรือโคมคยาเงินไล่เครื่องสูงแห่หลัง ๑ ลำ^{๔๔} แต่ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับเครื่องสูงในงานพระบรมศพนั้นเราไม่พบเลย

พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าพลวงหรือสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกในรัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดการเต็มพระอิสริยยศอย่างพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา^{๔๕} มีการกล่าวถึงเครื่องสูงประดับพระเมรุมาศคือ

“สุวรรณฉัตรพัด โบกช้อย จามร

กลิ้งกลดชดชูลอน เรียบไว้

ชุมสายสุริยาธร บังบด

^{๔๒} กรมศิลปากร, *ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ*, (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๑๗.

^{๔๓} น. เรือขุดขึ้นจากซุงทั้งต้น ใหญ่กว่าเรือกราบ รูปร่างค่อนข้างเพรียว หัวและท้ายเรียว บนหัวและท้ายเรือเสริมไม้ต่อเป็นโขนงอนเขคขึ้น ด้านข้างหัวเรือเขียนลวดลายด้วยน้ำยาสีต่าง ๆ วางกระถางขวงสำหรับคนนั่งพายได้ประมาณ ๕๐ คน เป็นเรือตามเสด็จในการเสด็จพระราชดำเนิน โดยกระบวนพยุหยาตราสถลมารค ใช้เป็นเรือกันหรือเรือพิฆาตได้ อ้างจาก ราชบัณฑิตยสภา. (๒๕๕๔). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔*. ๑๗ เม.ย. ๒๕๖๒, (<http://www.royin.go.th/dictionary/>)

^{๔๔} “หมายรับสั่ง เรื่อง เหน็จเจ้าพนักงานแต่งการเชิญพระอัฐิสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ฯ” ใน *ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ ๑ สมัยกรุงธนบุรี*, (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๑), หน้า ๑๑.

^{๔๕} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (จำ บุนนาค), *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑*, (กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๗๗.

ครบเครื่องศิริให้ แต่งตั้งบรรจง”⁴⁶

และกล่าวว่ามีเครื่องสูงแห่หน้า - หลังราชรถทรงพระบรมอัฐิ⁴⁷ ส่วนเอกสารจำพวกพระราชพงศาวดารนั้นกล่าวถึงเครื่องสูงในการพระบรมศพอย่างสังเขปมาก อย่างไรก็ตาม แม้จะพบหลักฐานภาพแผนผังขบวนแห่ในการออกพระเมรุของรัชกาลที่ ๑ - ๓ และของกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข แต่ก็ไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับเครื่องสูงมากนัก นอกจากรูปแบบการจัดริ้วขบวนและจำนวนเครื่องสูงที่ใช้

สำหรับพระบรมวงศ์ชั้นสูงแต่โบราณในสังคมแบบจารีต อย่างน้อยในสมัยรัตนโกสินทร์ เราพบว่ามีกรพระราชนานเครื่องสูงประกอบพระอิสริยยศเจ้านายเป็นต้นว่าในรัชกาลที่ ๑ พระราชนานเครื่องสูง ๓ ชั้น ชั้นประดับมุกเป็นเครื่องประดับพระเกียรติยศสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์⁴⁸ เข้าใจว่าเป็นเครื่องสูงกลุ่มนัตรีอิสริยยศ ส่วนเครื่องสูงในขบวนพระอิสริยยศนอกจากพระบรมวงศ์ชั้นสูงระดับวังหน้าหรือกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเชื่อว่าพระราชนานให้ใช้เป็นคราวไป ไม่ได้พระราชนานขาดอย่าง วังหน้าซึ่งดำรงพระอิสริยยศเป็นถึงพระมหาอุปราชคงมีหมายรับสั่งเกณฑ์ให้อยู่กับเจ้าประเทศราชซึ่งต้องพระราชนานให้ไปใช้ประดับเกียรติยศในที่อื่น

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าเครื่องสูงคือเครื่องแสดงพระเกียรติยศแห่งพระมหากษัตริย์และพระบรมราชวงศ์ การปฏิบัติงานเกี่ยวกับเครื่องสูงจึงต้องปฏิบัติด้วยความเคารพ การใช้งานและการเก็บรักษาต้องเชียวโดยเนาว์ตั้งตลอด ไม่วางนอน ทั้งเหตุผลด้านความเสียหายของโครงสร้างและไม่ให้อยู่ในพื้นที่ต่ำ ป้องกันฝุ่นไม่รู้เดินผ่านเข้ามา จะเสียดสีไปเป็นการไม่บังควร นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามว่าเครื่องสูงซึ่งใช้ในการพระบรมศพก็ดี การพระศพก็ดี จะไม่นำมาใช้ปะปนในพระราชพิธีซึ่งเป็นการมงคล ดังมีปรากฏในหมายกำหนดการพระราชพิธีมหาอุปราชภิเษกสมเด็จเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงอิศรสุนทร เป็นพระมหาอุปราชกรมพระราชวังบวรสถานมงคล รับสั่งห้ามมิ

⁴⁶ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์, โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์ตรีศิริ จรูญเวสม์ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๒, (พระนคร : ศิลปาคร, ๒๕๑๒), หน้า ๑๒.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

⁴⁸ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑, หน้า ๒.

ให้ใช้ฉัตรขำรดเศร้ามองและห้ามนำของงานศพมาใช้⁴⁹ และในหมายพระราชพิธีปราบดาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียรในรัชกาลที่ ๒ ระบุว่า การเกณฑ์เครื่องสูงตั้งแต่งมณฑลพระราชพิธีนั้นห้ามอย่าให้เอาฉัตรที่ใช้ในงานศพมาใช้เป็นอันขาด⁵⁰ ทั้งนี้คงเนื่องจากเป็นของใช้ในงานอวมงคลแล้วไม่เป็นพระราชสิริในการอภิเษกและเฉลิมพระราชมณเฑียรอันเป็นงานมงคล ข้อห้ามนี้ยังคงถือปฏิบัติกันอยู่ในราชสำนักปัจจุบัน

กระนั้น เครื่องสูงซึ่งเป็นเครื่องแสดงสถานะและเกียรติยศชนชั้นสูง ควรถูกใช้งานทั้งในยามมีชีวิตและยามตาย แม้ว่าอาจมีหลายประเภทหลายสำหรับสำหรับการใช้งานในที่ต่างกรรมต่างวาระเป็นต้นว่าตั้งในท้องพระโรงหรือประกอบขบวนพระอิสริยยศ แต่ก็อาจอนุมานได้ว่าแต่ละบุคคล จำนวนและประเภทของเครื่องสูงที่ใช้ประกอบเกียรติยศยามมีชีวิตควรต้องเท่ากับหรือเป็นสำหรับเดียวกับเครื่องสูงที่ใช้ประกอบเกียรติยศในพิธีการเมื่อยามตาย นอกจากกรณีบุคคลนั้นได้เลื่อนสถานะสูงขึ้นจากสถานะสุดท้ายเมื่อยามมีชีวิตซึ่งต้องใช้เครื่องสูงประกอบเกียรติยศที่แสดงสถานะอันสูงขึ้น

เอกสารกลุ่มหนึ่งที่ให้ข้อมูลเรื่องเครื่องสูงในการพระบรมศพสมัยรัตนโกสินทร์ค่อนข้างละเอียดคือราชกิจจานุเบกษา โดยครั้งเก่าที่สุดในสมัยรัชกาลที่ ๕ ระบุว่าขบวนพระราชอิสริยยศอัญเชิญพระบรมศพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร มาประดิษฐานยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ใช้พระยานมาศสามลำคานประดิษฐานพระโกศ มีเครื่องสูง ๒ ลำรับ คือเครื่องสูงแห่หน้าพระยานมาศทรงพระศพประกอบด้วย เครื่องสูงสามชั้น ๖ ห้าชั้น ๘ เจ็ดชั้น ๒⁵¹ บั้งแทรก ๘ พระแสงหว่างเครื่อง⁵² ๖ เครื่องสูงแห่หลังพระยานมาศ เครื่องสูงเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๖ สามชั้น ๔ บั้งแทรก ๔ พระแสงหว่างเครื่อง ๔ ชุมสาย ๔ มีอินทร์พรหมข้างพระ

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๕.

⁵⁰ “หมายพระราชพิธีปราบดาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียรในรัชกาลที่ ๒ ,” ใน *วชิรญาณวิเสศ* เล่ม ๑ แผ่น ๒๗ วันที่ ๖ เดือน ๘ แรม ๘ ค่ำ ปีกจอัฐศก ๑๒๔๘, หน้า ๓๑๕.

⁵¹ คงได้แก่เครื่องสูงกลุ่มฉัตร

⁵² คือพระแสงชนิดต่างๆเชยอยู่ระหว่างเครื่องสูงในกระบวนจึงเรียกพระแสงหว่างเครื่อง

ยานมาศขวา ๘ ซ้าย ๘ พนักงานเชิญพระกลดหักทองขวางอยู่ข้างซ้าย บังสุรย์อยู่ข้างขวา พัดโบกอยู่
 ภายหลัง มีพระเศวตฉัตรคันดาล ๗ ชั้น กั้นพระบรมศพ⁵³

จะเห็นว่ามีการใช้เครื่องสูง ๓ ชั้น หรือฉัตร ๓ ชั้น จำนวน ๑๐ คัน เข้าขบวนแห่ด้วย (รูปที่
 ๔๐) ต่างจากปัจจุบันที่ไม่มีฉัตรสามชั้นในขบวนนอกจากฉัตรชุมสาย โดยฉัตร ๓ ชั้น ที่ใช้ในขบวน
 นี้เข้าใจว่านำฉัตรเครื่องสูงวงหน้ามาผสมด้วยซึ่งในสำหรับหนึ่งมีฉัตร ๓ ชั้น ๑๐ คัน⁵⁴ เพียงแต่ใน
 ขบวนนี้ใช้เครื่องสูงหักทองขวาง ไม่ใช่ทองแผ่ลวดตามอิสริยยศวงหน้า และไม่มีจามรเนื่องจากเป็น
 ขบวนแห่ภายในพระบรมมหาราชวัง จึงให้อินทร์พรหมเชิญพุ่มดอกไม้เงินและพุ่มดอกไม้ทอง⁵⁵ ซึ่ง
 ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญ
 ทวนเงินทวนทอง⁵⁶ ซ้าย – ขวาแทนจามรในขบวนแห่ออกนอกพระบรมมหาราชวัง

⁵³ “การสรงน้ำพระบรมศพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช และเชิญไปประดิษฐานไว้ ณ พระที่นั่งดุสิตมหา
 ปราสาท ,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑ ตอน ๔๒ ๑๓ มกราคม พ.ศ.๑๘๕๔ หน้า ๓๓๔.

⁵⁴ พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม อักษร ก – ข ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๒๔๑.

⁵⁵ ดอกไม้ทำด้วยโลหะเงินหรือทอง ลักษณะดอกไม้แต่ละดอกจะแบ่งบาน กิ่งดอกจะติดอยู่กับด้ามไม้ แต่
 ดอก ออกเป็นพุ่ม สำหรับหนึ่งมี ๘ คู่

⁵⁶ ตัวทวนทำด้วยโลหะซึ่งมีคมทั้งสองด้าน ด้ามเป็นไม้ มีปลอกตรงคอทวน ห้อยพู่ขนจามรีตรงคอทวนที่
 ติดกับโลหะ สำหรับหนึ่งมี ๘ คู่

ภาพที่ ๕๐ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระราชอิสริยยศพระศพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้า
ฟ้ามหาวชิรมหิต

ประกอบด้วยฉัตร ๗ ชั้น ๕ ชั้น และ ๓ ชั้น บังแทรก บังสุริย์และพัดโบก เวียนพระเมรุ
ที่มา : ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ตักศิรีและคณะ, สถาปัตยกรรมพระเมรุในสยาม เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ
(1984), ๒๕๕๕), หน้า ๓๒๒.

นอกจากนี้ราชกิจจานุเบกษายังให้ข้อมูลจำนวนเครื่องสูงในริ้วขบวนพระราชอิสริยยศพระ
บรมศพในการออกพระเมรุท้องสนามหลวงอีกหลายครั้งแล้วแต่เป็นครั้งสำคัญ คืองานพระ
บรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง

ขบวนพระบรมราชอิสริยยศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ริ้วขบวนอัญเชิญพระบรมโกศจากพระที่นั่งอัมพรสถานไปยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทมี
เครื่องสูงประกอบด้วย “เครื่องสูงชุมสายบังแทรกหักทองขวางนำหลังสองสำหรับ มหาดเล็ก อินทร์
พรหมเชิญพุ่มต้นไม้ทองเงิน พระกลด บังสุริย์ พัดโบก มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องนำ ๖
หลัง ๕”⁵⁷ (รูปที่ ๕๑)

⁵⁷ “ข่าวสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๗ ตอน ง ๓๐
ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ หน้า ๑๓๘๕.

ภาพที่ ๔๑ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระบรมราชอิสริยยศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เวียนพระเมรุมาศที่องสนามหลวง

ที่มา : ม.ร.ว. แฉ่งน้อย สักคัตร์และคณะ, สถาปัตยกรรมพระเมรุในสยาม เล่ม ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ
(1984), ๒๕๕๕), หน้า ๓๘.

ขบวนพระบรมราชอิสริยยศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

“ขบวนพระราชอิสริยยศ ที่จักเชิญพระบรมศพเสด็จไปเทียบพระมหาพิชัยราชรถนำวัด
พระเชตุพน.....เครื่องสูงหักทองขวางห้าชั้นเดินสองข้าง ๑๔ เจ็ดชั้น ๒ บังแทรก ๑๒ กรมวังคุม
เครื่องนำ ๒ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องนำ ๖ แล้วถึงพระยานมาศสามลำคานทรงพระบรม
ศพ อินทรพรหมเชิญพุ่มดอกไม้เงิน ทอง ข้างละ ๘....แล้วถึงเครื่องสูงเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๐ บังแทรก
๘ ชุมสาย ๔ เดินเป็นคู่กันทั้ง ๒ ข้าง กรมวังคุมเครื่อง ๒ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๔
มหาดเล็กเชิญเครื่องตาม ๑๖”^{๕๘} (รูปที่ ๔๒)

^{๕๘} “การพระเมรุมาศที่องสนามหลวง ถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๖ พระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๓ ตอน ง ๑๘ เมษายน พ.ศ.๒๔๖๘ หน้า
๒๐๘.

ภาพที่ ๕๒ รถปืนใหญ่รางเกวียนทรงพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
เวียนพระเมรุมาศท้องสนามหลวง บังพระสุริย์ในภาพเห็นไม้คาบดับชัดเจน โคร่งในกองปืนงานสาน
ที่มา : ม.ร.ว. แฉ่งน้อย สักดิ์ศรีและคณะ, สถาปัตยกรรมพระเมรุในสยาม เล่ม ๒, หน้า ๑๘๒.

ขบวนพระบรมราชอิสริยยศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร

“ตั้งริ้วกระบวนพยุหยาตรา ๔ สาย” พร้อมด้วยพระอภิรมชুমสาย มโหระทึก สังข์ แตร
กลองชนะ...

ริ้วที่ ๑ เครื่องสูงหักทองขวางหน้าเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บังแทรก ๑๐ มหาดเล็กเชิญพระ
แสงหว่างเครื่องนำ ๖ พระยานมาศสามลำคานทรงพระบรมศพ...อินทรพรหมเชิญพุ่มดอกไม้เงิน
ทอง ข้างละ ๘... พระกลด ๑ บังพระสุริย์ ๑ พัดโบก ๑ เครื่องสูงหักทองขวางหลังเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘
บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๔ (รูปที่ ๕๑)

^{๕๙}ริ้วกระบวนพยุหยาตราสี่สาย คือ ริ้วกระบวนพระบรมราชอิสริยยศสำหรับพระมหากษัตริย์ จัดอย่าง
กระบวนศึกแต่โบราณเพื่อแสดงแสนยานุภาพและพระบรมเดชานุภาพ มีเครื่องสูงแห่หน้า - หลัง พระแสงและ
กำลังพลเป็นริ้วสี่สายขนานพระราชยานหรือพระที่นั่งทรง.

รื้อที่ ๒ เครื่องสูงหักทองขวางหน้าเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บั้งแทรก ๑๐ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องนำ ๖ ...พระมหาพิชัยราชรถทรงพระบรมศพ...พระกลด ๑ บั้งพระสุริย์ ๑ พัดโบก ๑ มหาดเล็กเชิญพระแสงรายตีนตอง⁶⁰ ๔ ...อินทรพรหมเชิญพุ่มดอกไม้เงิน ทอง ข้างละ ๘ เครื่องสูงหักทองขวางหลังเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บั้งแทรก ๖ ชุมสาย ๔ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๔

รื้อที่ ๓ เครื่องสูงหักทองขวางหน้าเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บั้งแทรก ๑๐ พระแสงหว่างเครื่องนำ ๖ ราชรถปืนใหญ่ พระกลด ๑ บั้งพระสุริย์ ๑ พัดโบก ๑...อินทรพรหมเชิญพุ่มดอกไม้เงิน ทอง ข้างละ ๘ เครื่องสูงหักทองขวางเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บั้งแทรก ๖ ชุมสาย ๔ พระแสงหว่างเครื่องหลัง ๔

รื้อที่ ๔ เครื่องสูงหน้าเจ็ดชั้น ๒⁶¹ ห้าชั้น ๑๒ บั้งแทรก ๑๐ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖... พระที่นั่งราชนทรยานทรงพระโกศพระบรมอัฐิ พระกลด ๑ บั้งพระสุริย์ ๑ พัดโบก ๑...อินทรพรหมเชิญพุ่มดอกไม้เงิน ทอง ข้างละ ๘ พระราชนทรยานน้อยทรงพระบรมราชสรีรางคาร พระกลด ๑ บั้งพระสุริย์ ๑ พัดโบก ๑...อินทรพรหมเชิญพุ่มดอกไม้เงิน ทอง ข้างละ ๘ เครื่องสูงหลังเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บั้งแทรก ๖ ชุมสาย ๔ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๔

รื้อที่ ๕ เครื่องสูงหน้าเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๖ บั้งแทรก ๔ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๓... พระที่นั่งราชนทรยานทรงพระโกศพระบรมอัฐิ พระกลด ๑ บั้งพระสุริย์ ๑ พัดโบก ๑...อินทรพรหมเชิญพุ่มดอกไม้เงิน ทอง ข้างละ ๘ เครื่องสูงหลังเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๔ บั้งแทรก ๒ ชุมสาย ๔ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๒ ”⁶²

⁶⁰ พระแสงรายตีนตองคือพระแสง ๔ องค์ สำหรับมหาดเล็กหรือพนักงานเชิญประจำ ๔ มุมราชรถราชยาน พระที่นั่งและในเรือพระที่นั่ง คู่หน้าคือพระแสงดาบคาบค่าย (ขวา) พระแสงดาบใจเพชร (ซ้าย) คู่หลังคือพระแสงดาบอัญญาพานร (ขวา) พระแสงดาบนาคสามเศียร (ซ้าย)

⁶¹ ดันฉบับในราชกิจจานุเบกษาพิมพ์เลข ๔ ผู้วิจัยเห็นว่าคงเกิดความผิดพลาด เพราะจำนวนผิดจากแบบแผน

⁶² “กำหนดการ ที่ ๔/๒๔๕๓ ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลสยามิน ทราธิราช ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง พ.ศ. ๒๔๕๓,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๗ ตอน ๑๖ ง ๒๑ มีนาคม พ.ศ.๒๔๕๓ หน้า ๑๒๘๖ - ๑๓๐๑.

ภาพที่ ๕๓ เครื่องสูงหักทองขวางในริ้วขบวนอัญเชิญพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลพระอัฐมรามาธิบดินทร จากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปยังพระมหาพิชัยราชรถที่หน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
ที่มา : ม.ร.ว. แฉ่งน้อย สักดิ์ศรีและคณะ, สถาปัตยกรรมพระเมรุในสยาม เล่ม ๒, หน้า ๓๑๓.

ขบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

“ตั้งริ้วกระบวนพยุหยาตรา ๔ สาย พร้อมด้วยพระอภิรมชুমสาย สังข์แตรกลองชนะและเครื่องพระบรมราชอิสริยยศพร้อมสรรพ คู่เคียงพระบรมอัฐิพร้อมด้วยพระอภิรมชুমสาย...

ริ้วที่ ๑ เครื่องสูงหักทองขวางหน้าเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บังแทรก ๑๐ มหาเด็กลหวงเชิญพระแสงระหว่างเครื่องหน้า ๖ พระยานมาศสามลำคานทรงพระบรมศพ ปีกพระเสวตรฉัตรคันดาล ๗ ชั้น ....อินทรพรหมเชิญพุ่มดอกไม้เงิน ทอง ข้างละ ๘... พระกลด ๑ บังพระสุรย์ ๑ พัดโบก ๑ เครื่องสูงหักทองขวางหลังเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔ มหาเด็กลหวงเชิญพระแสงระหว่างเครื่องหลัง ๔

รื้อที่ ๒ เครื่องสูงหักทองขวางหน้าเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บังแทรก ๑๐ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องนำ ๖ ...พระมหาพิชัยราชรถทรงพระบรมศพ...พระกลด ๑ บังพระสุริย์ ๑ พัดโบก ๑ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงรายตีนตอง ๔ ...อินทรพรหมเชิญพุ่มดอกไม้เงิน ทอง ข้างละ ๘ เครื่องสูงหักทองขวางหลังเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๔

รื้อที่ ๓ เครื่องสูงหักทองขวางหน้าเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บังแทรก ๑๐ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงระหว่างเครื่องนำ ๖ พระยานมาศสามลำคานทรงพระบรมศพ พระกลด ๑ บังพระสุริย์ ๑ พัดโบก ๑...อินทรพรหมเชิญพุ่มดอกไม้เงิน ทอง ข้างละ ๘ เครื่องสูงหักทองขวางเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงระหว่างเครื่องหลัง ๔ (รูปที่ ๔๔)

รื้อที่ ๔ เครื่องสูงหน้าเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๖ บังแทรก ๔ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖... พระที่นั่งราเชนทรยานทรงพระโกศพระบรมอัฐิ พระกลด ๑ บังพระสุริย์ ๑ พัดโบก ๑...อินทรพรหมเชิญพุ่มดอกไม้เงิน ทอง ข้างละ ๘ พระที่นั่งสิวิกากาญจน์ทรงพระบรมราชสรีรางคาร พระกลด ๑ บังพระสุริย์ ๑ พัดโบก ๑...อินทรพรหมเชิญพุ่มดอกไม้เงิน ทอง ข้างละ ๘ เครื่องสูงหลังเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๔ บังแทรก ๒ ชุมสาย ๔ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๔

รื้อที่ ๕ เครื่องสูงหน้าเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๖ บังแทรก ๔ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๓...พระที่นั่งราเชนทรยานทรงพระโกศพระบรมอัฐิ พระกลด ๑ บังพระสุริย์ ๑ พัดโบก ๑...อินทรพรหมเชิญพุ่มดอกไม้เงิน ทอง ข้างละ ๘ เครื่องสูงหลังเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๔ บังแทรก ๒ ชุมสาย ๔ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๒”⁶³

⁶³ “หมายกำหนดการ ถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ณ ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๕,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๑ ตอน ๓๓๑ ๑๗ เมษายน พ.ศ.๒๔๕๕ หน้า ๑๒๔๒.

ภาพที่ ๔๔ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระราชอิสริยยศพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิรา
บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
เวียนพระเมรุมาศท้องสนามหลวง

ที่มา : ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ตักศิรีและคณะ, สถาปัตยกรรมพระเมรุในสยาม เล่ม ๒, หน้า ๓๔๑.

ขบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

“ กระบวนพระราชอิสริยยศประกอบด้วยพระอภิรมชুমสาย พระแสงหว่างเครื่อง^{๖๔}....
เครื่องสูง หักทองขวาง พระแสงหว่างเครื่องซึ่งเป็นกระบวนหน้าพระยานมาศสามลำคาน^{๖๕}..... เทียบ
พระมหาพิชัยราชรถที่สะพานเกรินบันไดนาค คู่เคียง อินทร์ พรหม และเครื่องสูงหักทองขวางพระ

^{๖๔} “หมายกำหนดการ ที่ ๔/๒๕๒๘ ถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๒ ตอน ๔๓-ง ฉบับพิเศษ ๖ เมษายน พ.ศ.๒๕๒๘ หน้า ๑๘.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

แสงหว่างเครื่อง...เดินชิดขวาเลียบข้างพระมหาพิชัยราชรถริมขอบสนามตรงไปตั้งแถวในถนน
ระหว่างหน้าผู้คู่ชกราชรถและในสนามข้างประตูราชวัติรวมกับเครื่องสูงกระบวนหน้า⁶⁶

ตั้งกระบวนพระราชอิสริยยศ ๔ สาย...พระราชนทรยานทรงพระบรมอัฐิ...ที่พระวอสีวิกา
กาญจน์ ทรงพระผอบพระราชศรีรางคาร...พร้อมด้วยเครื่องสูงอภิรมชুমสายหักทองขวาง พระกลด
บังพระสุริย์ พัดโบก⁶⁷

ริ้วที่ ๑ เครื่องสูงหักทองขวางหน้า ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บังแทรก ๑๐ มหาดเล็กหลวง
เชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖...พระยานมาศสามลำคานทรงพระบรมศพปักพระเศวตฉัตร
คันดาน ๗ ชั้น... อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ... พระกลด ๑ บังพระ
สุริย์หักทองขวาง ๑ พัดโบก ๑ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลังพระยานมาศสามลำคาน ฉัตรเจ็ดชั้น
๒ ห้าชั้น ๘ บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ๒ มหาดเล็กหลวงเชิญพระ
แสงหว่างเครื่องหลัง ๔⁶⁸

ริ้วที่ ๒ เครื่องสูงหักทองขวางหน้า ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บังแทรก ๑๐ มหาดเล็กหลวง
เชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖...พระมหาพิชัยราชรถทรงพระบรมศพ... อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน
๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ... พระกลดหักทองขวาง ๑ บังพระสุริย์หักทองขวาง ๑ พัดโบก ๑
มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงรายดินตอง ๔ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘
บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ๒ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่าง
เครื่องหลัง ๔⁶⁹

ริ้วที่ ๓ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหน้า ๒ เครื่องสูงหักทองขวางหน้า ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้า
ชั้น ๑๒ บังแทรก ๑๐ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖...พระยานมาศสามลำคาน
ทรงพระบรมศพปักเศวตฉัตรคันดาน ๗ ชั้น.... อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้
ทอง ๘ ... พระกลด ๑ บังพระสุริย์หักทองขวาง ๑ พัดโบก ๑ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลังพระ

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐ - ๕๒.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔ - ๕๗.

ยานมาศสามลำคาน นักรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔ คุมนักรเครื่องสูงหักทองขวาง
หลัง ๒ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๔⁷⁰ (รูปที่ ๔๕)

ริ้วที่ ๔ เครื่องสูงหักทองขวางหน้าพระที่นั่งราชนทรยาน นักรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๖ บังแทรก
๔ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖...พระที่นั่งราชนทรยานทรงพระโกศพระบรม
อัฐิ... พระกลด ๑ บังพระสุรย์ ๑ พัดโบก ๑ อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง
๘...พระวอสีวิกากาญจน์เชิญพระสรีรางการ...บังพระสุรย์ ๑ พระกลด ๑ พัดโบก ๑...อินทร์เชิญพุ่ม
ดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ นักรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง นักรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๔
บังแทรก ๒ ชุมสาย ๔⁷¹

ริ้วที่ ๕ นักรเครื่องสูงหักทองขวางหน้า นักรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๖ บังแทรก ๔...พระที่นั่ง
ราชนทรยาน...พระกลด ๑ บังพระสุรย์ ๑ พัดโบก ๑...อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่ม
ดอกไม้ทอง ๘...นักรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง นักรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๔ บังแทรก ๒ ชุมสาย ๔⁷²

อย่างไรก็ดี แม่หม่ายกำหนดการจะเรียกเครื่องสูงที่ใช้ประกอบพระราชอิสริยยศพระบรม
ศพว่าเครื่องสูงหักทองขวางทั้งหมด ทว่าจากภาพถ่ายกลับปรากฏเครื่องสูงทองแผ่ลวดมาผสมด้วย
เท่าที่ผู้วิจัยพบมีปรากฏอยู่ในริ้วขบวนที่ ๓ เชิญพระบรมศพเวียนพระเมรุมาศ (รูปที่ ๔๖) ริ้วขบวน
ที่ ๔ เชิญพระบรมราชสรีรางการเข้าพระบรมมหาราชวัง (รูปที่ ๔๗) และริ้วขบวนที่ ๕ เชิญพระอัฐิ
ขึ้นพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท (รูปที่ ๔๘) โดยเป็นนักรทองแผ่ลวด ๘ ชั้น และบังพระสุรย์ซึ่งกั้น
ถวายพระบรมราชสรีรางการในริ้วขบวน

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘ - ๖๑.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓ - ๖๕.

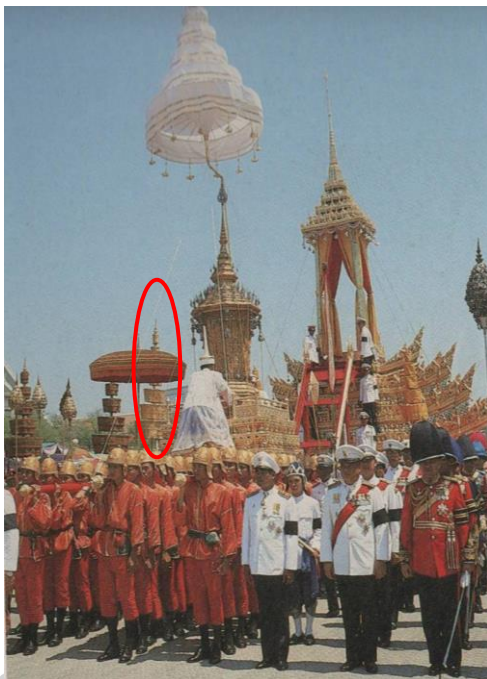
⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖ - ๖๘.

ภาพที่ ๔๕ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระราชอิสริยยศพระบรมศพ
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗
เวียนพระเมรุท้องสนามหลวง

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระ
บรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗, (กรุงเทพฯ : กรม, ๒๕๒๕), หน้า ๓๕๕.

ภาพที่ ๔๖ นั้ตรทองแผ่ลวด ๗ ชั้น ในริ้วขบวนที่ ๓

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗, หน้า ๓๕๕.

ภาพที่ ๔๗ นั้ตรทองแผ่ลวด ๗ ชั้น ในริ้วขบวนที่ ๕

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗, หน้า ๔๑๗.

ภาพที่ ๔๘ นักรทองแผ่ลวด ๗ ชั้น และบังสุรย์ทองแผ่ลวดในริ้วขบวนที่ ๔
 ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระ
 บรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗, หน้า ๔๑๒.

ขบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

“ ขบวนพระราชอิสริยยศประกอบไปด้วยพระอภิรมชুমุขสาย พระแสงหว่างเครื่อง...⁷³ เทียบพระมหาพิชัยราชรถที่สะพานเกรินบันไดนาค คู่เคียง อินทร์ พรหม และเครื่องสูงหักทองขวาง พระแสงหว่างเครื่อง... เดินชิดขวาเทียบข้างพระมหาพิชัยราชรถริมขอบสนามตรงไปตั้งแถวในราชวัติรวมกับเครื่องสูงกระบวนหน้า⁷⁴

ริ้วที่ ๑ เครื่องสูงหักทองขวางหน้า นั้ตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บั้งแทรก ๑๐ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖...พระยานมาศสามลำคานทรงพระโกศปักพระเศวตฉัตรฉัตรคั่นคาน ๗ ชั้น.... อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ... พระกลด ๑ บั้งพระสุริย์หักทองขวาง ๑ พัดโบก ๑ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงรายตีนตอง ๔ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลังพระยานมาศสามลำคาน นั้ตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บั้งแทรก ๖ ชุมสาย ๔ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ๒ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๔⁷⁵

ริ้วที่ ๒ เครื่องสูงหักทองขวางหน้า นั้ตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บั้งแทรก ๑๐ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖...พระมหาพิชัยราชรถทรงพระโกศ... อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ... พระกลดหักทองขวาง ๑ บั้งพระสุริย์หักทองขวาง ๑ พัดโบก ๑ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงรายตีนตอง ๔ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง นั้ตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บั้งแทรก ๖ ชุมสาย ๔ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ๒ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๔⁷⁶

ริ้วที่ ๓ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหน้า ๒ เครื่องสูงหักทองขวางหน้า นั้ตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บั้งแทรก ๑๐ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖...พระยานมาศสามลำคานทรงพระโกศทองใหญ่ปักเศวตฉัตรฉัตรคั่นคาน ๗ ชั้น.... อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ... พระกลด ๑ บั้งพระสุริย์หักทองขวาง ๑ พัดโบก ๑ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง

⁷³ “หมายกำหนดการ ที่ ๓/๒๕๓๕ ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๑ ตอนพิเศษ ๖ ง ๘ มีนาคม พ.ศ.๒๕๓๕ หน้า ๒๓.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔ – ๕๖.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐ – ๖๒.

พระยานมาศสามลำคาน ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทอง
ขวางหลัง ๒ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๔⁷⁷

ริ้วที่ ๔ เครื่องสูงหักทองขวางหน้าพระที่นั่งราชนทรยาน ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๖ บังแทรก
๔ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖....พระที่นั่งราชนทรยานทรงพระโกศพระอิฐี...
พระกลด ๑ บังพระสุรย์ ๑ พัดโบก ๑ อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘....
พระวอสีวิกากาญจน์เชิญพระสรีรางคาร...บังพระสุรย์ ๑ พระกลด ๑ พัดโบก ๑....อินทร์เชิญพุ่ม
ดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๔
บังแทรก ๒ ชุมสาย ๔⁷⁸

ริ้วที่ ๕ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหน้า ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๖ บังแทรก ๔...พระที่นั่ง
ราชนทรยาน...พระกลด ๑ บังพระสุรย์ ๑ พัดโบก ๑....อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่ม
ดอกไม้ทอง ๘...ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๔ บังแทรก ๒ ชุมสาย ๔⁷⁹
(รูปที่ ๔๕)

อนึ่ง เครื่องสูงที่ใช้ในการพระราชพิธีครั้งนี้เป็นราชพัสดุดิมซึ่งนำมาซ่อมบำรุงใหม่⁸⁰

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕ – ๖๗.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑ – ๗๓.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕ – ๗๗.

⁸⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, จดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี,
(กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ๒๕๔๑), หน้า ๕๐๒.

ภาพที่ ๔๕ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระราชอิสริยยศในริ้วขบวนที่ ๕
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, จดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี,
(กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ๒๕๔๑), หน้า ๕๕๕.

ขบวนพระอิสริยยศพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

ริ้วที่ ๑ เครื่องสูงหักทองขวางหน้า ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บังแทรก ๑๐ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖...พระยานมาศสามลำคานทรงพระโกศปักพระเศวตฉัตรคันดาล ๗ ชั้น.... อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ... พระกลด ๑ บังพระสุริย์ปักหักทองขวาง ๑ พัดโบก ๑ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงรายตีนตอง ๔ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลังพระยานมาศสามลำคาน ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔⁸¹

ริ้วที่ ๒ เครื่องสูงหักทองขวางหน้า ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บังแทรก ๑๐ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖...พระมหาพิชัยราชรถทรงพระโกศ... อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ... พระกลดหักทองขวาง ๑ บังพระสุริย์หักทองขวาง ๑ พัดโบก ๑ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงรายตีนตอง ๔ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ๒ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๔⁸²

ริ้วที่ ๓ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหน้า ๒ เครื่องสูงหักทองขวางหน้า ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บังแทรก ๑๐ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖...พระยานมาศสามลำคานทรงพระโกศทองใหญ่ปักเศวตฉัตรคันดาล ๗ ชั้น.... อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ... พระกลด ๑ บังพระสุริย์หักทองขวาง ๑ พัดโบก ๑ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลังพระยานมาศสามลำคาน ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ๒ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๔⁸³ (รูปที่ ๕๐)

ริ้วที่ ๔ เครื่องสูงหักทองขวางหน้าพระที่นั่งราชนทรยาน ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๖ บังแทรก ๔ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖...พระที่นั่งราชนทรยานทรงพระโกศพระอัฐิ... พระกลด ๑ บังพระสุริย์ ๑ พัดโบก ๑ อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘.... พระวอสีวิกากาญจน์เชิญพระสรีรางคาร...บังพระสุริย์ ๑ พระกลด ๑ พัดโบก ๑....อินทร์เชิญพุ่ม

⁸¹ ัญญฐภัทร จันทวิช และคนอื่น (บรรณาธิการ), เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุและหนังสือ ที่ระลึกฯ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๖ – ๑๐๘.

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓ – ๑๑๕.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑ – ๑๒๓.

ดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๔ บั้งแทรก ๒ ชุมสาย ๔⁸⁴

ริ้วที่ ๕ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหน้า ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๖ บั้งแทรก ๔...พระที่นั่งราชนทรยาน...พระกลด ๑ บังพระสุรย์ ๑ พัดโบก ๑.....อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘...ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๔ บั้งแทรก ๒ ชุมสาย ๔⁸⁵

ภาพที่ ๕๐ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระอิสริยยศพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา

เวียนพระเมรุท้องสนามหลวง

ที่มา : ัญญฐภัทร จันทวิช และคนอื่น ๆ (บรรณาธิการ), เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึกฯ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๒.

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๒ – ๑๓๔.

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๘ – ๑๓๙.

ขบวนพระอิสริยยศพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

ริ้วที่ ๑ เครื่องสูงหักทองขวางหน้า นักรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บังแทรก ๑๐ มหาดเล็กหลวง
เชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖....พระยานมาศสามลำคานทรงพระโกศปักพระเศวตฉัตรคันดาล
๗ ชั้น.... อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ... พระกลด ๑ บังพระสุรย์ปัก
หักทองขวาง ๑ พัดโบก ๑ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงรายตีนตอง ๔ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวาง
หลังพระยานมาศสามลำคาน นักรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔^{๘๖} (รูปที่ ๕๑)

ริ้วที่ ๒ เครื่องสูงหักทองขวางหน้า นักรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บังแทรก ๑๐ มหาดเล็กหลวง
เชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖....พระมหาพิชัยราชรถทรงพระโกศ... อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘
พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ... พระกลดหักทองขวาง ๑ บังพระสุรย์หักทองขวาง ๑ พัดโบก ๑
มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงรายตีนตอง ๔ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง นักรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘
บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ๒ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่าง
เครื่องหลัง ๔^{๘๗}

ริ้วที่ ๓ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหน้า ๒ เครื่องสูงหักทองขวางหน้า นักรเจ็ดชั้น ๒ ห้า
ชั้น ๑๒ บังแทรก ๑๐ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖....พระยานมาศสามลำคาน
ทรงพระโกศทองใหญ่ปักเศวตฉัตรคันดาล ๗ ชั้น.... อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่ม
ดอกไม้ทอง ๘ ... พระกลด ๑ บังพระสุรย์หักทองขวาง ๑ พัดโบก ๑ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง
พระยานมาศสามลำคาน นักรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทอง
ขวางหลัง ๒ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๔^{๘๘}

ริ้วที่ ๔ เครื่องสูงหักทองขวางหน้าพระที่นั่งราชนทรยาน นักรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๖ บังแทรก
๔ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖....พระที่นั่งราชนทรยานทรงพระโกศพระอัฐิ....
พระกลด ๑ บังพระสุรย์ ๑ พัดโบก ๑ อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘....
พระวอสีวิกากาญจน์เชิญพระสรีรางคาร...บังพระสุรย์ ๑ พระกลด ๑ พัดโบก ๑....อินทร์เชิญพุ่ม

^{๘๖} คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชร
รัตนราชสุดาสิริโสภาพัณณวดี, หน้า ๑๒๓ - ๑๒๔.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑ - ๑๓๓.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕ - ๑๔๗.

ดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๔ บั้งแทรก ๒ ชุมสาย ๔⁸⁹

รื้อที่ ๕ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหน้า ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๖ บั้งแทรก ๔...พระที่นั่งราชนทรยาน...พระกลด ๑ บั้งพระสุรย์ ๑ พัดโบก ๑.....อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘...ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๔ บั้งแทรก ๒ ชุมสาย ๔⁹⁰

กรณีงานพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และงานพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ซึ่งดำรงพระอิสริยยศชั้นเจ้าฟ้าทรงเสวตรฉัตร ๕ ชั้น ตามแบบแผนควรใช้เครื่องสูงทองแผ่ลวด ประกอบพระอิสริยยศ แต่กลับใช้เครื่องสูงหักทองขวาง เนื่องจากอนุโลมตามโบราณราชประเพณี โดยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เพิ่มเติมพระเกียรติยศให้สูงขึ้น พระราชทานเลื่อนเสวตรฉัตรจาก ๕ ชั้น ขึ้นเป็น ๗ ชั้น เครื่องสูงประกอบพระอิสริยยศแต่เดิมเป็นงานทองแผ่ลวดจึงต้องเปลี่ยนเป็นงานหักทองขวาง⁹¹

อนึ่ง การพระราชพิธีคราวนี้ได้มีการจัดสร้างเครื่องสูงขึ้นใหม่จำนวนหนึ่ง ได้แก่บั้งแทรกหักทองขวางและจามรทองแผ่ลวดค้ำปิดทอง⁹²

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๐ – ๑๖๒.

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๐ – ๑๗๑.

⁹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔. และ ฌฏฐภัทร จันทวิช และคนอื่น ๆ (บรรณาธิการ), เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า ๒๐๔.

⁹² คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุฝนคณะกรรมการอำนวยการจัดงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, จดหมายเหตุงานพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๕๗), หน้า ๕๒๒.

ภาพที่ ๕๑ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระอิสริยยศพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชร
รัตนราชสุดา สิริ โสภภาพัฒนวัต ในริ้วขบวนที่ ๑

ที่มา : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริ โสภภาพัฒนวัต, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชร
รัตนราชสุดา สิริ โสภภาพัฒนวัต, หน้า ๘๖.

**ขบวนพระบรมราชอิสริยยศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลย
เดชมหาราช บรมนาถบพิตร**

ส่วนงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รั้วขบวนพระบรมราชอิสริยยศยังคงใช้เครื่องสูงตามแบบแผนแต่มีการตัดมหาดเล็ก หลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องและพระแสงรายตีนตองออกจากขบวน โดยเครื่องสูงที่ใช้มี รายละเอียดดังนี้

รั้วที่ ๑ เครื่องสูงหักทองขวางหน้า ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บั้งแทรก ๑๐ ...พระยานมาศ สามลำคานทรงพระโกศปักพระนพปฎลมหาเศวตฉัตรคั่นคาน.... อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ... พระกลด ๑ บั้งพระสุริย์ปักหักทองขวาง ๑ พัดโบก ๑... ฉัตรเครื่อง สูงหักทองขวางหลังพระยานมาศสามลำคาน ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บั้งแทรก ๖ ชุมสาย ๔⁹³ (รูปที่ ๕๒)

รั้วที่ ๒ เครื่องสูงหักทองขวางหน้า ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บั้งแทรก ๑๐ ....พระมหาพิชัย ราชรถทรงพระโกศ... อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ... พระกลดหักทอง ขวาง ๑ บั้งพระสุริย์หักทองขวาง ๑ พัดโบก ๑ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บั้งแทรก ๖ ชุมสาย ๔ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ๒⁹⁴

รั้วที่ ๓ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหน้า ๒ เครื่องสูงหักทองขวางหน้า ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้า ชั้น ๑๒ บั้งแทรก ๑๐ ....ราชรถปืนใหญ่ทรงพระโกศ... อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่ม ดอกไม้ทอง ๘ ... พระกลด ๑ บั้งพระสุริย์หักทองขวาง ๑ พัดโบก ๑ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ราชรถปืนใหญ่ ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บั้งแทรก ๖ ชุมสาย ๔ คุมฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ๒⁹⁵

รั้วที่ ๔ เครื่องสูงหักทองขวางหน้าพระที่นั่งราชนทรยาน ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๒ บั้งแทรก ๑๐ ....พระที่นั่งราชนทรยานทรงพระโกศพระบรมอัฐิ... พระกลด ๑ บั้งพระสุริย์ ๑ พัด โบก ๑ อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘....พระที่นั่งราชนทรยานน้อยเชิญ

⁹³ “หมายกำหนดการ ที่ ๒๕/๒๕๖๐ หมายถึงการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๖๐,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๔ ตอน ๕๖๖ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๐ หน้า ๕๐ – ๕๑.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕ – ๕๖.

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕ – ๖๑.

พระบรมราชสรีรางคาร...บังพระสุรย์ ๑ พระกลด ๑ พัดโบก ๑...อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๘ บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔^{๙๖}

ริ้วที่ ๕ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหน้า ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๖ บังแทรก ๔...พระที่นั่งราชนทรยาน...พระกลด ๑ บังพระสุรย์ ๑ พัดโบก ๑.....อินทร์เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘ พรหมเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘...ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางหลัง ฉัตรเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๔ บังแทรก ๒ ชุมสาย ๔^{๙๗}

ภาพที่ ๕๒ เครื่องสูงหักทองขวางประกอบพระบรมราชอิสริยยศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในริ้วขบวนที่ ๑ ใช้กระดาดแข็งคามระบายฉัตรให้ตรงตามพระราชนิยมในรัชกาลปัจจุบัน

ที่มา : กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, ๒๕๖๑), หน้า

๑๑๓.

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔ - ๖๕.

^{๙๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗ - ๖๘.

กล่าวโดยสรุป จะเห็นว่าเครื่องสูงที่ใช้ในการพระบรมศพและพระศพตั้งแต่ก่อนรัชกาลที่ ๕ ได้มีแบบแผนมาแล้ว กระทั่งถึงรัชกาลปัจจุบันล้วนแต่เป็นการใช้สืบต่อมาตามแบบแผนเดิมคือมีจำนวนที่แน่นอนสำหรับประกอบพระอิสริยยศพระบรมศพหรือพระศพในริ้วขบวนที่ ๑ - ๓ ใช้เครื่องสูง ๔๔ คัน ส่วนพระบรมอัฐิและพระอัฐิในริ้วขบวนที่ ๔ - ๕ ใช้เครื่องสูงลดลงเหลือ ๒๔ คัน ยกเว้นการพระบรมศพรัชกาลที่ ๕ ริ้วขบวนที่ ๔ ซึ่งอัญเชิญพระบรมอัฐิจากพระเมรุมาศเข้าสู่พระบรมมหาราชวังใช้เครื่องสูงรวม ๔๔ คัน

เครื่องสูงหักทองขวางหรือทองแผ่ลวดจะใช้ตามพระราชอิสริยยศพระบรมศพหรือพระศพนั้น เว้นแต่จะได้รับการพระราชนัดดาโดยอนุโลมตามโบราณราชประเพณี เช่นกรณีพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ที่จากเดิมได้เครื่องสูงทองแผ่ลวดตามพระอิสริยยศชั้นเจ้าฟ้า เมื่อจะออกพระเมรุจึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัปตปฎลเศวตฉัตรกางกั้นพระโกศ เครื่องสูงทองแผ่ลวดจึงเปลี่ยนเป็นหักทองขวางตาม^{๙๘} ส่วนงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่มีการใช้งานเครื่องสูงทองแผ่ลวดเข้ามาปะปนนั้น ประเด็นนี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ในฝ่ายเครื่องสูงและกองชนะ ได้ข้อมูลว่าการพระเมรุสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ห่างจากการพระเมรุสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าซึ่งเกิดขึ้นก่อนหน้าเมื่อปีพ.ศ. ๒๔๕๕ เกือบ ๗๐ ปี เครื่องสูงและราชพัสดุกันต์ต่างๆ ชำรุดเสียหายไปบางส่วน จัดสร้างใหม่ไม่ทันการ จึงต้องนำเครื่องสูงทองแผ่ลวดเข้ามาแทรกเสริมเครื่องสูงหักทองขวางตามพระราชอิสริยยศ^{๙๙}

จากภาพถ่ายเก่าที่ปรากฏเครื่องสูงในงานพระบรมศพหรือพระศพก่อนสมัยรัชกาลที่ ๕ แม้มองเห็นรายละเอียดคลาดคลาไ้ไม่ชัดเจนนัก แต่มีเค้าลางให้เห็นได้ว่าทั้งเครื่องสูงหักทองขวางและเครื่องสูงทองแผ่ลวด กลุ่มประเภทฉัตรนั้นใช้ลายประเภทลายกรวยเชิงประดับระบาย ส่วนกลุ่ม

^{๙๘} คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, หน้า ๘๓ - ๘๕.

^{๙๙} ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นายอนันต์ ศรีระอุคม เจ้าหน้าที่ฝ่ายเครื่องสูงและกองชนะ สังกัดกองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง เมื่อวันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๓.

เครื่องกำบังป้องกันใช้ลายประเภทลายพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับ อาจมีรายละเอียดลวดลายแตกต่างกัน
ไปในแต่ละสำรับ ขณะที่เครื่องสูงในงานพระบรมศพและพระศพสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็เป็นเช่นเดียวกัน
ส่วนประเด็นด้านรายละเอียดของลวดลายที่แตกต่างกันนั้นจะกล่าวถึงในบทต่อไป

อนึ่ง การปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยมีเพียงประเด็นวัสดุและวิธีการสร้างเครื่องสูง โดยแบ่ง
สำหรับในกรณีที่ใช้ตั้งแต่งในพระที่นั่งกับที่ใช้ในกระบวนแห่กลางแจ้ง เป็นต้นว่างานเครื่องสูงหัก
ทองขวาง ที่ใช้ในพระที่นั่งจะใช้วัสดุที่ดีกว่าหรือมีความประณีตมากกว่าคือใช้ไหมทองหรือคั้นทอง
จริง ส่วนงานหักทองขวางที่ใช้ในขบวนแห่ จะใช้ไหมสีทองหรือคั้นสีทองทั่วไปแทนซึ่งคงทน
มากกว่า¹⁰⁰

¹⁰⁰ คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริ โสภางค์ วัฒนคดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, หน้า ๘๔.

บทที่ ๔

วิเคราะห์เครื่องสูงที่ใช้ในริ้วขบวนพระราชอิสริยยศในการพระราชพิธีถวายพระเพลิง พระบรมศพและพระราชทานเพลิงพระศพสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ พระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

ในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์เครื่องสูงโดยเน้นตัวงานศิลปกรรมเป็นหลักทั้งในแง่ของวัสดุ เทคนิคเชิงช่างที่มีพัฒนาการแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย และที่มาของการประดับเครื่องสูงแบบต่างๆ จากการสำรวจพบว่าเครื่องสูงที่เป็นตัวงานศิลปกรรมรุ่นเก่ายังหลงเหลืออยู่บ้างและสามารถกำหนดอายุได้ ในส่วนนี้จึงจะจำแนกออกเป็น ๒ กลุ่มหลัก คือกลุ่มเครื่องสูงสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนรัชกาลที่ ๕ และกลุ่มเครื่องสูงสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ส่วนที่มาของงานประดับเครื่องสูงแบบต่างๆ พบข้อสันนิษฐานหลายแนวทางดังจะกล่าวต่อไป

การจะศึกษาวิเคราะห์จากตัวงานศิลปกรรมเครื่องสูงที่ถูกระบุว่าใช้เฉพาะในขบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพและพระศพทำค่อนข้างได้ยาก ด้วยพบตัวงานน้อยและเป็นของใช้งานและเสื่อมสภาพไปเรื่อยๆ ทั้งในจำนวนงานศิลปกรรมที่พบได้น้อยนี้ส่วนหนึ่งยังยากที่จะชี้ชัดได้ว่าถูกสร้างขึ้นเมื่อใดและใช้ในการพระบรมศพและพระศพใดบ้างซึ่งนับว่าเป็นข้อจำกัดหนึ่งของงานวิจัย ดังนั้นในบทนี้จึงจะกล่าวถึงตัวอย่างเครื่องสูงที่ผู้วิจัยได้ค้นพบในฐานะตัวแทนแห่งยุคสมัยทั้งที่ใช้ในการมงคลร่วมในการศึกษาด้วย เนื่องจากมีสมมติฐานว่าเครื่องสูงไม่ว่าจะใช้ในการมงคลหรือการพระบรมศพ/พระศพ มีลักษณะอย่างเดียวกันหรือไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยยะสำคัญ

งานศิลปกรรมเครื่องสูง

กลุ่มตัวอย่างงานศิลปกรรมเครื่องสูงที่จะใช้วิเคราะห์ในบทนี้เป็นเครื่องสูงที่เก็บรักษาในแผนกราชูปโภค กองพระราชพิธี และฝ่ายคลังราชพัสดุพิธี กองศิลปกรรม สำนักพระราชวัง อีกส่วนเป็นเครื่องสูงซึ่งเก็บรักษาในที่ต่างๆ คือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พิพิธภัณฑวัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร จังหวัดสระบุรี และพิพิธภัณฑพระราชวังพงแดนโบล ประเทศฝรั่งเศส ในกรณีที่ตัวอย่างมีอายุ ชนิด รูปแบบเดียวกัน การวิเคราะห์จะทำโดยการเลือกเพียงตัวอย่างเดียวเป็นตัวแทน

กลุ่มเครื่องสูงสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนรัชกาลที่ ๕

เครื่องสูงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระพุทธรูป สาระบุรี

จากการสืบค้นพบว่า กลุ่มนี้เป็นหลักฐานศิลปกรรมเครื่องสูงที่เก่าที่สุดที่หลงเหลืออยู่ สันนิษฐานว่าเป็นเครื่องสูงที่สมเด็จพระราชวังบรมมหาศัศดิพลเสพย์ ทรงถวายเป็นพุทธรูปชา หลังปราบศึกเมืองเวียงจันทน์ ดังปรากฏในโคลงลิลิตคั่นตำนานพระพุทธรูป พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์¹⁰¹ ประกอบด้วยฉัตร ๕ ชั้น ๑ คัน พระกลด ๑ คัน จามร ๒ คัน บังแทรก ๒ คัน บังสุรย์ ๑ คัน และพัดโบก ๑ คัน ทั้งหมดเป็นงานทองแผ่ลวด สภาพชำรุดมาก ลวดลายประดับเหลือเพียงในกลุ่มเครื่องกำบังป้องกันเท่านั้น กลุ่มประเทษฉัตรหรือร่มเหลืออยู่ ๒ คัน คือฉัตร ๕ ชั้น ระบายชำรุดหลุดหายทั้งหมดเหลือเพียงเศษผ้าสีแดงซึ่งอาจเป็นผ้าระบายเดิมติดอยู่บางส่วน โครงซึ่งยังสมบูรณ์คืออยู่คันหรือแกนทำด้วยไม้กึ่งกลม มีซี่ปีก ซี่คำ กระบอกกำชั้น กำปูปิดทอง ยอดไม้จำหลักรูปคล้ายเจดีย์มีบัวกลุ่มเถา ส่วนประกอบโครงสร้างเหมือนกับเครื่องสูงในปัจจุบัน (รูปที่ ๕๓)

พระกลดสันนิษฐานว่าทำด้วยผ้าคาด สภาพเปื่อยยุ่ยมาก มีผ้าพื้นซับในชั้นหนึ่ง คันหรือแกนไม้กึ่ง ยอดทรงคล้ายเจดีย์ประดับลายช่องลูกฟักหรือกลีบบัวคว่ำ ถัดขึ้นไปเป็นปล้องโหนดรับบัวกลุ่ม ปลีและลูกแก้วปิดทองประดับกระจก (รูปที่ ๕๔)

¹⁰¹ โคลงลิลิตคั่นตำนานพระพุทธรูป. วชิรญาณ (ออนไลน์). สืบค้นเมื่อ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๖๒, จาก <https://vajirayana.org/ประมุขวรมณคคีเรื่อง-พระพุทธรูป/โคลงลิลิตคั่นตำนานพระพุทธรูป>.

ภาพที่ ๕๓ โครงฉัตร ๕ ชั้น วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี
ที่มา : วัดพระพุทธรบาทราชวรมหาวิหาร

ภาพที่ ๕๔ พระกลด วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี
ที่มา : วัดพระพุทธรบาทราชวรมหาวิหาร

กลุ่มเครื่องกำบังป้องกันคงเหลืออยู่เพียงบังแทรก ๒ คัน จามร ๒ คัน และบังสุรย์ ๑ คัน โครงสร้างโดยรวมยังสมบูรณ์ดี มีคันหรือแกนทำด้วยไม้กึ่งกลมปิดทองปลายสอบผ่าซีกเสียบโครงในของใบเครื่องสูงกลุ่มนี้ซึ่งอาจเป็นโครงไม้ไผ่สานเหมือนกันทั้งหมด ต้นนิษฐานจากโครงในของบังแทรกซึ่งชำรุดเผยให้เห็นภายในขึ้นรูปด้วยไผ่สานเป็นลายสองมีร่องรอยคล้ายการเคลือบผิวอาจด้วยชันหรือยางไม้ที่น่าสนใจคือส่วนกลีบแฉกของบังแทรกมีการใช้ผ้าพันอีกชั้นหนึ่งก่อนที่จะตรึงผ้าทองแผ่ลวด คงเพื่อเสริมความแข็งแรงไม่ให้ผ้าปักทองแผ่ลวดขาดง่าย ทยประดับใช้ด้ายสีส้มปักกระดาดทองแผ่ลวดฉลุลายเนื่องแบบทึงพื้นบนผ้ากำมะหยี่

บังแทรกปักทองแผ่ลวดสอดไส้แววกระจกเกรียบสีขาวและน้ำเงินบนผ้าพื้นหรือผ้ากำมะหยี่¹⁰² สีแดงคันหนึ่งและสีเหลืองหรือเขียวคันหนึ่ง ตัวผ้าชำรุดเปื่อยผุมาก ทั้ง ๒ คัน ส่วนกลางประกอบด้วยวงกลม ๓ วง วงในสุดเป็นกระจกตาอ้อยประกอบเป็นลายดอกหกกกลีบก้านแย่งต่อกระจก วงรอบถัดออกมาเป็นประจํายามสลับลวดดอกหกกกลีบก้านเลื้อยต่อกระจก รอบนอกสุดเป็นประจํายามก้านเลื้อยต่อกระจก กลีบแฉกรอบลายพุ่มกระจกตาอ้อย (รูปที่ ๕๕)

จามรปักทองแผ่ลวดบนผ้ากำมะหยี่สีแดง ๒ คัน สภาพผ้าค่อนข้างสมบูรณ์ ทยประดับตรงกลางรูปดาวแปดแฉก ลูกขนานนอกสามชั้นลายเปลวต่างจากบังแทรกและบังสุรย์ที่พบที่นี้ (รูปที่ ๕๖)

ภาพที่ ๕๕ บังแทรก วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี

¹⁰² ผ้าขนฟูอ่อนนุ่มเป็นมันด้านเดียวมีไหมผสม อ้างจาก วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, สารานุกรมผ้า เครื่องอภักทอ, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๔.

ที่มา : วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร

ภาพที่ ๕๖ จามร วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

ที่มา : วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร

บังสุรย์ปักทองแผ่ลวดสอดใส่แววกระจกกรียบสีขาวบนฝ้ายกำมะหยี่สีแดงลูกขนานเหลือง สภาพชำระดูบางส่วน แลเห็นโครงสร้างภายในทำด้วยไม้สานโปร่งตาห่างๆ เป็นลายเฉลวหรือลายพิกลต่างจากตัวอย่างโครงใบบังสุรย์ที่พบในฝ่ายเครื่องสูงๆ ในพระบรมมหาราชวัง (ดูรูปที่ ๑๐) และโครงบังแทรกที่นี้ที่สานทึบทั้งใบ (ดูรูปที่ ๕๕) ลายเฉลวหรือลายพิกลนี้สมัยรัตนโกสินทร์นิยมใช้ในงานเครื่องหว่ายสาน พบตัวอย่างในพื้นที่นั่งในสัปคับ พื้นเสถียรบางชั้นในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ด้วยต้องการความโปร่งเบา ระบายอากาศ และลายสานอาจมองว่าเป็นลายสานทั่วไปหรือต้องการสื่อความหมายถึงการป้องกันสิ่งชั่วร้ายด้วยก็ได้¹⁰³ ลวดลายเป็นอย่างบังแทรกคือใช้กระจังตาอ้อยประกอบเป็นลาย วงในสุดเป็นลายพุ่ม วงรอบถัดมาเป็นประจายามสลับล้อดอกก้านเลื้อย ประจายามสลับลูกฟักก้านเลื้อย รอบนอกเป็นลายพุ่มแฉกเดินเส้นขอบนอก พู่ปลายใบหายไป (รูปที่ ๕๗)

ภาพที่ ๕๗ บังสุรย์ วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี
ที่มา : วัดพระพุทธรบาทราชวรมหาวิหาร

¹⁰³ ดูเพิ่มใน จรรย์ ทองวิไล, “เฉลว : กถุ กติกา หรือมายาคติของบรรพชน,” ใน ศิลปากร ปีที่ ๕๕ ฉบับที่ ๓ (พ.ศ.-ม.ย. ๒๕๕๕), หน้า ๕๖ – ๖๕.

พัดโบกรูปช้อยทำด้วยไม้ปลายโค้งสลักนมรูปพุ่มข้าวบิณฑ์ ประกอบใบตาลจับจีบเย็บด้วยลวดกับกรอบโครงปิดทองทึบ สภาพค่อนข้างสมบูรณ์ (รูปที่ ๕๘)

กลุ่มเครื่องสูงทองแผ่ลวดที่วัดพระพุทธรบาท จ.สระบุรี ประเมินจากสภาพแล้วเชื่อว่าคงไม่ได้รับการซ่อมแซมแต่อย่างใด ส่วนลักษณะบางประการที่น่าสนใจคือการปักประดับ ใช้การปักด้วยตริงกระดาศทองลงบนผืนผ้าโดยตรง ไม่ได้ใช้ไหมสีทองทาบทับแล้วจึงตริงด้วย ลวดลายมีเหมือนกันคือบังแทรกและบังสุรย์คือใช้ลายกระจังดาอ้อยประกอบกันเป็นลายประเภทต่างๆ ส่วนจามรมีลวดลายที่ต่างออกไปเป็นลายเปลวซึ่งดูเหมือนจะพบแต่เพียงที่นี่เท่านั้น

จากจำนวนเครื่องสูงที่เหลืออยู่อาจเป็นการถวายไม่ครบสำหรับ โดยตั้งถวายเป็นพุทธรบูชา ประกอบเกียรติยศพระบาทเพียงอย่างละคู่ (จามรและบังแทรก) และอย่างละหนึ่ง (ฉัตร ๕ ชั้น พระกลด บังสุรย์ และพัดโบก) ด้วยหากถวายครบทั้งสำหรับคงไม่มีที่ตั้งในพระมณฑปให้ดูงามกับทั้งเครื่องสูงทั้งนั้นเป็นงานทองแผ่ลวด มีฉัตร ๕ ชั้น เป็นอย่างสูงสุดในตำรับ สอดคล้องกับเครื่องสูงประกอบพระอิสริยยศกรมพระราชวังบวรสถานมงคลซึ่งมีฉัตรเครื่องสูงสูงสุดที่ ๕ ชั้น ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ว่าเครื่องสูงในพิพิธภัณฑวัดพระพุทธรบาท จ.สระบุรี จะเป็นของที่กรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์พลเสพลย์ถวาย

ภาพที่ ๕๘ พัดโบก วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี

ที่มา : วัดพระพุทธรบาทราชวรมหาวิหาร

เครื่องสูงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหาม
กุญวิทยมหาราช ที่พิพิธภัณฑสถานพระราชวังพงแต่นโบล ประเทศฝรั่งเศส

เครื่องสูงกลุ่มนี้เป็นหนึ่งในเหล่าเครื่องมงคลราชบรรณาการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวส่งไปถวายสมเด็จพระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ แห่งฝรั่งเศส เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๐๔ ดังปรากฏในบัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการโดยประกอบไปด้วยพระกลด ๑ บังพระสุริย์ ๑ ฉัตร ๕ ชั้น ๒ ฉัตร ๓ ชั้น ๒ และฉัตรชুমสาย ๒¹⁰⁴ แต่เนื่องจากโบราณวัตถุอยู่ในการครอบครองและจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานต่างประเทศ เป็นข้อจำกัดอยู่เองที่ผู้วิจัยไม่อาจเข้าถึงได้ ดังนั้นจึงจะใช้ข้อมูลจากหนังสือ *ราชอาณาจักรสยาม ณ พระราชวังพงแต่นโบล* ดีพิมพ์เผยแพร่ภาพเครื่องสูงจำนวนหนึ่งที่ถูส่งไปแทน อันประกอบด้วยพระกลด ฉัตร ๕ ชั้น และฉัตรชুমสาย จำนวน ๓ รายการ ทั้งหมดเป็นงานทองแผ่ลวด โครงทำด้วยไม้ปิดทองอย่างเครื่องสูงปกติตั้งได้กล่าวไปแล้ว

อนึ่ง ยังมีเครื่องสูงซึ่งเป็นเครื่องมงคลราชบรรณาการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวส่งไปถวายสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย กรุงลอนดอน เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๐๑ ผู้วิจัยยังค้นหาไม่พบ อาจเสื่อมสลายไปหรืออย่างไรไม่ทราบ พบแต่เพียงรายการบัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการที่ส่งไปครั้งนั้นกล่าวว่ามีเครื่องสูงฉัตร ๓ ชั้น ๒ ฉัตร ๕ ชั้น ๒ ฉัตร ๓ ชั้น ๒ ฉัตรชুমสาย ๒ พระกลด ๑ และบังพระสุริย์ ๑¹⁰⁵ เครื่องสูงทั้งนั้นที่ส่งไปเป็นเครื่องมงคลราชบรรณาการคงหมายถึงเป็นของตัวอย่างเท่านั้น มิได้ถวายทั้งสำหรับ อย่างไรก็ดี สำหรับถวายพระนางเจ้ากรุงลอนดอนมีฉัตร ๓ ชั้น คู่หนึ่งด้วย ขณะที่สำหรับถวายพระจักรพรรดิฝรั่งเศสไม่มี น่าสนใจว่ามีนัยยะอื่นใดหรือไม่

พระกลดทำด้วยผ้าไหม¹⁰⁶ สีเสดหรือแดง ผ้าดำและขาว ระบาย ๓ ชั้น มีผ้าขาวซับใน ยอดทรงเจดีย์จำหลักลายปิดทองประดับกระจก มีบัวปกคอประดับทองแผ่ลวดหลังลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ก้านแย่ง ขอบและระบายลายเถาใบเทศก้านแย่งและกรวยเชิง (รูปที่ ๕๕ – ๖๐)

¹⁰⁴ ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ ๑๗, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๗), หน้า ๗๐.

¹⁰⁵ พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมครั้งที่ ๕, สมเด็จพระศรีสุวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอมาตย์เจ้า โปรดฯให้พิมพ์ในการบำเพ็ญพระราชกุศลพระชนมายุสมมงคล เมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๕, (กรุงเทพฯ : ไสภณพิพิธธรรมนาคร, ๒๔๖๕), หน้า ๒๐.

¹⁰⁶ ปรีดี พิศกุนิวิถึ (แปล), *ราชอาณาจักรสยาม ณ พระราชวังพงแต่นโบล คณะราชทูตสยาม ๒๒ มิถุนายน ค.ศ. ๑๘๖๑*, (กรุงเทพฯ : สยาม เรเนซองส์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๒.

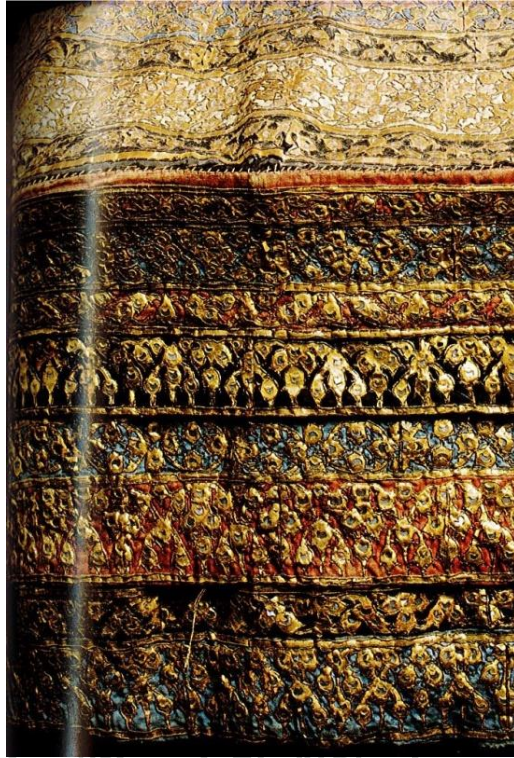
ฉัตร ๕ ชั้น ทำด้วยผ้าพื้นเนื้อหนาสีแดงหรือแสด มีบัวปกคอ ยอดทรงเจดีย์จำหลักลายปิดทองประดับกระจก หลังและระบายนประดับลายกรวยเชิงและลายสังวาลดอกสี่กลีบ (รูปที่ ๖๑) ส่วนฉัตรหุ้มสายทำด้วยผ้าเนื้อหนาสีเขียว มีบัวปกคอ ยอดทรงน้ำเต้า หลังและระบายนประดับลายโคมพุ่มข้าวบิณฑ์ประกอบเป็นกรวยเชิงและลายสังวาลดอกสี่กลีบ มีเชือกถักเป็นแหคลุมชั้นล่าง มีลูกบิดขาว(?)ที่จุดตัดกันของเชือกและมีพู่ห้อย (รูปที่ ๖๒)

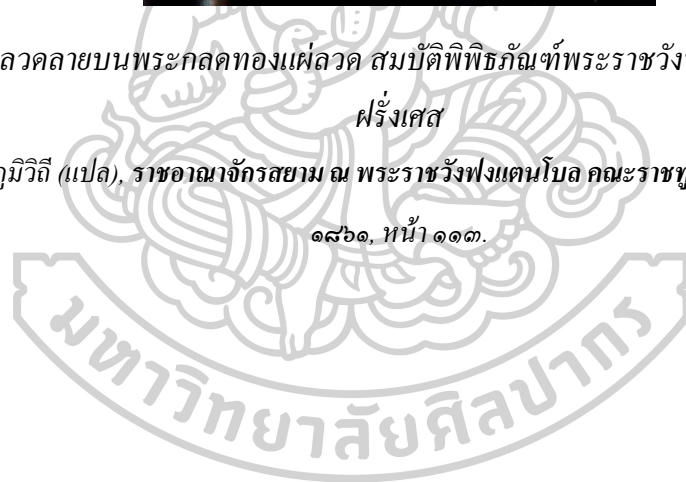
ภาพที่ ๕๕ พระกลดทองแผ่ลวดสมบัดิพิธิภักดิ์พระราชวังฟงแตนโบล ประเทศฝรั่งเศส
ที่มา : ปรีดี พิศณุวิวิถี (แปล), ราชอาณาจักรสยาม ณ พระราชวังฟงแตนโบล คณะราชทูตสยาม ๒๗ มิถุนายน ค.ศ.

๑๙๖๑, (กรุงเทพฯ : สยาม เรนซองส์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๑.

ภาพที่ ๖๐ ลวดลายบนพระกลดทองแผ่ลวด สมบัติพิพิธภัณฑ์พระราชวังฟงแตนโบล ประเทศ
ฝรั่งเศส
ที่มา : ปรีดี พิศณุวิวัฒน์ (แปล), ราชอาณาจักรสยาม ณ พระราชวังฟงแตนโบล คณะราชทูตสยาม ๒๗ มิถุนายน ค.ศ.
๑๘๖๑, หน้า ๑๑๓.

ภาพที่ ๖๑ ลวดลายบนฉัตร ๕ ชั้น สมบัติพิพิธภัณฑ์พระราชวังฟงแตน โบล ประเทศฝรั่งเศส
ที่มา : ปรีดี พิศณุมิวิติ (แปล), ราชอาณาจักรสยาม ณ พระราชวังฟงแตนโบล คณะราชทูตสยาม ๒๗ มิถุนายน ค.ศ.
๑๘๖๑, หน้า ๑๑๒ - ๑๑๓.

ภาพที่ ๖๒ ลวดลายบนฉัตรชุมสาย สมบัติพิพิธภัณฑ์พระราชวังฟงแตน โบล ประเทศฝรั่งเศส
ที่มา : ปรีดี พิศณุมิวิติ (แปล), ราชอาณาจักรสยาม ณ พระราชวังฟงแตนโบล คณะราชทูตสยาม ๒๗ มิถุนายน ค.ศ.
๑๘๖๑, หน้า ๑๑๒ - ๑๑๓.

นอกจากกลวดลายจลุลองงดงามแล้วความน่าสนใจของเครื่องสูงกลุ่มนี้อยู่ที่วิธีการประดับลายทองแผ่ลวดสอดแว่นผ้าสีฟ้าและสีแดงแทนที่จะใช้กระจกหรือเบือเป็นแว่น กับทั้งใช้ไหมพ่นเป็นเส้นใหญ่สองเส้นเดินขดทาบทับขอบกระดาดทองแล้วตรึงด้วยด้ายทำให้ดูเป็นงานฝีมืออย่างหยาบ แต่ก็อาจทำไปด้วยเหตุว่าต้องการจะให้ลายกระดาดทองนั้นตรึงบนผ้าอย่างมั่นคงพอที่จะไม่ขาดร่อนไปในระหว่างการเดินทาง

เครื่องสูงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

เครื่องสูงกลุ่มนี้ที่เป็นงานทองแผ่ลวดประกอบไปด้วยฉัตร ๗ ชั้น ๑ ฉัตร ๕ ชั้น ๑ ฉัตรเบญจา ๕ ชั้น¹⁰⁷ ๑ ฉัตร ๓ ชั้น ๑ ฉัตรชুমสาย ๑ บังแทรก ๑ ส่วนงานหักทองขวางที่เคยจัดแสดงอยู่มีเพียงจามร ๑ คัน และพัดโบก ข้อมูลในสมุดทะเบียนของพิพิธภัณฑ์ระบุนี้ที่มาของเครื่องสูงกลุ่มนี้ไว้ว่า กระทบวังส่งมา

กระทบวังตั้งขึ้นในคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนแปลงระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่โดยยุบเลิกกรมวังซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบจตุสดมภ์แล้วตั้งเป็นกระทบแทนในปีพ.ศ. ๒๔๓๕ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ. ๒๔๗๕ จึงเปลี่ยนชื่อเป็น ศาลาว่าการพระราชวัง แล้วเปลี่ยนกลับเป็นกระทบวังอีกครั้งในปีพ.ศ. ๒๔๗๖ ต่อมาในปีพ.ศ. ๒๔๗๘ ถูกยุบสถานะลงเทียบเท่ากรม เป็นทบวงการเมือง¹⁰⁸ ในชื่อสำนักพระราชวัง¹⁰⁹

¹⁰⁷ คือฉัตร ๕ ชั้น อย่างเดียวกับฉัตรทองแผ่ลวด ๕ ชั้น แต่ไม่เดินทองแผ่ลวดบนเพดานฉัตร และระบายที่ซอมนกนั้ใช้ผ้าต่างสี ออกจาก กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากร. เครื่องประกอบพระอิสริยยศที่ปรากฏในริ้วขบวน. สืบค้นเมื่อ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๒, จาก <http://www.finearts.go.th/promotion/2016-10-17-04-11-38/item/เครื่องประกอบพระอิสริยยศที่ปรากฏในริ้วขบวน.html>

¹⁰⁸ ส่วนราชการที่เป็นนิติบุคคล ออกจาก บุญเกียรติ ภาวะเวกพันธุ์ และคณะ. ทบวงการเมือง. สถาบันพระปกเกล้า (ออนไลน์). สืบค้นเมื่อ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๖๒, จาก <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ทบวงการเมือง>.

¹⁰⁹ ดู “พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช ๒๔๗๖” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๐ (๕ ธ.ค. ๗๖) หน้า ๗๖๘., “พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๘” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ (๑๑ ส.ค. ๗๘) หน้า ๑๒๓๒. และ สำนักพระราชวัง. ประวัติสำนัก

ดังนั้นเครื่องสูงกลุ่มนี้ซึ่งระบุว่ากระทรวงวังส่งมาอย่างน้อยควรมีอายุก่อนพ.ศ. ๒๔๗๘ และเมื่อพิจารณาจากโบราณวัตถุอื่นในครอบครองของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พบว่ามีจำนวนมากทีเดียวที่ทยอยส่งออกมาจากพระบรมมหาราชวังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังเสด็จพระราชดำเนินเปิดพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร จากการตรวจสอบประกาศเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครในราชกิจจานุเบกษา พบประกาศแจ้งความราชบัณฑิตยสภาเรื่องได้รับของหลวงเพิ่มเติม กล่าวถึงที่มาเครื่องสูงกลุ่มนี้ว่ากรมพระราชพิธี กระทรวงวังให้ยืม ลงวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑¹¹⁰ จึงเป็นอันกำหนดอายุเครื่องสูงกลุ่มนี้ได้ว่าไม่น้อยไปกว่าพ.ศ. ๒๔๗๑ หรือสมัยรัชกาลที่ ๗ กับทั้งในประกาศนั้นระบุว่าเครื่องสูงอื่นอีกคือ บังพระสุริย์และพระกลด¹¹¹ ซึ่งอาจเก็บรักษาอยู่ในคลังของพิพิธภัณฑฯ ไม่นำออกจัดแสดง

เครื่องสูงกลุ่มฉัตรซึ่งประกอบไปด้วยฉัตร ๗ ชั้น ผ้าพื้นสีเสด ๑ (รูปที่ ๖๓) ฉัตร ๕ ชั้น ผ้าพื้นสีเขียว ๑ (รูปที่ ๖๔) ฉัตรเบญจา ผ้าพื้นสีส้ม ๑ (รูปที่ ๖๕) ฉัตร ๓ ชั้น ผ้าพื้นสีเสด ๑ (รูปที่ ๖๖) รวมถึงฉัตรชুমสายผ้าพื้นสีเขียว (รูปที่ ๖๗) ลักษณะโดยรวมเหมือนกันแต่เพียงชั้นซ้อน คือทำด้วยไม้และไผ่ ยอดฉัตรทรงเจดีย์จำหลักลายปิดทอง ยกเว้นฉัตรชুমสายซึ่งยอดเป็นทรงน้ำเต้าปิดทองเกลี้ยงและมีข้ายถักคลุมและมีดอกคลุมเชือกถักขัดที่จุดตัดกันของข้าย

บังแทรกคันทำด้วยไม้ ใบทรงกลมขอบแฉกโคนใหญ่ปลายสอบแหลม โครงในทำด้วยไผ่สานเคลือบขางไม้ ประดับด้วยกระดาดทองฉลุลายดอกแปดกลีบสลัปลงมาประจํายามและประจำ สอดแววกระดาดสีขาวบนผ้าสีเขียวซึ่งหลุดหายไปเกือบหมดเหลือเพียงร่องรอยเล็กน้อยพอให้รู้ได้ กระดาดทองถูกผูกติดกันไว้ด้วยด้ายทองเส้นเล็กๆ เป็นระยะด้วยไม้มีพื้นยึดเกาะจนดูเหมือนเอากระดาดทองฉลุมาปิดทับ โครงโดยตรง (รูปที่ ๖๘)

การประดับลายทองแผ่ลวดที่นี้ค่อนข้างแปลกและผู้วิจัยยังไม่พบว่าเครื่องสูงที่ใดใช้เทคนิควิธีนี้เลยคือใช้ผ้าพื้นสีเสดหรือแดงและเขียวล้วนประดับลายทองแผ่ลวดแบบเบือลาย

พระราชวัง (ออนไลน์). สืบค้นเมื่อ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๖๒, จาก <https://www.royaloffice.th/about-royaloffice/สำนักพระราชวัง/>.

¹¹⁰ “แจ้งความราชบัณฑิตยสภาเรื่องได้รับของหลวงเพิ่มเติม” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๕ (๒๓ ธ.ค. ๗๑) หน้า ๓๐๒๓.

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๒๓.

กรวยเชิงหางยาวและประจําขามก้ามปูสลับลูกฟักโดยไม่ใช้การปักเลย แต่ใช้กาวติดกระดาษทองลงบนผ้าแทน และฉัตรซึ่งทะเบียนระบุว่าเป็ฉัตรเบญจานั้นควรมีผ้าสลั ๒ สี ก็กลับมีสีเดียวและไม่เดินลายบนเพดานฉัตร จึงตั้งข้อสังเกตว่าในอดีตอาจเคยมีการซ่อมเปลี่ยนผ้าหรือไม่ แต่แววกระจกที่ใช้ปรอททาบหลังก็เสื่อมสภาพมากจนเหลือเพียงกระจกใสๆ เท่านั้น และยังปรากฏร่องรอยการซ่อมคามฝ้ายอยู่หลายจุด หากเครื่องสูงกลุ่มนี้เคยเปลี่ยนผ้าจริงคงเปลี่ยนเมื่อระยะเวลาล่วงมานานมากแล้ว และเมื่อพิจารณาร่วมกับบังแทรกซึ่งผ้าชำรุดหมดแล้วเหลือเพียงกระดาษทองก็ไม่ปรากฏว่ามีกรปักตริงบนผ้าแต่อย่างใด คงใช้วิธีการทากาวติดกระดาษทองบนผ้าเช่นเดียวกันหมด เครื่องสูงเหล่านี้จึงอาจสร้างขึ้นในระยะเดียวกันก็ได้ ความไม่ประณีตในงานอาจเป็นเพราะจัดสร้างในกรอบระยะเวลาจำกัดจึงทำแต่พอให้ใช้งาน

อนึ่ง ฉัตรที่มี ๓ ชั้น มีแต่เพียงฉัตรชุมสายและฉัตรเครื่องสูงวังหน้าเท่านั้น ฉัตร ๓ ชั้น ที่นี้ไม่มีเชือกถักกลม ยอดไม่เป็นทรงน้ำเต้าแต่เป็นทรงเจดีย์จึงไม่ใช่ฉัตรชุมสาย (ดูรูปที่ ๖๖ – ๖๗) ประกอบกับทรวดทรงที่ค่อนข้างป้อมกระจุกกันอยู่ส่วนยอด เทียบได้กับภาพถ่ายเก่าฉัตรเครื่องสูง ๓ ชั้น ในพระที่นั่งวายุสถานอมเรศ (รูปที่ ๖๕) ซึ่งน่าจะเป็นฉัตรเครื่องสูงวังหน้ามาแต่เดิมใกล้เคียงกันอยู่มาก ฉัตร ๓ ชั้น นี้จึงน่าจะเป็นฉัตรเครื่องสูงวังหน้า และอาจเป็นเพียงตัวอย่างเครื่องสูงวังหน้าเพียงหนึ่งเดียวที่เหลืออยู่ก็ได้

ภาพที่ ๖๓ ฉัตร ๓ ชั้น ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพที่ ๖๔ ฉัตร ๕ ชั้น ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพที่ ๖๕ ฉัตรเบญจาในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ที่มา : ภูมินทร์ จังอินทร์

ภาพที่ ๖๖ ฉัตร ๓ ชั้น ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพที่ ๖๗ ฉัตรชุมสายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพที่ ๖๘ บั้งแทรกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร มีร่องรอยเศษผ้าสีเขียวเหลืออยู่
ที่มา : ประชา เลิศกิจจานุวัฒน์

ภาพที่ ๖๙ ฉัตร ๓ ชั้น ซึ่งอาจเป็นเครื่องสูงวังหน้า ครั้งหนึ่งเคยจัดแสดงในพระที่นั่งวายุสถาน
อมเรศ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

จามรทำด้วยฝ้ายกำมะหยี่สีแดงลูกคลื่นน้ำเงินขนานม่วง หนุนลายด้วยกระดาษฉลุ ลายปักไหมทอง (หลุคลอก) และเลื่อมแบบหักทองขวาง โคร่งใบทำด้วยโลหะหรือสังกะสีเสียบ ค้ำคั่นไม้ แม้สภาพจะชำรุดมากแต่ก็ยังแสดงให้เห็นฝีมือการปักประดับอันประณีตได้ (รูปที่ ๗๐)

ภาพที่ ๗๐ จามรหักทองขวาง ครั้งจัดแสดงในพระที่นั่งวายุสถานอมเรศ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ส่วนพัดโบกใบช้อย ทำด้วยใบตาลปิดทอง เย็บต่อค้ำไม้คองโค้งสลักลายเหราคายนมทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ภายในสลักลายก้านขด หุ้มปลอกโลหะเปลาะหนึ่ง (รูปที่ ๗๑)

ภาพที่ ๗๑ พัดโบกรูปช้อย ครั้งจัดแสดงในพระที่นั่งวายุสถานอมเรศ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

กลุ่มเครื่องสูงสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕

เครื่องสูงกลุ่มนี้ทั้งหมดเก็บรักษาอยู่ในพระบรมมหาราชวัง พบเป็นจำนวนค่อนข้างมาก และมีฝีมือช่างหลากหลาย นอกจากเครื่องสูงที่สร้างขึ้นโดยเทคนิคสมัยใหม่แล้ว กลุ่มหนึ่งเป็นงานช่างอย่างเก่ามีความงดงาม ฝีมือปราณีต จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่แผนกราชูปโภค กองพระราชพิธี และฝ่ายคลังราชพัสดุพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ผู้ดูแลรักษาเครื่องสูงในพระบรมมหาราชวัง ไม่มีผู้ใดทราบแน่ชัดว่าเครื่องสูงเหล่านี้สร้างขึ้นในสมัยใด ทราบแต่เพียงว่ามีอยู่ก่อนนานมาแล้วไม่น้อยกว่า ๖๐ ปี ผู้วิจัยพิจารณาจากฝีมือช่างเห็นว่าเครื่องสูงเหล่านี้หากมิได้สร้างขึ้นเมื่อเวลาต้นๆ รัชกาลที่ ๕ ก็เป็นไปได้มากกว่าจะเป็นของตกทอดมาแต่รัชกาลก่อนๆ

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงแบ่งเครื่องสูงเหล่านี้เป็น ๒ กลุ่มหลัก คือกลุ่มที่ใช้เทคนิครุ่นเก่าซึ่งอาจเป็นของที่มีมาก่อนและใช้งานสืบเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ไม่มีหลักฐานระบุถึงอายุสมัยที่แน่ชัด กำหนดเรียกว่า “กลุ่มเครื่องสูงรุ่นเก่าในสมัยรัชกาลที่ ๕” กับกลุ่มที่ใช้เทคนิคและวัสดุรุ่นใหม่ซึ่งสร้างขึ้นใช้ในราชการหลายวาระ กำหนดเรียกว่า “กลุ่มเครื่องสูงรุ่นหลังในสมัยรัชกาลที่ ๕” ทั้งนี้รวมถึงเครื่องสูงที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑๐ ด้วย

กลุ่มเครื่องสูงรุ่นเก่าในสมัยรัชกาลที่ ๕

เท่าที่ผู้วิจัยตรวจสอบพบ เกือบทั้งหมดเป็นงานหัตถทองขวาง มีทั้งกลุ่มประเภทฉัตรหรือร่ม คือชুমสาย พระกลด และกลุ่มเครื่องกำบังป้องกัน คือบังพระสุริย์ บังแทรก จามร โดยเป็นเครื่องสูงที่มีได้ถูกใช้งานในขบวนพระอิสริยยศหรือใช้ประกอบในพระราชพิธีแล้ว แต่บางส่วนที่ยังมีสภาพแข็งแรงอยู่ ถูกนำออกใช้ซ่อมในริ้วขบวนเพื่อลงน้ำหนักเครื่องสูงในวันแห่งจริง

บังพระสุริย์ทรงหยดน้ำทำด้วยฝ้ายกำมะหยี่สีแดงหรือแสด ลูกคั่นสีเขียวและเหลือง ยอดประดับฟูที่ทำด้วยเส้นเงิน คั่นหรือแกนทำด้วยโลหะหล่อกลวง หนุนลายด้วยกระดาศลุลูแล้ว ปักแบบหัตถทองขวางด้วยไหมควบ โลหะกะไหล่ทอง แต่ทองที่ฉาบเคลือบอยู่หลุดลอกออกหมด เหลือแต่เพียงโลหะจับคราบอาจเป็นเงิน บังพระสุริย์ชั้นนี้วางลายได้อย่างงดงาม แบ่งกรอบ ๓ วง มีลูกขนานบั่น ปักด้วยลายเถากระหนกและใบเทศ เกี่ยวหวัดระโยงกันระหว่างช่องทำให้ดูนุ่มนวล ในวงกรอบชั้นในสุดปักรูปหน้าขบ รอบนอกสุดของใบปักล้อมกรอบเป็นลายกระจกกระหนกใบเทศและคารา (รูปที่ ๗๒ – ๗๓)

ภาพที่ ๗๒ ตัวอย่างบังพระสุริย์หัตถทองขวางรุ่นเก่า
ฝ้ายเครื่องสูงและกลองชนะ กองพระราชพิธี

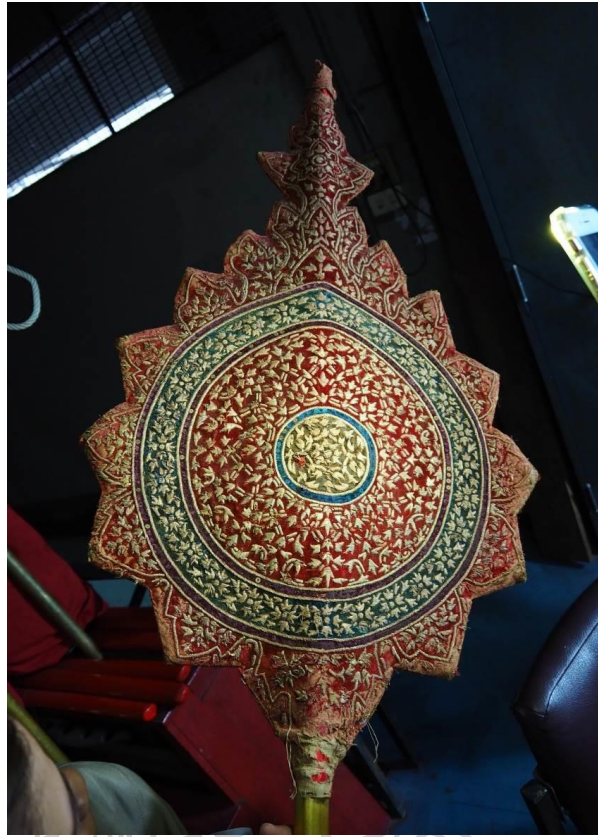

ภาพที่ ๗๓ รายละเอียดวัสดุที่ปักลายบนบังพระสุรย์หักทองขวางรุ่นเก่า
ฝ่ายเครื่องสูงและกลองชนะ กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง

บังแทรกทรงกลมจักขอบต่อยอดแหลม ทำด้วยผ้ากำมะหยี่สีแดง ลูกคั่นสีเขียว ขอบสีม่วงและฟ้า ปักแบบหักทองขวางด้วยไหมทองและเลื่อมเป็นลายเถาใบเทศก้านแย่ง ดอกดารารูปเหลี่ยมและสิ่งวาดดอกใบเทศ แนวคั่นกรอบปักเลื่อมรอบ จากร่องรอยการเลื่อมสภาพ แสดงให้เห็นถึงวัสดุและวิธีการปักประดับ โดยการใช้ผ้าเนื้อหนาตามซ้อนใต้ผ้ากำมะหยี่เพื่อเสริมความหนาและแข็งแรงแล้วซับในด้วยผ้าพื้นสีแดง ซึ่งอาจจะเปลี่ยนต่อภายหลังก็ได้ การปักประดับใช้กระดาษหนาละลายทาบบนผ้า แล้วปักครึ่งไหมทองทับด้วยด้ายสีเหลืองส้ม ส่วนที่เป็นแนวเส้นยาวใช้เชือกไหมพันสองเส้นวางทาบบนแล้วปักครึ่งไหมทองทับ (รูปที่ ๗๔ – ๗๖)

จามรทรงรียาวยอดหยักแหลมแผ่ออกเล็กน้อย ทำด้วยผ้ากำมะหยี่สีแดงลูกคั่นสีเขียว ขอบสีม่วง ปักแบบหักทองขวางด้วยไหมทองและเลื่อมเป็นลายเถาใบเทศ แนวคั่นกรอบปักเลื่อมรอบ วัสดุและวิธีการปักรวมถึงลักษณะฝีมือจะสร้างขึ้นรุ่นเดียวหรือใกล้เคียงกับบังแทรกขึ้นก่อนหน้าและอาจเทียบได้กับจามรหักทองขวางในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร (รูปที่ ๗๗)

ภาพที่ ๗๔ ตัวอย่างบังแทรกหักทองของชาวรุ่นเก่า
ฝ่ายเครื่องสูงและกลองชนะ กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง

ภาพที่ ๗๕ หลังผ้าคามแลเห็นค้ายซึ่งใช้ปักเครื่องลายบังแทรกหักทองของชาวรุ่นเก่า
ฝ่ายคลังราชพัสดุพิธี กองศิลปกรรม สำนักพระราชวัง

ภาพที่ ๗๖ การเสื่อมสภาพของบังแทรกหักทองขวางรุ่นเก่า
ฝ้ายเครื่องสูงและกลองชนะกองพระราชพิธี

ภาพที่ ๗๗ จามรหักทองขวางรุ่นเก่า
ฝ้ายคลังราชพัสดุพิธี กองศิลปกรรม สำนักพระราชวัง

พระกลดหักทองขวาง เก็บรักษาในแผนกราชูปโภค กองพระราชพิธี หนุนลายด้วยแผ่นกระดาษแล้วปักไหมทองทับบนผ้ากำมะหยี่สีแดงและเขียวเป็นลายกรวยเชิง สั้วลาดดอกสี่กลีบและคาราดอกไม้ก้านแย่ง ค้ำ/คั่น ไม้กลึงปิดทอง ยอด ไม้ทรงเจดีย์จำหลักลายหุ้ม โลหะกะไหล่ทอง การประดับในแนวยาวใช้แถบกระดาษหน้ากว่าหนุนลายก่อนข้างพบได้ยาก (รูปที่ ๗๘ – ๗๙) นอกจากนี้ยังมีพระกลดซึ่งทำด้วยผ้าสีน้ำเงินทอสลับแล่ง โลหะยกเป็นลายดอกไม้ในกรอบตาแยงเย็บแต่งขอบระบายด้วยแล่งและไหมทอง (รูปที่ ๘๐) อีกองค์ทำด้วยผ้าคล้ายตัวนสีชมพูผิวเลื่อมปักไหมเป็นลายช่อ/กอดอกกล้วยไม้ขนาดใหญ่ เย็บแต่งขอบระบายด้วยแล่งเงิน ค้ำไม้หุ้มปลอกทองเหลือง อาจเคยกะไหล่ทอง ยอดทำด้วยไม้จำหลักรูปพรหมพักตร์ปิดทอง อาจเคยใช้ก้านถวายเป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใดในอดีต¹¹² สำหรับพระกลดยอดพรหมพักตร์นี้ จะใช้สำหรับก้านถวายเป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น ส่วนสมเด็จพระบรมราชินีและพระบรมวงศานุวงศ์ จะใช้พระกลดยอดเจดีย์ (รูปที่ ๘๑ – ๘๒) อนึ่ง ได้พบภาพยนตร์ถ่ายเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนคร โดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารคในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๗๑ โดยเจ้าพนักงานได้ก้านพระกลดถวายซึ่งมีลายดอกขนาดใหญ่ๆ คล้ายๆ กับพระกลดองค์นี้ด้วย (รูปที่ ๘๓)

¹¹² พระกลดยอดพรหมพักตร์สันนิษฐานว่ามีขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๔ ใช้เฉพาะกับองค์พระมหากษัตริย์เท่านั้น ดู กิริติ สุภมานพ, พรหมพักตร์ในงานศิลปกรรมไทย, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์ศิลปะ) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘. หน้า ๑๐๖.

ภาพที่ ๗๘ พระกลดหักทองขวางรุ้นเก่าในแผนกราชูปโภค
กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง

ภาพที่ ๗๙ รายละเอียดพระกลดหักทองขวางรุ้นเก่าในแผนกราชูปโภค
กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง

ภาพที่ ๘๐ พระกลดฝ้ายกดอกกรุ่นเก่าในแผนกราชูปโภค
กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง

ภาพที่ ๘๑ พระกลดยกดอกกรุ่นเก่าในแผนกราชูปโภค
กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง

ภาพที่ ๘๒ ยอดพรมพัตร์พระกลดยกดอกกรุ่นเก่าในแผนกราชูปโภค
กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง

ภาพที่ ๘๓ พระราชพิธีเสด็จเลียบพระนคร โดยขบวนพยุหยาตราชลมารคและ
พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน พ.ศ. ๒๔๗๓
ที่มา : ปรับปรุงจากวีดิทัศน์ภาพยนตร์ส่วนพระองค์ หอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน)

ยังมีหมุ่สายหักทองขวางและฉัตรอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งทำด้วยความประณีต หมุ่สายปักประดับลายด้วยดั้น โลหะหนูนสูงแล้วเดินขอบลายด้วยดั้น โลหะบนฝ้ายกำมะหยี่ประดับลายทั้งระบายและเพดานฉัตรด้วยลายกรวยเชิง ดอกกลมสลับอกปรจำยาม ชั้นล่างถักเชือกเขียวคลุมกลุ่มนี้พบไม่มากนัก สภาพโดยรวมค่อนข้างสมบูรณ์ดี (รูปที่ ๘๔)

ภาพที่ ๘๔ หมุ่สายหักทองขวาง ปักดั้นหนูนสูง ฝ้ายเครื่องสูงและกลองชนะ
กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง

กลุ่มเครื่องสูงรุ่นหลังในสมัยรัชกาลที่ ๕ (ปัจจุบัน)

พบทั้งงานหักทองขวางและทองแผ่ลวด โดยส่วนใหญ่เป็นเครื่องสูงที่ยังคงใช้งานอยู่ในปัจจุบันและเป็นตัวอย่างงานศิลปกรรมเครื่องสูงที่ยังหลงเหลืออยู่มากที่สุด ทั้งหมดเก็บรักษาอยู่ในฝ้ายเครื่องสูงและกลองชนะ กองพระราชพิธี และฝ้ายคลังราชพัสดุพิธี กองศิลปกรรม สำนักพระราชวัง เครื่องสูงกลุ่มนี้ได้ประยุกต์เอาเทคนิคและวัสดุสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ ในงานทองแผ่ลวดเริ่มใช้กระดาษสีทองสำเร็จรูปจลุลายประดับแนวด้วยกระดาษเงิน แล้วเย็บตรึงบนผ้าพื้นด้วยจักรเย็บผ้าแทนการเย็บด้วยมือ (รูปที่ ๘๕) หลังจากนั้นวัสดุก็เปลี่ยนไปอีกโดยการใช้พลาสติกทองแทนกระดาษทอง ด้วยเหตุผลด้านความคงทนในการใช้งาน (รูปที่ ๘๖) ส่วนงานหักทองขวางก็เริ่มมีการใช้ผ้าพื้นแทนฝ้ายกำมะหยี่ การปักก็ด้วยไหมทองแบบเดิมเปลี่ยนเป็นปักด้วยเครื่องจักรโดยใช้

วัสดุทดแทนบ้าง วัสดุแบบเดิมบ้าง (รูปที่ ๘๗ – ๘๘) ส่วนรูปแบบทางศิลปกรรมพบว่าเป็นการ
เลียนอย่างลายเดิมหรือแบบเดิมเป็นส่วนใหญ่ ความเปลี่ยนแปลงทางด้านลวดลายน้อย

ภาพที่ ๘๘ ตัวอย่างซุ้มสายทองแผ่ลวดที่ใช้กระดาษสีทองแล้วเย็บด้วยจักร

ภาพที่ ๘๖ ตัวอย่างนั้ตรทองแฝลวดที่ใช้พลาสติกสีทองแทนกระดาษปิดทองแล้วเย็บด้วยจักร

ภาพที่ ๘๗ ตัวอย่างนั้ตร ๗ ชั้น ปักแบบหักทองขวางบนผ้าพื้นแทนผ้ากำมะหยี่

ภาพที่ ๘๘ บังพระสุรย์หักทองขวางใช้วัสดุไหมทองเทียมปักด้วยเครื่องจักรบนผ้าพื้น

ภาพที่ ๘๙ บังพระสุรย์หักทองขวางใช้วัสดุทดแทนไหมทองปักด้วยเครื่องจักรบนผ้ากำมะหยี่

กล่าวโดยสรุป เครื่องสูงก่อนสมัยรัชกาลที่ ๕ หลักฐานงานศิลปกรรมที่เหลืออยู่ส่วนใหญ่ เป็นเครื่องสูงทองแผ่ลวดซึ่งใช้กระดาศปิดทองฉลุลายปักประดับบนผ้ากำมะหยี่ ส่วนที่ใช้ผ้าเนื้อ หยาบอย่างเครื่องสูงในพิพิธภัณฑ์พระราชวังฟงแตนโบล ประเทศฝรั่งเศส อาจเป็นลักษณะของผ้า คามหลังผ้ากำมะหยี่ซึ่งได้สูญหายไปก่อนแล้วก็ได้ อย่างไรก็ตาม เป็นเพียงข้อสังเกตเท่านั้นเนื่องจาก ผู้วิจัยมิได้เห็นจากตัววัตถุจริง ส่วนเครื่องสูงทองแผ่ลวดในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่ง ใช้ผ้าพื้นแทนผ้ากำมะหยี่นั้น ก็มีปัญหาว่าอาจจะเคยเปลี่ยนผ้าใหม่ สอดคล้องกับการประดับ กระดาศปิดทองซึ่งใช้การติดกาวแทนการปักตริ่ง ลักษณะนี้ไม่พบในเครื่องสูงทองแผ่ลวดที่ใดเลย ส่วนวิธีการปักประดับแบบทองแผ่ลวดที่พบมีทั้งปักตริ่งกระดาศทองแผ่ลวดลงบนผ้าโดยตรง กับ การปักโดยใช้เส้นไหมพันตามขอบลายกระดาศปิดทองที่ฉลุแล้ว จากนั้นปักตริ่งลงบนผ้า การ ปักประดับทั้ง ๒ ลักษณะนี้ยังมีสืบทอดอยู่ในปัจจุบัน การปักตริ่งโดยตรงพบมากในเครื่องสูงทอง แผ่ลวดในพระบรมมหาราชวัง ส่วนการทาบไหมพันแล้วปักตริ่งลงบนผ้าพบในงานทองแผ่ลวด ลักษณะอื่นที่มีใช้เครื่องสูงเช่น พระวิสูตรมณฑปพระกระยาสนาน พระวิสูตรและผ้าคาดหลังคาเรือ พระราชพิธี ธงราชรถ เป็นต้น ส่วนเครื่องสูงหักทองขวางพบว่าระยะนี้นิยมใช้ไหมทองและเลื่อม ปักประดับลงบนผ้ากำมะหยี่เช่นกัน โดยนิยมใช้วัสดุหุนนลายปักให้นูนเด่น

เครื่องสูงสมัยรัชกาลที่ ๕ รุ่นแรกๆ ส่วนใหญ่เป็นงานหักทองขวาง ยังคงลักษณะใกล้เคียง อย่างโบราณอยู่มากจึงกำหนดอายุให้อยู่ในช่วงต้นรัชกาลหรือก่อนหน้าได้ ส่วนรุ่นหลังนั้นแม้ รูปแบบและ โครงสร้างจะยังคงลักษณะเดิมไว้ แต่วัสดุมีการเปลี่ยนแปลงคือเริ่มมีการนำวัสดุ ทดแทนมาใช้ทั้งในเครื่องสูงทองแผ่ลวดและหักทองขวางตั้งแต่ราวปีพ.ศ. ๒๕๔๐¹¹³ เป็นต้นมาถึง ปัจจุบัน เห็นได้จากเครื่องสูงที่ใช้ในริ้วขบวนพระราชอิสริยยศพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้า พ้ากัลยาณีวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ริ้วขบวนพระอิสริยยศพระศพสมเด็จพระเจ้า ภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพรรณวดี และริ้วขบวนพระบรมราชอิสริยยศพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร วัสดุดั้งเดิมนั้น ยังมีการนำกลับมาใช้อยู่บ้างแต่การปักประดับแทบจะใช้เครื่องจักรเข้าแทนที่ฝีมือคนแล้ว ขณะเดียวกันพัดโบกยังคงรูปแบบ วัสดุและวิธีการสร้างใกล้เคียงกับงานช่างดั้งเดิมอยู่มาก

¹¹³ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายอนันต์ ศรีระอุดม เจ้าหน้าที่ฝ่ายเครื่องสูงและกองชนะ กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๒.

อย่างไรก็ดี ลักษณะลวดลายที่ประดับบนเครื่องสูงในแต่ละยุคสมัยมีความหลากหลายในรายละเอียดมาก การจะบ่งชี้ว่าเครื่องสูงแบบใดหรือลวดลายใดใช้ในงานพระราชพิธีอันเป็นมงคล และแบบใดใช้ในการพระราชพิธีอันเกี่ยวข้องกับพระบรมศพและพระศพนั้นค่อนข้างกล่าวได้ยาก นอกจากกรณีฉัตรเบญจาซึ่งมีลักษณะเด่นชัดอย่างการใช้ระบายผ้าสองสีต่างจากเครื่องสูงอื่น แต่ฉัตรเบญจาก็เป็นเครื่องประกอบยศสำหรับศพบรรดาศักดิ์ซึ่งมีได้อยู่ในขอบเขตการศึกษาครั้งนี้

ที่มาจากประดับเครื่องสูง

การศึกษาที่ผ่านมาผู้วิจัยยังไม่พบว่ามีกรกล่าวถึงที่มาของการปักประดับแบบทองแผ่ลวดเลย ส่วนงานปักแบบหักทองขวางนั้นก็มีผู้ให้ความเห็นไว้หลายแนวทาง ดังจะกล่าวถึงต่อไป

เครื่องสูงทองแผ่ลวดดูเหมือนจะมีเค้าอยู่ที่การประดับระบายเสวตฉัตร ซึ่งใช้กระดาษปิดทองอย่างเดียวกับที่ใช้ทำเครื่องสูงทองแผ่ลวด แต่เดิมนั้นจะใช้แผ่นทองคำหรือโลหะจริงในการเย็บติดระบายผ้า ดังพระนพปฎลมหาเศวตฉัตรในท้องพระโรงกลางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และท้องพระโรงพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาวัสดุราคาสูงขึ้นจึงเปลี่ยนมาใช้วัสดุทดแทนรุ่นแรกซึ่งก็คือกระดาษปิดทองกลุสลาย เรื่อยมาจนถึงพลาสติกสีทองในปัจจุบันเพื่อความคงทนต่อการใช้งานมากขึ้น

จากการค้นคว้าพบว่าลักษณะการปักแบบทองแผ่ลวดนั้นคล้ายคลึงกับการปักแบบ Gota¹¹⁴ ของอินเดียแถบราชสถาน โดยเป็นการปักประดับผ้าไหม ผ้าซาตินหรือผ้ากำมะหยี่ด้วยริบบิ้นซึ่งทอด้วยแสงทองและเงิน แต่เดิมนั้นใช้ทองและเงินจริงในการประดับทำให้ดูงดงามหรูหรา (ดูตัวอย่างรูปที่ ๕๐) แต่ต่อมาเพื่อลดต้นทุนจึงใช้โลหะหรือทองแดงกะไหล่ทองแทนจนถึงใช้พลาสติกในปัจจุบันเพื่อเพิ่มความคงทน วิธีการปักก็คล้ายกับวิธีปักทองแผ่ลวดคือออกแบบร่างลายแล้วจึงตัดแผ่นโลหะหรือริบบิ้นสีตามที่ต้องการ วางทาบลงบนผ้า อาจใช้กาวยึดติดไม่ให้เคลื่อนระหว่างจัดวางและเย็บตริ่ง งาน Gota นิยมเย็บตริ่งแต่งขอบลายไม่ว่าจะด้วยไหมทอง คิ่นทองหรือใช้ไหมทองเส้นใหญ่ทาบขอบลายแล้วใช้ด้ายเย็บตริ่ง ขุดไปตามลายจนสุด ค่อนข้างใกล้เคียงกับงานทองแผ่ลวดสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่พิพิธภัณฑสถานพระราชวังพงแต่นโบล ประเทศฝรั่งเศสพอใช้

¹¹⁴ ดู The Textile Research Centre. **Indian Zari Embroidery**. สืบค้นเมื่อ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๒, จาก (<https://trc-leiden.nl/trc-needles/regional-traditions/indian-subcontinent/indian-zari-embroidery>).

ภาพที่ ๕๐ ชุดแต่งงานซึ่งประดับด้วยเทคนิค Gota
จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นิวเดลี ประเทศอินเดีย

ที่มา : National Museum New Delhi, Anthropology Collections, *Peshwaj of Chamba's Rani Sahiba Baji*,
(<http://www.nationalmuseumindia.gov.in/prodCollections.asp?pid=79&id=8&lk=dp8>)

ส่วนงานหัตถทองขวางนั้นคงมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว ในลักษณะของการปักประดับราชา
ภรณ์ต่างๆ ซึ่งอาจนำเข้ามาจากตะวันตกทั้งฝรั่งเศส เปอร์เซียและอินเดีย¹¹⁵ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่า
ได้ใช้การปักประดับด้วยด้ายทองหรือไหมทองแบบหัตถทองขวางในการประดับลายบนเครื่องสูงใน
สมัยอยุธยา อย่างไรก็ตาม มีข้อสันนิษฐานจากนักวิชาการกล่าวว่า การปักแบบหัตถทองขวางนั้นมี
ที่มาจากงานปักผ้าแบบยวนซึ่งเริ่มนิยมใช้ปักเครื่องละครสมัยรัชกาลที่ ๒¹¹⁶ ประเด็นนี้ผู้วิจัยยัง
ค้นหาเค้ามูลไม่พบ แต่กลับพบว่าประเด็นนี้ได้มีผู้สันนิษฐานถึงที่มาจากงานหัตถทองขวางของไทยควร
ได้รับมาจากจีนกวางตุ้ง โดยอ้างถึง “...กรองสอดหัตถทองขวางกวางตุ้ง...” ในบทละครเรื่อง อิเหนา

¹¹⁵ ดูเพิ่มใน ฌักกูภัทร จันทวิช, *ผ้าพิมพ์ลายโบราณในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ*, (กรุงเทพฯ : กรม
ศิลปากร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘ – ๔๕.

¹¹⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ก - ข*, หน้า ๑๘๔.

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย¹¹⁷ อย่างไรก็ตาม จากการตรวจสอบพบว่างานปักที่มีรูปแบบที่ใกล้เคียงงานศิลปกรรมเครื่องสูงที่ปักแบบหักทองขวางที่สุดเป็นงานปักผ้าด้วยด้ายโลหะแถบเอเชียกลางตั้งแต่ตุรกี เปอร์เซียจนถึงอินเดียสมัยโมกุลและรัสเซีย เรียกว่างานปักแบบ Zardozi¹¹⁸ มาจากภาษาเปอร์เซีย แปลว่า การปักทอง นิยมปักบนผ้าซาตินหรือกำมะหยี่ มีรูปแบบวิธีการย่อยหลากหลาย จากการค้นคว้าพบการปักวิธีหนึ่งใกล้เคียงงานหักทองขวางของไทยมาก ส่วนใหญ่เป็นงานเนื่องในศาสนาอิสลามเช่นผ้ามานปักอักษรในมัดยิด (รูปที่ ๕๑) โดยจะใช้แล่งโลหะหรือไหมทองปักตรงบนผ้ากำมะหยี่แบบหักทบขวางลาย สันนิษฐานว่าไทยเราอาจจะรับเทคนิคนี้มาจากเปอร์เซียโดยตรงหรือรับผ่านอินเดียสมัยราชวงศ์โมกุลซึ่งมีวัฒนธรรมแบบเปอร์เซีย¹¹⁹ ตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้วก็ได้ แต่ใช้กับอาภรณ์ เครื่องราชูปโภคเช่นรองพระบาท คลุมปักตาลปัตรหรือยามพระสงฆ์ ต่อมาจึงใช้ปักประดับบนเครื่องสูงในสมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องจากเราไม่พบตัวอย่างเครื่องสูงในสมัยอยุธยาหลงเหลืออยู่เลย

พัดโบกซึ่งทำด้วยใบตาลนั้นเห็นจะเป็นงานประดับที่ดั้งเดิมที่สุด มีรากอย่างเดียวกับตาลปัตรที่พระสงฆ์ใช้ แต่ต่างกันที่พัดใบตาลสำหรับพระมหากษัตริย์นั้นมีการประดับรูปลักษณะให้วิจิตรงดงามกว่าและใช้แต่ในการพระราชพิธีหรือเสด็จออกขุนนาง

กล่าวโดยสรุป การปักประดับเครื่องสูงทั้งแบบหักทองขวางและทองแผ่ลวดมีรูปแบบโดยรวมที่สืบทอดมาแต่โบราณ อย่างน้อยในสมัยรัชกาลที่ ๓ ส่วนรายละเอียดทั้งลวดลาย วัสดุและวิธีการปักประดับแตกต่างกันไป ประเด็นด้านที่มาของงานปักประดับทั้งสองแบบนี้มีที่มาจาก การปักผ้าแบบเปอร์เซียและอินเดียซึ่งนิยมใช้โลหะมีค่าปักลวดลายบนผืนผ้าทั้งเครื่องแต่งกายก็ดี เครื่องใช้ก็ดี เพื่อแสดงสถานะทางสังคม ในประเทศไทยแต่เดิมคงใช้เครื่องสูงทองแผ่ลวดเป็นอย่างสูงสุดโดยใช้กระดาษปิดทองเย็บตรงลงบนผ้าเครื่องสูงดังเห็นได้จากการประดับพระเศวตฉัตร ต่อมามีการนำวิธีการปักหักทองขวางมาใช้ประดับผ้าเครื่องสูงซึ่งมีสถานะสูงกว่าเนื่องจากการปักแบบหักทองขวางใช้โลหะมีค่าในการปักประดับจริงไม่ว่าจะเป็นไหมทองหรือด้ายทองรวมถึงฝีมือ

¹¹⁷ ขวลิต สุนทรานนท์, เครื่องแต่งกายละครและการพัฒนา : การแต่งกายยืนเครื่องละครในของกรมศิลปากร, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๕๑.

¹¹⁸ ดู เรื่องเดียวกัน. และ V&A, **Indian Embroidery**, สืบค้นเมื่อ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๒, จาก (<https://www.vam.ac.uk/articles/indian-embroidery>).

¹¹⁹ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, สารานุกรมผ้า เครื่องถักทอ, หน้า ๒๕๓ – ๒๕๔.

ปักที่ต้องใช้ความละเอียดปราณีตอย่างที่สุดทำให้มีน้ำหนักมาก คั่น/ด้ามจึงต้องทำด้วยโลหะหล่อ
มูลค่าของวัสดุและฝีมือที่ใช้สร้างงานหัตถทองขวางจึงสูงค่าและสูงศักดิ์กว่างานทองแผ่ลวด

ยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง ความจำเป็นในการสร้างเครื่องสูงประกอบพระอิสริยยศลดน้อยลง
จนแทบกล่าวได้ว่าเหลือแต่เพียงงานพระบรมศพ พระศพรวมถึงศพบุคคลสำคัญที่ใช้งานเครื่องสูง
เหล่านี้ ดังนั้นการปรับเปล่งจึงเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการด้านจำนวน ระยะเวลาการสร้าง
ต้นทุนและความยั่งยืน แม้ว่ากระนั้นรูปแบบก็ยังคงความเป็น โบราณราชประเพณีอยู่เพื่อให้สมพระ
เกียรติยศแห่งพระบรมราชวงศ์

ภาพที่ ๕๑ ผ้าม่านปักกล้ายหัตถทองขวาง จากมัสยิดแห่งพระผู้เป็นเจ้า เมืองมะดีนะห์
ประเทศซาอุดีอาระเบีย อายุราวพุทธศวรรษที่ ๒๓

ที่มา : Fahmida Suleman, *Textiles of the Middle East and Central Asia : the fabric of life*, (London : Thames &
Hudson, c2017), p. 126 – 127.

บทที่ ๕

บทสรุป

จากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาพบว่าเครื่องสูงที่ใช้ในการพระบรมศพและพระศพตั้งแต่ก่อนสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้มีแบบแผนมาแล้ว กระทั่งถึงรัชกาลปัจจุบันส่วนแต่เป็นการใช้สืบต่อมาตามแบบแผนเดิมคือมีจำนวนที่แน่นอนสำหรับประกอบพระอิสริยยศพระบรมศพหรือพระศพในริ้วขบวนที่ ๑ - ๓ ใช้เครื่องสูง ๔๔ คัน ส่วนพระบรมอัฐิและพระอัฐิ ในริ้วขบวนที่ ๔ - ๕ ใช้เครื่องสูงลดลงเหลือ ๒๔ คัน เครื่องสูงหักทองขวางหรือทองแผ่ลวดจะใช้ตาม พระอิสริยยศพระบรมศพหรือพระศพนั้น เว้นแต่จะได้รับพระราชทานเลื่อน โดยอนุโลมตาม โบราณราชประเพณี เช่นกรณีพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

การปักประดับเครื่องสูงทั้งแบบหักทองขวางและทองแผ่ลวดมีรูปแบบโดยรวมที่สืบทอดมาแต่โบราณ อย่างน้อยในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนรายละเอียดทั้งลวดลาย วัสดุและวิธีการปักประดับแตกต่างกันไป ประเด็นด้านที่มาของงานปักประดับทั้งสองแบบนี้นี้อาจมีที่มาจากกรปักผ้าแบบเปอร์เซียและอินเดียซึ่งนิยมใช้โลหะมีค่าปักลวดลายบนผืนผ้าทั้งเครื่องแต่งกายก็ดี เครื่องใช้ก็ดี เพื่อแสดงสถานะทางสังคม

ในประเทศไทยแต่เดิมคงใช้เครื่องสูงทองแผ่ลวดเป็นอย่างสูงสุด ต่อมามีการนำวิธีการปักหักทองขวางมาใช้ประดับผ้าเครื่องสูงซึ่งมีสถานะสูงกว่าเนื่องจากการปักแบบหักทองขวางใช้โลหะมีค่าในการปักประดับจริงรวมถึงฝีมือปักที่ต้องใช้ความละเอียดปราณีตจึงสูงค่าและสูงศักดิ์กว่างานทองแผ่ลวด อนึ่ง การใช้งานเครื่องสูงทองแผ่ลวดมีอยู่บ่อยครั้งกว่าทั้งในการพระราชพิธีพระบรมศพและพระศพ รวมถึงงานศพผู้มีบรรดาศักดิ์ที่ได้รับพระราชทาน โทศเป็นเครื่องประกอบเกียรติยศ บังคับด้านความคงทนและจำนวนที่เพียงพอต่อการใช้ในราชการ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงเริ่มมีการใช้วัสดุทดแทนกระดาษปิดทอง โดยระยะแรกใช้กระดาษปิดทองฉลุลายสอดแววกระดาษฟอยล์แล้วเย็บตรึงด้วยจักร ระยะต่อมาเปลี่ยนมาใช้พลาสติกสีทองและหนังเทียมสีทองฉลุลายสอดแววกระดาษฟอยล์แล้วเย็บ

ตริ่งด้วยจักรแทนการปักมือแบบโบราณ อย่างไรก็ตาม ไรก็ตี กรรมวิธีอย่างโบราณยังคงหลงเหลืออยู่ในกลุ่มช่างสนะของช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร ที่ยังคงสร้างงานทองแผ่นลวดอยู่ในปัจจุบันแม้จะไม่ใช้เครื่องสูงก็ตาม

ปัจจุบันการสร้างเครื่องสูงประกอบพระอิศริยยศมีจุดประสงค์เพื่อใช้ในงานพระบรมศพ พระศพ รวมถึงศพบุคคลสำคัญเป็นหลัก ดังนั้นการปรับเปลี่ยนจึงเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการด้านจำนวน ระยะเวลาการสร้าง ต้นทุนและความยั่งยืน แม้กระนั้นรูปแบบก็ยังคงความเป็นโบราณราชประเพณีอยู่เพื่อให้สมพระเกียรติยศแห่งพระบรมราชวงศ์

รายการอ้างอิง

๑๖๕., “พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช ๒๔๗๖” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๐ (๕ ฐ.ค. ๗๖) หน้า.

๑๒๓๒., “พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๘” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ (๑๑ ส.ค. ๗๘) หน้า.

(<http://www.royin.go.th/?knowledges=ทอง-๖-สิงหาคม-๒๕๕๑>), สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (๒๕๕๑). ทอง (ออนไลน์).

(<https://trc-leiden.nl/trc-needles/regional-traditions/indian-subcontinent/indian-zari-embroidery>), The Textile Research Centre. Indian Zari Embroidery.

.กรมศิลปากร, ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ, พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

“การพระเมรุมาศห้องสนามหลวง ถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๖ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘.” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๓ ตอน ง ๑๘ เมษายน พ.ศ.๒๔๖๘ หน้า ๒๐๕.

“การสร้งน้ำพระบรมศพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช และเชิญไปประดิษฐานไว้ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑ ตอน ๔๒ ๑๓ มกราคม พ.ศ.๑๘๕๔ หน้า ๓๓๔.

“กำหนดการ ที่ ๔/๒๔๕๓ ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลสยามิน ทราธิราช ณ พระเมรุมาศห้องสนามหลวง พ.ศ. ๒๔๕๓,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๗ ตอน ๑๖ ง ๒๑ มีนาคม พ.ศ.๒๔๕๓ หน้า ๑๒๘๖ - ๑๓๐๑.

“ข่าวสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๗ ตอน ง ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ หน้า ๑๗๘๕.

“แจ้งความราชบัณฑิตยสภาเรื่องได้รับของหลวงเพิ่มเติม”, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๕ (๒๓ ธ.ค. ๗๑).

“หมายกำหนดการ ถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๕,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๓ ตอน ๓๓๑ ๑๓ เมษายน พ.ศ.๒๔๕๕ หน้า ๑๒๔๒.

“หมายกำหนดการ ที่ ๓/๒๕๓๕ ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๓ ตอนพิเศษ ๖ ง ๘ มีนาคม พ.ศ.๒๕๓๕

“หมายกำหนดการ ที่ ๔/๒๕๒๘ ถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๒ ตอน ๔๓-ง ฉบับพิเศษ ๖ เมษายน พ.ศ.๒๕๒๘ หน้า ๑๘.

“หมายกำหนดการ ที่ ๒๕/๒๕๖๐ หมายกำหนดการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๖๐,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๔ ตอน ๕๖๖ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๐ หน้า ๕๐ – ๕๑.

“หมายพระราชพิธีปราบดาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียรในรัชกาลที่ ๒ ,” ใน วรรณญาณวิเสศ เล่ม ๑ แผ่น ๒๗ วันที่ ๖ เดือน ๘ แรม ๘ ค่ำ ปีกอัฐศก ๑๒๔๘, หน้า ๓๑๕.

“หมายรับสั่ง เรื่อง เกณฑ์เจ้าพนักงานแต่งการเชิญพระอัฐิสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพา
มาตย์ฯ,” ใน ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ ๑ สมัยกรุงธนบุรี, กรุงเทพฯ : คณะกรรมการพิจารณา
และจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๓.

Barend J. Terwiel, “ Two Scrolls Depicting Phra Phetracha’s Funeral Procession in 1704, ” Journal
of siam society, Vol.104, 2016. p. 79 – 94.

Fahmida Suleman, Textiles of the Middle East and Central Asia : the fabric of life, London :
Thames & Hudson, c2017.

National Museum New Delhi, Anthropology Collections. Peshwaj of Chamba's Rani Sahiba Baji,
(<http://www.nationalmuseumindia.gov.in/prodCollections.asp?pid=79&id=8&lk=dp8>).

V&A, Indian Embroidery, (<https://www.vam.ac.uk/articles/indian-embroidery>).

กรมศิลปากร, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวง
นราธิวาสราชนครินทร์, กรุงเทพฯ : กรม, ๒๕๕๑.

กรมศิลปากร, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริ
โศภางคิวัฒนา, กรุงเทพฯ : กรม, ๒๕๕๑.

กรมศิลปากร., งานช่างหลวง : หนังสือประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย,
กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๕๔.

กรมศิลปากร., สารานุกรมผ้าและเครื่องถักทอ, กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๐.

กรมศิลปากร, เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร, กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, ๒๕๖๑.

กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากร, เครื่องประกอบพระอิสริยยศที่ปรากฏในริ้วขบวน. (<http://www.finearts.go.th/promotion/2016-10-17-04-11-38/item/>เครื่องประกอบพระอิสริยยศที่ปรากฏในริ้วขบวน.html).

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗, กรุงเทพฯ : กรม, ๒๕๒๕.

กীরติ, ศุภมานพ, พรหมพักตร์ในงานศิลปกรรมไทย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์ศิลปะ) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘.

คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๕.

คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุแผนคณะกรรมการอำนวยการจัดงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, จดหมายเหตุงานพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี เล่ม ๑, กรุงเทพฯ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๕๗.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในนามคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี, ช่างสิบหมู่, กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๕.

โคลงลิลิตคั่นตำนานพระพุทธบาท. วชิรญาณ (ออนไลน์), (<https://vajirayana.org/ประชุมวรรณคดี>)

เรื่อง-พระพุทธรบาท/โคลงกลิตคั่นตำนานพระพุทธรบาท).

เจริญ, ทองวิไล, “เฉลว : กฎ กติกา หรือมายาคติของบรรพชน,” ใน ศิลปากร ปีที่ ๕๕ ฉบับที่ ๑ (พ.ค.-มิ.ย. ๒๕๕๕), หน้า ๕๖ – ๖๕.

จินตนา, เมืองเจริญ, การศึกษาเรื่องเครื่องสูงจากหลักฐานทาง โบราณคดีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๒๐, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, (ขำ, บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑, กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

ชวลิต, สุนทรานนท์, เครื่องแต่งกายละครและการพัฒนา : การแต่งกายขึ้นเครื่องละครในของกรมศิลปากร, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๗.

โชติ, กัลยาณมิตร, พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปเกี่ยวเนื่อง, กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๘.

ณัฐภัทร, จันทวิช, ผ้าพิมพ์ลายโบราณในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

ณัฐภัทร, จันทวิช และคนอื่น (บรรณาธิการ), เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึกฯ, ๒๕๕๑.

ชนกฤต, ลออสุวรรณ, “ศิลปะและคติความเชื่อในเครื่องประกอบพระราชพิธีพระบรมศพ,” ใน พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ (บรรณาธิการ), เสด็จสู่แดนสวรรคต ศิลปะ ประเพณี และความเชื่อในงานพระ

บรมศพและพระเมรุมาศ, กรุงเทพฯ : สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ, ๒๕๖๐).

บุญเกียรติ, การะเวกพันธุ์, และคณะ. ทบวงการเมือง. สถาบันพระปกเกล้า
(ออนไลน์), (<http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ทบวงการเมือง>).

ประชุมพงศาวดาร, เล่มที่ ๑๗, กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๐๗.

ประทุม, ชุ่มเพ็งพันธ์. เครื่องทองกรุงศรีอยุธยา, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๑.

ปรัชญา, เลิศกิจจานุวัฒน์, การวิเคราะห์ภาพกระบวนแห่พระศพและพระเมรุฉบับ Dresden State Art Collections. การค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๐.

ปรีดี, พิศภูมิวิถิ, (แปล), ราชอาณาจักรสยาม ณ พระราชวังพงแดนโบต คณะราชทูตสยาม ๒๗ มิถุนายน ค.ศ. ๑๘๖๑, กรุงเทพฯ : สยาม เรเนซองส์, ๒๕๕๖.

ฝ่ายคลังราชพัสดุพิธิ, กองศิลปกรรม, สำนักพระราชวัง, คู่มือการปฏิบัติงานซ่อมแซมพระมหาเศวตรฉัตร, ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ม.ป.ป.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม, อักษร ก – ข ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๕๐.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมหมื่นศรีสุเรนทร์, โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์ตรีศิริ จรูญเวสม์ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๒, พระนคร :

ศิลปากร, ๒๕๑๒.

พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, รวมครั้งที่ ๕, สมเด็จพระศรีสวรินทิรา, บรมราชเทวี, พระพันวัสสาอมาตย์เจ้า, โปรดให้พิมพ์ในการบำเพ็ญพระราชกุศลพระชนมายุ สมมงคล เมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๕, กรุงเทพฯ : โสภณพิพิธธรรมนาคร, ๒๔๖๕.

พูนพิศ, อมาตย์กุล, (บรรณาธิการ), เพลงดนตรี : จากสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ถึงพระยาอนุমানราชชน, นครปฐม : วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๒).

ม.ร.ว. แฉ่งน้อย, ศักดิ์ศรีและคณะ, สถาปัตยกรรมพระเมรุในสยาม เล่ม ๑ – ๒, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ กรุงเทพฯ (1984), ๒๕๕๕.

ยุพร, แสงทักษิณ, เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๓๕.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน อักษร ข-จ, กรุงเทพฯ : เพื่อนพิมพ์, ๒๕๓๐.

ราชบัณฑิตยสภา. (๒๕๕๔). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (<http://www.royin.go.th/dictionary/>)

วิทย์, พินคันเงิน, เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ, กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๑.

วินัย, พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ), กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในโอกาสที่กฎหมายตราสามดวงมีอายุครบ ๒๐๐ ปี และเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชในโอกาสที่ทรง

ครองสิริราชสมบัติปีที่ ๖๐ พุทธศักราช ๒๕๔๘, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๘.

วิบูลย์, ลีสุวรรณ, พจนานุกรมผ้าและเครื่องถักทอ, กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๕.

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, สำนัสมเด็จ เล่มที่ ๑ พ.ศ.๒๔๕๗ – ๒๔๖๑ ฉบับราชบัณฑิตยสภา, กรุงเทพฯ : สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ๒๕๕๘.

เสถียร โกเศศ, (นามแฝง) “เรื่องอินทร์พรหมถือจามร,” ใน ศิลปกร ปีที่ ๒ เล่มที่ ๑ (มิ.ย.๒๔๕๑), หน้า ๖๖.

แสงสุรย์, ลดาวัลย์, “เครื่องยศ บำเหน็จความชอบในราชการแผ่นดิน,” ใน ศรदानุสรณ์, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามมินทราชาธิราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ในรัชกาลที่ ๕ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๒๖, กรุงเทพฯ : พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน, ๒๕๒๖.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, จดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ๒๕๔๑.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นายจิรายุ ปัญญาแหลม
วัน เดือน ปี เกิด	27 เมษายน 2533
สถานที่เกิด	จังหวัดสุรินทร์
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. ๒๕๕๕ สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขา โบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๕๘ ศึกษาต่อในระดับศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา ประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ที่อยู่ปัจจุบัน	9/184 ถนนสมเด็จพระปิ่นเกล้า แขวงบางยี่ขัน เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร 10700

